

№ 1 (1).**Горадня, 2001.****Год I.**

“Герольд Litherland” – навуковы геральдычны часопіс. Выдавец і рэдактар – Аляксей Шаланда. Намеснік рэдактара – Сяргей Амелька. Нумар дапамагалі рабіць: Юры Кітурка, Іна Крайнева, Наталля Сліж. Часопіс выходзіць раз у квартал і распаўсюджваецца толькі па замове. Наклад 100 ас. Пры перадруку спасылка на часопіс “Герольд Litherland” ававязковая. Адрес для допісаў і замоў: **Рэспубліка Беларусь, 230024, Горадня-24, п/с 50. E-mail: Litherland@europe.com**

ЗМЕСТ: Да нашых Чытачоў, с.1; А.Шаланда: Перыядызацыя гісторыі геральдыкі Беларусі, с.3; А.Шаланда: Радавод і герб зямян Гарадзенскага павету Пуціллянінаў Свяцкіх у другой палове XVI–XVIII ст., с.7; С.Амелька: Шляхецкі род Сямашкаў гербу “Лебедзь”: паходжанне, расселенне і гістарычна-культурнае значэнне ў XVI–XIX ст., с.27; А.Шаланда: Да пытання класіфікацыі клейнавых гербаў шляхты ВКЛ, с.34; А.Шаланда, С.Амелька: Геральдычныя, генеалагічныя і эпіграфічныя крыніцы Беларусі: Горадня, с.37; С.Амелька: Дадатак да “Алфавітнага спісу дваранскіх родаў Гарадзенскай губерні, унесеных у дварансскую радаслоўную книгу” (1900 г.), с.38; Рэцензіі, с.38; Пытанні, адказы, контакты, інфармацыя, с.47; Спіс скаротаў, с.48.

Да нашых Чытачоў.

Часопісы накшталт нашага звычайна засноўваюцца як органы навуковых таварыстваў, арганізацый або інстытуцыяў. На жаль, у Беларусі ў пачатку XXI ст. прыходзіцца канстатаваць адсутнасць Геральдычнага Навуковага Таварыства і няма надзеі, што яно з’явіцца ў бліжэйшай будучыні. Шмат у чым такі стан тлумачыцца нешматлікасцю кваліфікованых навуковых кадраў у такіх галінах гістарычнай навукі, як геральдыка, генеалогія, сфрагістыка, вексіалогія і г.д., выкліканая панаваннем класавых падыходаў у беларускай гістарычнай навуцы ў савецкі час. Можна сказаць, што нацыянальныя кадры геральдыстаў і генеолагаў сёння знаходзяцца яшчэ толькі ў стадыі станаўлення. Тым не менш, ужо ёсьць пэўныя дасягненні, аб чым сведчаць стварэнне ў 1992 г. Дзяржаўнай геральдычнай службы Рэспублікі Беларусь, сталая ўвага да проблем геральдыкі і генеалогіі шляхты Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага (ВКЛ) у шэрагу навуковых перыядычных выданняў¹, працы па сфрагістыцы і геральдыцы, у першую чаргу беларускіх гарадоў, А.Цітова², выданне з 1993 г. органу Згуртавання

¹ Артыкулы С.Рыбонка, У.Свяжынскага, А.Грыцкевіча, прысвечаныя радаводам Верашчакаў, Абуховічаў, Міцкевічаў, Аскеркаў, Карафа-Корбутаў, Корсакаў, у часопісе “Спадчына” пад рубрыкай “Heroes Albarutheniae” (1998, №4, 6; 1999, №2, 4, 5–6; 2000, №2), Зм.Яцкевіча ў “Архівах і справаводстве” з радаводамі А.Кіркора і Я.Тышкевіча (1999, № 1–2) і г.д.

² Цітоў А. Гарадская геральдыка Беларусі.– Мн.: Полымя, 1989; яго ж: Наш сімвал – Пагоня: шлях праз стагоддзі.– Мн.: Полымя, 1992; яго ж: Пячаткі старажытнай Беларусі: Нарысы сфрагістыкі.– Мн.: Полымя, 1993; яго ж: Геральдыка Беларускіх местаў.– Мн.: Полымя, 1998; яго ж: Сфрагістыка і геральдыка Беларусі: Курс лекцый.– Мн.: РІВІШ БДУ, 1999.

Беларускай Шляхты (ЗБШ) – часопісу “Годнасьць”³. Аднак нешматлікасць і раз’яднанасць даследчыкаў, якая з’яўляеца непасрэдным вынікам адсутнасці ў беларускай гісторычнай навуцы сваіх геральдычна-генеалагічных школ, негатыўна ўплывае на агульныя вынікі працы. Яны, на тле дасягненняў у галіне геральдыкі і генеалогіі краін Захадняй Еўропы, нашых бліжэйшых суседзяў – Польшчы, а апошнім часам, Украіны, Літвы, Расіі, выглядаюць больш, чым сціпла. На I канферэнцыі “Генеалогія, геральдыка і гісторыя беларускай шляхты”, якая адбылася 21–22 мая 1999 г. у Менску, з 28 заяўленых у праграме дакладаў толькі 2 былі прысвечаны непасрэдна геральдычнай тэматыцы⁴, што яскрава сведчыць як аб колькасным стане кадраў геральдыстаў, так і ступені распрацаванасці геральдычнай навукі ў Беларусі.

Галоўная мэта нашага часопіса – навуковае даследаванне праблем геральдыкі ВКЛ і Беларусі, рэальныя геральдычныя сітуацыі на беларускіх землях у розныя перыяды гісторыі. Для яе выканання мы будзем імкнуцца прыцягнуць да нашай багатай геральдычнай спадчыны ўвагу як мага больш шырокага кола навукоўцуў, асабліва маладых, спрыяць папулярызацыі ў грамадстве такой прыгожай галіны гісторычнай навукі, як геральдыка. Гэта – першы падобны праект у Беларусі, які можа стаць у пэўным сэнсе эксперыментальнай пляцоўкай для ўсіх аматараў геральдыкі.

Назва часопісу – “Герольд Litherland”, выбрана не выпадкова. Менавіта так гучала афіцыйная назва герольда ВКЛ, чыя пасада была ўведзена вялікім князем літоўскім Вітаўтам Кейстутавічам у пачатку XV ст.⁵ Падобна іншым феадальным краінам Еўропы ў ВКЛ склалася унікальная ўласная геральдычная сістэма, пад якой трэба разумець усю сукупнасць гербаў, існаваўшых у тагачасным грамадстве – дзяржаўны герб і зямельныя гербы, гербы гарадоў, гмеркі (гербы) месцічаў, гербы грамадска-рэлігійных арганізацыяў, гербы цэхаў і гандлёвых аб’яднанняў. Ядром геральдычнай сістэмы ВКЛ з’яўлялася шляхецкая геральдыка. На жаль, большасць з пералічаных элементаў нашай геральдычнай спадчыны да сёння або зусім не закраналася беларускім даследчыкамі, або знаходзіцца ў пачатковай стадыі вывучэння. У пэўным сэнсе выключэнне складае толькі гарадская геральдыка Беларусі і Літвы, дзякуючы працам ужо згаданага намі А.Цітова і літоўскага геральдыста Э.Рымшы⁶.

Ствараючы канцэпцыю “ГЛ”, мы кіраваліся пэўнымі ўзорамі падобных выданняў і ўласнымі магчымасцямі. Шмат ідэй было ўзята намі з часопісу “Miesięcznik Heraldyczny” – органу Польскага Геральдычнага Таварыства, які выдаваўся ў 1908–1939 г. Высокі навуковы і метадалагічны ўзровень згаданага выдання – гэта той узор, да якога мы будзем імкнуцца ў нашай працы. Аптымальная ва ўмовах адсутнасці вялікіх фінансавых сродкаў форма “МН”, распрацаваная польскімі выдаўцамі і навукоўцамі ў пачатку XX ст., шмат ў чым аказалася карыснай і для нас, што адбілася на знешнім выглядзе “ГЛ”.

“ГЛ” – навуковы геральдычны часопіс. Таму мы будзем імкнуцца да таго, каб ён адпавядаў тым патрабаванням, якія прад’яўляюцца да выданняў такога кшталту. У сувязі з гэтым, пры адборы матэрыялаў, рэдакцыя будзе кіравацца прынцыпамі навуковасці, аб’ектыўнасці, гісторызму. Па сваёй структуре часопіс складаецца з чатырох асноўных частак: даследаванняў, публікацый крыніц, рэцензій і інфармацыі. Мова выдання – беларуская, за выключэннем мовы цытаваных і друкаваных крыніц. Прывяртэтнае асвятленне геральдычных праблем беларускай гісторыі не азначае абмежаванасці “ГЛ” заяўленымі тэматычнымі рамкамі. На старонках часопісу знайдуць сваё месца

³ Часопіс тэматычна скіраваны на даследаванне радаводаў і гісторыі шляхты ВКЛ і Беларусі. Геральдычныя праблемы на яго старонках прадстаўлены даволі сціпла.

⁴ Леўчык А. Да пытання ўжывання кляйнотаў у гербах беларускай шляхты ў канцы XVI–пачатку XVII ст.; Шаланда А. Да пытання класіфікацыі кляйнавых гербаў шляхты ВКЛ (гл. с.34).

⁵ Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1386–1430./ Zebrał i wyd. J.Ochmański.– Warszawa, Poznań, 1986.– S.187–188, Nr 209; Kuczyński S.K. Heroldowie króla polskiego// Venerabiles nobiles et honesti: Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej.– Toruń, 1997.– S.334–335.

⁶ Rimša E. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mestu antspaudai.– Vilnius, 1999.

сфрагістичныя, генеалагічныя, нумізматычныя даследаванні, працы па гісторыі і культуры саслоўяў, у першую чаргу шляхты ВКЛ, краязнаўчыя нарысы. Першы нумар тэматычна прывязаны больш да Гарадзеншчыны, што тлумачыцца як месцам заснавання часопіса, так і навуковымі інтэрэсамі аўтараў. Аднак, у далейшым географічныя рамкі выдання будуць пашыраны на ўсе землі Беларусі.

Спадзянемся, што распачатая справа знайдзе водгук ва ўсіх зацікаўленых беларускай геральдыкай, генеалогій, гісторыяй і культурай, што пашырыць кола аўтараў часопісу. Са свайго боку абяцаем рабіць усё магчымае, каб “ГЛ” быў цікавым, змястоўным і карысным часопісам, які будзе спрыяць выхаванню ў нашым грамадстве нацыянальнай годнасці і гонару за сваю гісторыю і культуру.

Рэдактар

ДАСЛЕДАВАННІ.

Перыядызацыя гісторыі геральдыкі Беларусі.

Author was based on previous attempts to make devision into periods in history of Belarussian town and nobility heraldry (A.Citou, G.Pikarda, A.Szpunt) and distinguished eight stages in development of heraldry of Belarus: 1) 10—the end of the 14th c. – preheraldic or emblematic; 2) the end of the 14th—the first half of the 15th c. – origin of heraldry in Belarus; 3) the second half 15th—the first half of the 16th c. – mounting of the heraldic system in Belarus; 4) the second half of the 16th– the first half of the 17th c. – flowering of the heraldry in Belarus; 5) the second half of the 17th–30s years of the 19th c. – decadence and polonisation of the heraldic system in Belarus; 6) 30s years of the 19th–1917 – russification of heraldry in Belarus; 7) 1917–1991 – neglect of heraldry in Belarus and 8) 1991–till present revival of heraldry in Belarus.

У беларускай геральдычнай літаратуры ўжо рабіліся спробы перыядызацыі гісторыі як усёй геральдыкі Беларусі, так і асобных яе элементаў, напрыклад, гарадской і шляхецкай. У сувязі з гэтым, трэба ўзгадаць працы А.Цітова, Г.Пікарды і А.Шпунта [1; 2; 3]. Сваю перыядызацыю развіцця шляхецкай геральдыкі Беларусі з канца XIV па канец XVIII ст. даў і аўтар гэтага артыкула [4; 5]. У выніку, сёння з'явілася магчымасць падсумаваць атрыманыя высновы і стварыць агульную перыядызацыю гісторыі геральдыкі Беларусі, пачынаючы са старажытнасці і да нашых дзён.

У аснову перыядызацыі гісторыі геральдыкі Беларусі павінны быць пакладзены пераломныя з'явы ў яе развіцці, а таксама найбольш істотныя рысы і асаблівасці ўсёй сістэмы гербаў, якія склаліся ў грамадстве пад ўздзеяннем комплексу палітычных, сацыяльна-эканамічных і культурных фактараў, харктэрных для кожнага з вылучаемых этапаў. Абапірацца яна павінна на аналіз шырокага кола геральдычных крыніц, а не толькі на сфрагістичныя помнікі, як прапаноўвалася раней [1, с.11]. У сувязі з вышэй адзначаным, назвы этапаў павінны адлюстроўваць якасныя харктарыстыкі стану геральдыкі Беларусі на пэўных адрезках часу, якія не заўсёды супадаюць з перыядамі беларускай палітычнай гісторыі. Адвартная думка А.Шпунта, а таксама яго меркаванне аб tym, што кожны новы этап развіцця пачынаецца са зменай формы дзяржаўнага ладу, не вытрымлівае крытыкі ў адносінах да эвалюцыі гербаў, бо ў апошнім выпадку перыядызацыя гісторыі геральдыкі амаль нічым не адрозніваецца ад агульной перыядызацыі гісторыі Беларусі [3, с.40]. На нашу думку, прапанаваная ім перыядызацыя, негледзячы на тое, што яна датычыла толькі гарадской геральдыкі Беларусі, наўрадці можа быць прынятая геральдыстамі. У той жа час, прынцып яе складання, па сутнасці, падтрымаў вядучы беларускі геральдыст А.Цітоў, але ў яго гаворыцца аб перыядызацыі сфрагістичных і геральдычных помнікаў Беларусі [1, с.9–17].⁷

Падсумоўваючы ўсе гэтыя спробы, прапануем наступную перыядызацыю гісторыі геральдыкі Беларусі:

1. Дагербавы ці эмблематычны этап на Беларусі (Х–канец XIV ст.);

⁷ Гл. таксама рэцензію на яго працу на с.39.

2. Зараджэнне геральдыкі на Беларусі (канец XIV–першая палова XV ст.);
3. Кшталтаванне геральдычнай сістэмы на Беларусі (другая палова XV–першая палова XVI ст.);
4. Росквіт геральдыкі на Беларусі (другая палова XVI–першая палова XVII ст.);
5. Занядпад і паланізацыя геральдычнай сістэмы на Беларусі (другая палова XVII–30-я г. XIX ст.);
6. Русіфікацыя геральдыкі на Беларусі (30-я г. XIX–1917 г.);
7. Занядбанне геральдыкі ў Беларусі (1917–1991 г.);
8. Адраджэнне геральдыкі ў Беларусі (1991–наш дзень).

Першы этап (Х–канец XIV ст.) характэрзыуеца як *дагербавы* ці эмблематычны, бо ў гэты час у феадалаў старажытных беларускіх княстваў (Полацкага, Турава-Пінскага, Смаленскага, Менскага, Віцебскага, Наваградскага, Гарадзенскага) ніякіх яшчэ гербаў не было. Разам з тым, адбывалася складанне эмблематычнай базы, якая пазней лягла ў падмурак геральдыкі Вялікага княства Літоўскага і Рускага, утворанага ў сярэдзіне XIII ст. у выніку аб'яднання літоўскіх і беларускіх зямель. Па характару эмблем яна можа быць падзеляна на троі асноўныя групы: а) распазнайчайласніцкія знакі-клейны, б) выявы ўсходневізантыйскага тыпу і в) выявы заходненеўрапейскага тыпу. Першыя складалі абсолютную большасць і ўяўлялі сабой розныя варыянты стрэл, крыжоў, літар, простых рысак і іх спалучэнняў. Яны мелі даволі высокі прававы статус, замацаваны ў “Рускай праўдзе”. Найбольш вядомыя з іх – знакі Рурыкавічаў і Гедымінавічаў. Да другіх адносіліся выявы Святых усходніх, праваслаўных царквы (Святых Фёдара, Дзмітрыя, Сямёна, Юрыя, Аляксандра, Барыса і Глеба, архангела Міхаіла, шасціканцовага крыжа і кітаўраса). Трэція ўключалі ў сябе выявы свецкіх конных і пешых рыцараў, тронныя выявы, льва, тарчы, зорак. Са з'яўленнем нямецкага рыцарства ў Прыбалтыцы ў XIII ст. феадалы ВКЛ, упершыню пазнаёміліся з узорамі заходненеўрапейскай геральдыкі [4, с.323; 5, с.11].

Мяжой паміж першым і другім (канец XIV–першая палова XV ст.) этапамі з'явіліся падзеі, звязаныя з Крэўскай уніяй 1385 г. і абраннем вялікага князя літоўскага Ягайлы Альгердавіча польскім каралём. Гэты перыяд характэрзыуеца складаннем у ВКЛ першых гербаў: дзяржаўнага (дынастычнага, вялікакакняжацкага), зямельных, княжацкіх і баярскіх. Іх аналіз дазваляе вылучыць два асноўныя тыпы гербовых выяў, якія пазней будуць панаваць у геральдыцы як у цэлым ВКЛ, так і Беларусі – адной са складовых яго частак: заходненеўрапейскі (“Пагоня”, “Леў”, гербы Валыні, Троакаў, Жамойці, роду Кердзяёў, Манівіда) і клейнавы (“Калюмны”). У гэты час нямецкія геральдычныя ўплывы з Лівоніі і Прусіі замяняюцца польскімі. Важнае значэнне для развіцця ў ВКЛ як шляхецкай, так і ўсёй геральдыкі ў цэлым, меў Гарадзельскі прывілей 1413 г. Прыняцце літоўскімі і жамойцкімі баярамі-католікамі польскіх шляхецкіх гербаў, далейшае далучэнне да іх пасля 1434 г. на падставе прывілея вялікага князя Жыгімонта Кейстутавіча праваслаўнага “рускага” баярства, заклада асновы для аб'яднання іх з палякамі ў адзінны гербавы роды і бліжэй пазнаёміла грамадства ВКЛ з геральдычнымі правіламі. Згаданыя падзеі дадалі да існуючых тыпаў гербаў у ВКЛ польскія шляхецкія гербы. Важнай акаличнасцю другога этапу была спроба вялікага князя Вітаўта ўвесці ў пачатку XV ст. пасаду герольда (“Litherland”). У цэлым, аднак, геральдыка ў ВКЛ і на Беларусі знаходзілася ў зародковым стане. Большая частка феадалаў ВКЛ працягвала карыстацца ўласнымі пячаткамі старога ўзору з клейнамі-знакамі, без ніякага геральдычнага афармлення. На падставе адзначанага, другі этап можна ахарактэрзываць як перыяд *зараджэння геральдыкі* на Беларусі. Па сутнасці, яна была вынікам сінтэзу заходненеўрапейскіх геральдычных уплываў (праз Лівонію, Прусію і, пераважна, Польшу) і мясцовага эмблематычнага матэрыялу, які складаўся з прыватнаўласніцкіх знакаў-клейнаў і ўзору хрысціянскай (як візантыйска-праваслаўнай, так і рымска-каталіцкай) сімволікі і іканаграфіі [4, с.323–324; 5, с.11].

На **трэцім** этапе (другая палова XV–першая палова XVI ст.) вылучаюцца троі асноўныя шляхі павялічэння колькасці гербаў у ВКЛ: праз геральдызацыю знакаў-

клейнаў і выяў, праз наданні гербаў заходняга тыпу манархамі (набілітацыю, наданне Магдэбургскага права гарадам) і праз распаўсяджанне польскіх гербаў сярод беларуска-літоўскай шляхты на падставе адопцыі. Пад геральдызацыяй разумеецца працэс геральдычнага афармлення мясцовага эмблематычнага матэрыялу, у якім вылучаюцца дзве стадыі: 1) змяшчэнне клейнаў-знакаў і выяў на геральдычнай тарчы і 2) далучэнне дадатковых гербавых элементаў спачатку такіх, як: гелм, кляйнот, карона, намёт, а пасля арматуры, тарчатрымальнікаў, ордэнаў. Для вылучанага перыяду была характэрна першая стадыя геральдызацыі. Аб масавасці працэсу і галоўнай крыніцы шляхецкай геральдыкі ў ВКЛ сведчыць тое, што такія тэрміны, як “знак”, “печат” і “герб” мелі ў тагачаснай старабеларускай мове аднолькавы сэнс.⁸ Адзначаючы масавы характар геральдызацыі, варта падкрэсліць, асабліва на ўсходніх беларускіх землях ВКЛ, нярэдкія выпадкі карыстання пячаткамі са знакамі-клейнамі старога тыпу. У цэлым, на трэцім этапе ішло *кшталтаванне геральдычнай сістэмы* на Беларусі, пад якой трэба разумець усю сукупнасць гербаў (дзяржаўны герб, замельныя гербы, гербы гарадоў, гмеркі (гербы) месцічаў, гербы грамадска-рэлігійных організацый, гербы цэхаў і гандлёвых аб'яднанняў, шляхецкія гербы), якія складаліся і функцыянувалі ў тагачасным грамадстве. Па характару іх гербавых выяў усе яны падзяляюцца на тры тыпы: клейнавыя, польскія і заходненароўніцкія. Іх судносіны прадвызначылі далейшы лёс геральдыкі ВКЛ і Беларусі [4, с.324; 5, с.12].

На **чацвёртым** этапе (другая палова XVI—першая палова XVII ст.) геральдыка на Беларусі дасягнула свайго *росквіту*, што праявілася ў росце колькасці гербаў, іх відавым багацці, разнастайнасці тыпаў гербавых выяў. У першую чаргу гэта датычыць шляхецкай геральдыкі ВКЛ і, у прыватнасці, клейнавай. У вызначаны час геральдызацыя знаходзілася на другой стадыі – далучэнне дадатковых гербавых элементаў. Важнай асаблівасцю чацвёртага перыяду быў моцны і хуткі працэс натурализации клейнавых гербаў. Пад ім разумеецца такая мастацкая расшыфроўка знакаў-клейнаў, пры якой яны ператвараліся ў выявы натуралістычнага і рэалістычнага характару, што было вынікам уплываў у ВКЛ рэнесансавага і барокавага мастацства. Вылучаеца поўная і непоўная натурализация. У выніку апошній атрымоўваўся камбінаваны герб.⁹ Цалкам натурализаваны клейнавы герб нічым не адрозніваўся ад гербаў заходненароўніцкага тыпу. Шырокое распаўсяджанне сярод беларуска-літоўскай шляхты складаных шматпалёвых гербаў засведчыла складанне ў шляхецкай геральдыцы ВКЛ трох узору́ніў гербаў: асабістых (складаных), сямейных і родавых. У якасці апошніх, пасля аб'яднання ў 1569 г. ВКЛ і Польшчы ў Рэч Паспалітую, усё часцей пачынаюць выкарыстоўвацца польскія шляхецкія гербы. Рост польскага сектара шляхецкай геральдыкі ВКЛ адбываўся як афіцыйным шляхам на падставе прывілея карала і вялікага князя Жыгімонта Аўгуста ад 7 чэрвеня 1563 г. [7, с.142], так і неафіцыйным – праз сямейныя сувязі, праз стварэнне ўласнага герба на ўзор польскага і, нарэшце, праз паланізацыю клейнавых гербаў.¹⁰ Падвышэнне значэння польскіх шляхецкіх гербаў у ВКЛ было звязана з канчатковым афармленнем мясцовага шляхецкага саслоўя на ўзор польскага, пры гэтым польскія гербы выступалі ў якасці галоўных доказаў прыналежнасці да яго. У гэты час звычайнай з'явай сярод беларуска-літоўскай шляхты была двугербавасць – сітуацыя, калі выкарыстоўваліся адначасова два гербы – клейнавы і польскі. З аднаго боку гэта сведчыла аб раўнавазе паміж асноўнымі сектарамі шляхецкай геральдыкі ВКЛ, з другога – гэта было прыкметай збліжэння геральдычных сістэм ВКЛ і Польшчы ў межах Рэчы Паспалітай [4, с.324–325; 5, с.12–13].

⁸ Польскі даследчык А.Вярыга Дароўскі пісаў: “...гербы ў Русі пайшли ад пячатак, а не ад знакаў на сцягах альбо шчытах...” [6, с.7].

⁹ Гл. с.35.

¹⁰ Пад паланізацыяй клейнавых гербаў разумеецца ператварэнне клейнавай гербавай выявы ў польскую ў выніку яе натурализациі і геральдызацыі.

На **пятым** этапе (другая палова XVII–30-я г. XIX ст.) узмацняюцца польскія геральдычныя ўплывы на геральдычную сістэму ВКЛ. Крызіс перажывае клейнавая шляхецкая геральдыка. У вызначаны час праз паланізацыю і натурализациую значна змяншаецца колькасць клейнавых гербаў. Паланізацыя іх гербовых выяў набыла штучны харктар – не праз натурализацию, а праз прамое ўключэнне клейнавых гербаў аўтарамі гербоўнікаў XVII–XVIII ст. (Ш.Акольскім, В.В.Каяловічам, К.Нясецкім і інш.), з мэтай сістэматызацыі і класіфікацыі, у лік польскіх гербаў іх варыянтаў. На ўзор апошніх ім даваліся назвы або ад імя родапачынальніка (“Карыбут”, “Барэйка”), або ад назвы ўладання (“Друцк”), або ад падабенства на нейкую рэч (“Вага”, “Ліхтар”), або, найбольш часта, ад прозвішча ўладальніка (“Масальскі”, “Зяновіч”). Працягваўся працэс натурализации клейнавых гербаў, які на дадзеным этапе суправаджаўся міфатворчасцю. Міфалагізацыя прадугледжвала стварэнне такой гербавай гісторыі, якая б тлумачыла яго паходжанне. Усё гэта спрыяла перацяканню клейнавых гербаў у польскі і “заходні” сектары шляхецкай геральдыкі ВКЛ. Аднак, галоўным фактарам, які абумовіў занядбаніе клейнавай геральдыкі, было знікненне прыватнай гербавай пячаткі ў шляхецкіх масах ВКЛ і замена яе подпісамі. У выніку знікла з ужытку вялікая колькасць клейнавых гербаў, якія так і не знайшли адлюстравання ў гербоўніках.

Крызіс і занядбаніе клейнавай геральдыкі прывёў да дысбалансу ў сістэме шляхецкай геральдыкі ВКЛ на карысць польскіх гербаў. У самым жа польскім сектары вызначальнай тэндэнцыяй становіща уніфікацыя ці прывядзенне польскіх гербаў шляхты ВКЛ у адпаведнасць з тымі ўзорамі, якія былі змешчаны ў гербоўніках. Гэта сведчыла аб далейшым збліжэнні геральдычных сістэм ВКЛ і Польшчы, аж да іх поўнага аб'яднання. Шмат у чым падобны працэс быў адлюстраваннем сацыяльна-палітычнай і культурнай сітуацыі ў Рэчы Паспалітай.

На разглядаемы час у шляхецкай геральдыцы ВКЛ закончыўся працэс геральдызацыі. Па сутнасці, гэта была яго заключная стадыя: гербы набылі такія дадатковыя элементы, як арматура, тарчатрымальнікі, ордэны і дэвізы. Былі вызначаны і замацаваны гербавыя колеры. Асаблівасцю геральдызацыі было знікненне гелмаў і шырокое выкарыстанне шляхецкіх карон, княжацкіх мітраў і намётаў.

Пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі ў выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795 г.) пад час правядзення новымі ўладамі легітымациі шляхты былога ВКЛ адбылася яе канчатковая гербавая паланізацыя або масавы свядомы пераход апалячанай мясцовай шляхты да карыстання польскімі шляхецкімі гербамі. Расцягнуты па часе гэты працэс меў месца і ў першыя дзесяцігоддзі XIX ст. [1, с.16; 4, с.325; 5, с.13–14].

На **шостым** этапе (30-я г. XIX ст.–1917 г.) адбывалася уніфікацыя геральдыкі Беларусі ў складзе Расійскай імперыі, што азначала яе *русафікацыю* [2, 1993, № 2, с.69]. У значнай ступені гэта датычыць зямельных, губернскіх, павятовых і гарадскіх гербаў Беларусі, якія распрацоўваліся ў расійскай Герольдыі [1, с.106–107, 150–152; 2, 1993, № 2, с.72]. Як слушна заўважыў А.Шпунт: “Чыноўнікі Геральдмейсцерскай канторы, ствараючы гербы па агульнарасійскаму ўзору, кіраваліся штучнымі крытэрыямі, пераносячы свае суб’ектыўныя ўяўленні на чужародную мясцовую глебу” [3, с.41]. Русіфікацыя закранула таксама і геральдыку грамадска-рэлігійных аб'яднанняў [1, с.16]. Як адзначыў Г.Пікарда: “Працэс падаўлення нацыянальнае сымболікі набыў асаблівае пашырэнне ў грамадзянскай геральдыцы і ў гербах установаў” [2, 1993, № 2, с.69]. Замена старых гербаў новымі ў вызначаны перыяд спрыяла занядбанню геральдычнай спадчыны беларускага народа.

На **сёмым** этапе (1917–1991 г.) занядбанне геральдыкі ў Беларусі (БССР) было ідэалагічна абрэзана з класавых пазіцый. Усё, што рабілася вакол стварэння дзяржаўнага (рэспубліканскага) герба БССР, асабліва ў канцы 20–30-х г., адраджэння гарадскіх гербаў “з новым сацыялістычным зместам” у 60-я г., не мела нікага дачынення да геральдыкі [1, с.168–169, 3, с.41; 2, 1993, № 2, с.72–73]. Аб гэтых прадуктах “сацыялістычнага рэалізму” нельга гаварыць як аб гербах, бо яны “супярэчылі традыцыям

геральдыкі як па сэнсу, так і па стылі выканання” [1, с.169]. Геральдичныя помнікі БНР (1918–1925 г.), адроджаная гарадская геральдыка заходнебеларускіх гарадоў у складзе Польшчы (1921–1939 г.), толькі падкрэсліваюць агульную характарыстыку і ацэнку вылучанага этапа. Паводле Г.Пікарды: “Фактычна савецкая геральдыка праста падоўжыла перыяд знявагі, што цярпела беларуская геральдыка, яшчэ на 70 і больш гадоў” [2, 1993, № 2, с.72].

На **восьмым** этапе (1991–па наш дзень) назіраецца *адраджэнне* геральдичнай спадчыны і традыцыі ў Беларусі [2, 1993, № 2, с.73–74]. Як адзначыў А.Шпунт: “Упершыню за апошнія дзвесці год мы вяртаемся на нацыянальную глебу” [3, с.41]. Вяртанне “Пагоні” у якасці дзяржаўнага гербу Рэспублікі Беларусь (19 верасня 1991 г.) і замена яго пасля рэферэндуму 14 мая 1995 г. на трошкі змененую эмблему БССР, сітуацыя з гербамі некаторых гарадоў, калі вяртаюцца савецкія сімвалы, сведчыць аб даволі складаных умовах, у якіх працякае вышэй адзначаны працэс. Аднак, у барацьбе гістарычнай праўды і палітычнай кан’юнктуры перамога заўсёды будзе за першай.

Такім чынам, прапанаваная перыядызацыя ахоплівае ўсю гісторыю развіцця геральдыкі Беларусі, пачынаючы ад яе зараджэння, росквіту і заняпаду да сённяшняга яе стану. Кожны з вылучаных этапаў мае свае заканамернасці і асаблівасці, якія, на жаль, яшчэ не даследаваны да канца. Глыбокага вывучэння чакаюць цэлія пласты геральдыкі Беларусі, напрыклад, такія, як зямельная, мяшчанская, цэхавая геральдыка. У сувязі з гэтым, магчымы змяненні і ўдакладненні як у характарыстыцы і аналізе галоўных тэндэнций ў развіцці геральдыкі на беларускіх землях, так і ў пропанаваных храналагічных рамках этапаў.

Аляксей Шаланда

Літаратура:

1. Цітоў А. Сфрагістыка і геральдыка Беларусі.– Мн.: РІВШ БДУ, 1999.– 176 с.
2. Пікарда Г. Алегарычная геральдыка Францыска Скарыны і кароткі дапаможнік па беларускай геральдыцы// Спадчына.– 1992.– № 5.– С.60–72, № 6.– С.38–52; 1993.– № 1.– С.41–52, № 2.– С.58–74.
3. Шпунт А. Да пытання аб перыядызацыі гісторыі гарадской геральдыкі Беларусі// Архівы і справаводства.– 1999.– № 1.– С.38–42.
4. Шаланда А. Этапы развіцця шляхецкай геральдыкі Беларусі// Наука – производству: Сб.ст.– Гродно: ГСХИ, 1998.– Вып.8.– С.322–326.
5. Шаланда А. Шляхецкая геральдыка Беларусі ў другой палове XVI–XVIII ст./> Аўтарэферат на суісканне вуч.ступ. канд.гіст.навук.– Мн., 2000.– 18 с.
6. Вярыга Дароўскі А. Рускія пячаткавыя знакі. Геральдичныя тлумачэнні// Спадчына.– 1992.– № 5.– С.5–18.
7. БЭФ. Сб.док-тov и мат-лов: В 3 т.– Мн.: Изд-во АН БССР, 1959.– Т.1.– 516 с.

Радавод і герб зямян Гарадзенскага павету Пуціўлянінаў Свяцкіх у другой палове XVI–XVIII ст.

Author considered origin, clan, coat of arms of the nobility family Puciulanin Swiacki (the second half 16th–18th c.). They lived in Goradnia region of Grand Duchy of Lithuania. Founded information showed the process of polonisation of small nobles of GDL on the example of the Swiacki from boyars from Puciul. The estates of the family in Goradnia region were analysed in the article. The documents from the family's archives were also adduced.

У фондах Гарадзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея захоўваецца комплекс дакументаў па гісторыі шляхецкага роду Пуціўлянінаў Свяцкіх¹¹ [1]. У

¹¹ Навуковае апісанне рукапіснага фонду ГДГАМ не закончана, таму ў спасылках на дакументы з яго падаецца толькі нумар кнігі паступлення (КП), што не зусім зручна, бо ў КП маглі быць запісаныя як адзін дакумент, так і некалькі дзясяткаў і нават сотняў.

асноўным гэта выпісы з кніг спраў гродскіх і земскіх судоў, судовыя позвы, прадажныя, вызнаныя і іншага харектару лісты і паперы, якія дазваляюць высвятліць радавод, герб і ўладанні Пуціўлянінаў Свяцкіх на працягу другой паловы XVI–XVIII ст.

Падвойнае прозвішча роду ўказвае на іх паходжанне (Пуціўляніны – з Пуціўля) і родавае ўладанне ў Гарадзенскім павеце (Свяцкія – ад Свяцка). Зыходзячы з гэтага можна меркаваць, што гісторыя роду на Гарадзеншчыне началася недзе ў пачатку XVI ст., калі ў выніку вайны Вялікага княства Літоўскага з Вялікім княствам Маскоўскім у 1501–1503 г. наша краіна страціла Севершчыну (былое Ноўгарад-Северскае княства) з гарадамі Гомель, Бранск, Чарнігаў, Ноўгарад-Северскі, Старадуб, Трубчэўск, Пачэп і інш. Быў сярод іх і Пуціўль з воласцю [2, с.14]. Частка бранскага, старадубаўскага і пуціўльскага баярства вымушана была пакінуць свае маёнткі, не жадаючы служыць маскоўскаму князю. Ва ўзнагароду за вернасць вялікі князь літоўскі надаваў такім пацярпелым ад вайны баярам землі ў іншых паветах ВКЛ. Часта такія наданні рабіліся ў Гарадзенскім павеце, што тлумачыцца перавагай тут гаспадарскіх уладанняў [3, с.5, 8].

Першыя верагодныя звесткі аб Пуціўлянінах паходзяць з часоў, калі Пуціўль яшчэ належала ВКЛ. У 80-90-х г. XV ст. вялікі князь Казімір Ягайлавіч надаў нейкаму *“Путівльцу Івану З копы грошей з мыта в Путівли”* [4, Т.27, слп.308]. Магчыма, яго сястра ці дачка **Арына Пуціўлянка**, жонка Мітка Асташковіча, згадваецца ў 1499 г. у сувязі з продажам гаспадарскаму двараніну Сароцы мужнінага сяла Ярэмкавічы ў Пуціўльскім павеце [4, Т.27, слп.731].

У попісу войска ВКЛ 1528 г. сярод троцкіх баяр згадваецца нейкі **Іван Пуціўлевіч**, які *“...дает сам ехати ку службе земской”* [5, с.38]. Тамсама гаворыцца, што сярод жалудоцкіх баяр два коні павінен быў ставіць **Міхайла Пуціўленя** [5, с.35].¹² Невядома ці былі Іван і Міхайла ў нейкіх крэўных стасунках паміж сабой. Разам з тым, прыпіска Івана Пуціўлевіча да троцкіх баяр сведчыць, што ў гэты час ён мог мець нейкія ўладанні ў Гарадзенскім павеце, які ўваходзіў менавіта ў Троцкае ваяводства [6, с.137]. Яго прозвішча ў форме Пуціўлевіч робіць Івана верагодным сынам Івана Пуціўльца.

Згаданага вышэй Івана Іванавіча мы атаясамляем з **Іванам** – бацькам **Яна і Грыгора Іванавічаў Пуціўлянінаў**, якія быццам бы яшчэ 29 мая 1537 г. падзялілі паміж сабой яго маёнтак Свяцк у Гарадзенскім павеце, а пасля падзелу Ян Іванавіч Пуціўлянін Свяцкі сваю частку спачатку аддаў брату ў заставу, а ў 1562 г. прадаў яе яму [1, КП № 9216, а.4]. Але ў попісе войска ВКЛ 24 верасня 1567 г. быў запісаны *“Григорей Иванович с Перелома Зостайского¹³ конь, а з ыменья зоставнога брата своего Яна Ивановича Зостайского конь, всіх коней 2, п[а]нү[ы]р., пр[илбица].., согай[дак].., рогати[на] ...”* [4, Т.33, слп.675], з чаго вынікае, што продаж адбыўся пазней 1567 г., а гэта ставіць пад сумненне і дату падзелу маёнтка.¹⁴

У XVI ст. назыву Свяцк мелі шляхецкія двары і маёнткі, якія знаходзіліся на землях, прылягаючых да гаспадарскага яшчэ ў 1556 г. мястэчка Свяцк¹⁵ [5, Т.21, с.128]. Згаданыя землі абмяжоўваліся рэчышчамі рэк Нёман і Чорная Ганьча, а таксама Перстуньскай і Пераломскай пушчамі. Шляхецкае асадніцтва ў гэтым кутку Гарадзенскага павета мала даследавана.¹⁶ Вядома, што ў сярэдзіне XVI ст. існавалі: Свяцк Валовічай і Свяцк Велямоўскага [3, с.16]. Аб тым, што гэта далёка не поўны спіс Свяцкай, сведчыць існаванне Свяцка Пуціўлянінаў.

¹² Мянушка Пуціўлец, Пуціўлевіч, Пуціўленя, якая пазней ператварылася ў другое прозвішча (прыдомак) роду можа сведчыць на карысць яго паходжання з мяшчан Пуціўля.

¹³ Памылка, трэба чытаць “з Осташскага” (гл. ніжэй у тэксле).

¹⁴ Разыходжанне і вялікая разбежка ў датах прымушае думаць, што прадажны ліст ад 1562 г. быў несапраўдны, у сувязі з чым пазнейшыя судовыя працэсы па маёмасных пытаннях мелі пад сабой грунт. Дарэчы, Свяцкіх адвінавачвалі ў тым, што яны валодалі непадзельным маёнткам (гл. у тэксле).

¹⁵ Назва Свяцк паходзіць ад назывы рэчкі Свяціцы, на якой было заснавана мястэчка (гл. у тэксле). Пазней, перададзенае роду Сапоцькаў, яно атрымала назыву Сапоцкін [7, № 43, с.4].

¹⁶ Сярод публікацый па гісторыі шляхецкіх гнёздаў другой паловы XIX–пачатку XX ст. варта згадаць артыкул: Matusiewicz A. Swiack Górkich. // Jaćwież.– Suwałki, 2000.– а 9.– S.10–12.

23 чэрвеня 1573 г. вышэй згаданы Ян Пуціўлянін прадаў за 60 коп грошай свой засценак зямлі з гаем, з сенажаццю і з балотам каля ракі Асташы **Івану Сямёнаўічу**, які ў прадажным лісце называецца яго братам [8, а.57].¹⁷ Ён мог быць толькі стрычным братам Яну Іванавічу, у сувязі з чым, можна меркаваць аб існаванні ў Івана Пуціўлевіча роднага брата **Сямёна**. Звестак аб ім аднак мы не маем. Праданы засценак быў часткай маёнтку Івана Пуціўляніна, які падзялілі паміж сабой яго сыны Ян і Грыгоры [8, а.57]. Яго межы Ян Іванавіч апісваў так: “...концом в реку Осташу против дому брата моего н[а]на Ивана Семеновича, а другим концом через дорогу, которая идет с пуци и к Свяцку и до многих сел и мест концом в стену волок села г[оспо]д[а]рского Кольнян¹⁸, люб меж в подолж застенку земли того же брата моего н[а]на Ивана Семеновича, а по другой стороне обмеж земли бояр г[оспо]д[а]рских Усеникович тако же в реку Осташу...” [8, а.57 адв.].

Іван Сямёнаўіч Свяцкі разам са сваім стрычным братам Грыгорам Іванавічам Пуціўлянінам арандавалі і актыўна скупалі зямлі ў сваіх суседзяў, асабліва ў татар з роду Апазаў.¹⁹ У 1588 г. князь Апаз Асайтовіч са сваім братанікам Абрагімам Яцкавічам заставілі ў арэнду Грыгору Іванавічу сваю сенажаць “з олешиком ольховым” Яцкоўскага маёнтку над ракой Асташай за 16 коп грошай літоўскіх [1, КП № 9216, а.1]. Трошкі раней у 1585 г. Грыгоры купіў у Кульзімана Яцкавіча Асайтовіча за 20 коп грошай “...рез один поля отчызны [яго] ...именя Свяцка...над рекой Осташою...” [5, Т.31, с.205].²⁰ У 1589 г. ён зноў жа ад Кульзімана ўзяў у заставу ніву поля таго ж самага “именіца Осташскага” за 5 коп грошай [5, Т.31, с.205]. 14 мая 1590 г. Грыгоры Іванавіч Пуціўлянін купіў у Абрагіма Яцкавіча Асайтовіча за 85 коп грошай частку грунту яго маёнтка над ракой Асташай “...поля простого и погноев з садибами врочищом Биретовицьыну з ынишыми садибами при той же Биретовицьыне, з огородами овошковыми и садами овошковыми и хмелевыми и з сенажатыми, з гаями, с кустовыми и зарослями ку той Биретовицьыне...приналежасчими...” [5, Т.31, с.74]. З прадажнага лісту Абрагіма вынікала, што згаданая Бірэтаўшчызна знаходзілася каля застаўных зямель Грыгора – сенажаці князя Апаза Асайтовіча і Абрагіма, нівы Кульзімана і “садыбы Івашковскай” у раёне, абмежаваным ракой Асташай, дарогай да вёскі Асташы, грунтамі гаспадарскіх вёсак Асташа, Кадзевічы і путных баяр Усенікаў²¹ [5, Т.31, с.74–75], “Івашкавская сядзіба” з агародамі, простым полем і сенажацямі была заведзена ў заставу Грыгору Іванавічу Пуціўляніну братамі Абрагіма Сялемшай і Хазбеям Яцкавічамі Асайтовічамі [5, Т.31, с.74–75].

У якасці сведкі Грыгоры Іванавіч Пуціўлянін падпісаў 10 чэрвеня 1588 г. прадажны ліст князя Апаза ці Абаза Асайтовіча на 6 маргоў аромага грунту яго маёнтка Свяцк і 2 сенажаці, якія купіў Балтрамей Янавіч Белаблоцкі: “Григорей Иванович Путивлянин за устною прозбою князя Опаза Осайтовича до того листа руку есми свою подписал” [5, Т.31, с.90]. У 1591 г. Грыгоры Іванавіч быў ужо ў даволі сталым узросце і дзейнічае праз свайго сына Івана Свяцкага [5, Т.31, с.73]. Апошні раз ён згадваецца ў 1594 г. у судовым працэсе з князем Ахметам Апазавічам у справе аб застаўных грунтах маёнтку Асташскага Яцкаўшчызыны. Князь Ахмет паскардзіўся, што Грыгоры Свяцкі “...того именица Осташского, кгрунтов, сеножатей, олешиков обапол реки Осташы лежачих, некоторых кгрунтов менуючи быть у себе правом вечыстым, а некоторых заставою забравши немало, держити и вжываеть ку немалой кривде и шкоде их, а ему в

¹⁷ Аўтар удзячны спадару Г.Брэгера за дапамогу ў пошуку дакументаў, якія датычылі Свяцкіх, у менскім Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі.

¹⁸ Кальняны – гэта адзін з варыянтаў назвы вёскі Каўняны.

¹⁹ Гл. пра іх: [9, с.3–4].

²⁰ Гэта быў яшчэ адзін Свяцк (Асташскі, Яцкоўскі, Яцкаўшчызна) татар з роду Апазаў, землі якіх па рацэ Ганьчы згадваюцца яшчэ ў першай палове XVI ст.[10, с.183].

²¹ На грунтах баяр Усеніковічаў ці Усенікаў ляжыць сучасная вёска Усенікі.

тых кгрунтах ровного делу поступити и выделити не хочет, а на кгрунты дей тые, которых менует быти у себе в заставе права не вказует и грошей у него приняти не хочетъ...” [5, Т.31, с.204]. Пасля разгляду справы, суд земскі Гарадзенскага павету адсудзіў князю Ахмету ніву, якую ў 1589 г. Грыгору Іванавічу Пуціўляніну заставіў за 5 коп грошай Кульзіман Яцкавіч [5, Т.31, с.205–206]. Відаць, хутка пасля гэтага Грыгоры Свяцкі памёр, бо больш нідзе ў адшуканых намі дакументах не згадваецца.

У вышэй паданай судовай справе стрыечны брат Грыгора Іван Сямёнаўіч Свяцкі згадваецца як “участник того ж именица Яцковского за правом купчим” [5, т.31, с.205]. Тады ж князь Ахмет Апазавіч судзіўся і з ім з падобнай скаргай. Цікава, што спачатку Іван Сямёнаўіч хацеў адхіліць судовую позму тым “...иже позывае татарин хрестиянина иляхтича, тогда межи ними есть великая разность, не только, иже в повинности з собою не суть, але разными в нацеях и в вере...” [5, Т.31, с.206]. Такі побытавы “нацыяналізм” Івана Сямёнаўіча не быў прыняты земскімі суддзямі да ўвагі. Тады з боку Івана Сямёнаўіча Свяцкага былі прадстаўлены два дакументы: выпіс з кніг земскіх Гарадзенскага павету ад 1585 г. з прадажным лістом Абрагіма Яцкавіча Асайтовіча на ніву поля памерам чатыры бочкі, купленую за 40 коп грошай, а другі выпіс з тых жа кніг ад 1591 г. з прадажным лістом Сялемши і Хазбея Яцкавіча Асайтовічаў ад 20/IV 1590 г. на ніву поля голага памерам тры бочкі, набытую за 20 коп грошай [5, Т.31, с.207]. Разгледзеўшы дакументы бакоў, суд прысудзіў ім учыніць роўныя вечны падзел, аднак Іван Сямёнаўіч з гэтым не пагадзіўся і падаў апеляцыю ў суд Галоўнага Трыбуналу ВКЛ [5, Т.31, с.207].

У прадажным лісце Сялемши і Хазбея Асайтовічаў на “...ниву земли кгрунту нашего оромого ничым не сеянога, поле голое, ...именица, называемого Свяцка, над рекой Осташею лежасачого...” [5, Т.31, с.77] згадваючы жонка Івана Сямёнаўіча пані Оршуля Кабыленкаўна і неназваныя па імёнах іх дзеци. Дадатковых пэўных звестак аб Іване Сямёнаўічу Свяцкім і яго нашчадках пазней 1594 г. нам адшукаць не ўдалося. Толькі ў згаданым вышэй прадажным лісце князя Апаза Асайтовіча для Балтрамея Белаблоцкага ад 10/VI 1588 г. ён разам з Грыгорам Іванавічам Пуціўлянінам быў сведкай, падпісаўшыся “Іван Семенович” [5, Т.31, с.90].

Далейшы радавод Пуціўлянінаў Свяцкіх прасочваеца па нашчадках Яна і Грыгора Іванавічаў. У першага быў толькі адзіны сын – **Афанас Янавіч Пуціўлянін Свяцкі**. У 1606 г. ён, будучы непісьменным, запрасіў напісаць для сваёй жонкі вызнаны ліст “...на дожывотное мешкане и ужыване имени его отчыстого прозываемого Свяцка...” [1, КП № 9216, а.1] яе брата Габрыэля Балтрамеевіча Белаблоцкага.²² Той, “...запомнившы боязни Божай, встыду люцкого и прыстойности шляхецкое, писучы том лист, спочатку малжонце ей от него належасчай, а потом над слушность самую реч небылу фалишывую в том же лист ку концу кром ведомости позволеня его Свяцкого вечность себе той маектности по дожывотю помененой малжонки его, прытом третюю часть речей рухомых вписавши, ему о том не ознаймил, але яко перед неумелым чытать только дожывоте малжонки его и записаня речей рухомых чытаючи прыпомніл, а то што ей себе написал, утаюваючи замолчал...” [1, КП № 9216, а.1]. Габрыэль Белаблоцкі, карыстаючыся даверам шурына, аддаў сфальшаваны ліст да пячатароў, і на рочках “февралевых” таго ж 1606 г. ён быў прызнаны Афанасам Свяцкім перад урадам гродскім Гарадзенскага павету, бо там яму прачыталі ліст не цалкам, а толькі пачатак [1, КП № 9216, а.1].

У самым пачатку 1607 г. Афанас Янавіч Пуціўлянін Свяцкі памёр, што вынікае з даты напісання яго тэстаменту (30/XII 1606 г.) і даты ўніяснення яго ў земскія кнігі Гарадзенскага павету нейкім Канстанцінам Тамілай (10/I 1607 г.). Тэстамент Афанаса дае шмат інфармацыі аб складзе яго сям'і і маёmacі (Гл. Дадатак 1).²³ Па-першае, з жонкай

²² Прозвішча роду Белаблоцкі ці Белаблоцкі ўтварылася ад маёнтку Белае Балота Гарадзенскага павету (сучасная вёска Белабалота) і ў спольшчаным варыянце гучала як Бялаблоцкі.

²³ Документы друкуюцца з дазволу адміністрацыі ГДГАМ, за што рэдакцыя “ГЛ” і аўтар вельмі ўдзячныя.

Ядвігай Балтрамеевай Бялаблоцкай у яго не было дзяцей, у сувязі з чым, Афанас адпісаў ёй да смерці ўсю сваю як рухомую, так і нерухомую маёmasць. Апошняе тлумачыща яшчэ і тым, што Афанас Свяцкі доўга хварэў і пазычыў у жонкі на лекі даволі значную суму – 170 коп грошай, якія з іншымі пазыкамі складалі ўсяго 251 капу. Па-другое, “именице” Свяцк Афанас Янавіча складалася з будынкаў дворных, гумнаў, з дворнага ворыва, са збожа ў гумне, з падданых (на імя: Радзівіл Нешчыч²⁴, яго сын Янук і дзеци Янука) і іх грунтоў, з дворных аромых і неаромых грунтоў, з сенажацяў, з гаёў, з выпустаў і з бортнага дрэва. Запісаў Афанас жонцы і тую частку яго маёнтка, “...которую панове братья мое панове Грыгоревичы Свяцкие неведати за яким правом держать...”, што сведчыць аб нейкіх маёmasных прэтэнзіях да стрыечных братоў. У Афанаса павінны былі быць родныя сёстры, бо яго бацька свой прадажны ліст Івану Сямёновічу ад 1573 г. пісаў не толькі ад сябе, але і ад неназваных па імёнах жонкі і “всіх детей” [8, а.57]. На жаль ні ў тэстаменце Афанаса, ні ў іншых дакументах яны не згадваюцца.

Такім чынам, частка зямель, так званы Свяцк Афанасаўскі, адыходзіла ад Пуціўлянінаў Свяцкіх ў чужбыя рукі. Лёс Свяцкага Афанасаўскага такі: пасля смерці мужа Ядвіга Бялаблоцкай вельмі хутка выйшла другі раз замуж, бо ўжо ў тым жа 1607 г. яна, “...пошедши в стан малженский за другого малжонка своего за пана Яна Яшковского з милости своее малженское так всю тулю сумму пенезей [251 капу грошай літоўскіх] по жывоте своем на том именю водлуг листов первых малжонка своего и водлуг тэстаменту небоцьковскому, теперь за жывота своего на все тое имене Свяцко тулю сумму взнесенную малжонкови своему пану Яну Яшковскому на том именю всю тулю сумму пенезей взнесенную тое имене Свяцко...пану малжонкови своему пану Яну Яшковскому в моц и в держане подала и завела...” [1, КП № 8618, а.1]. Пазней частка Свяцкага Афанасаўскага была аддадзена ў заставу Абраму Муравіцкаму, ротмістру ЯКМ, які яе “...в полтрети сот копах [250] набывши, таковым же правом...пану Сопотку пустил...” [1, КП № 9216, а.3]. Ян Яшкоўскі і яго жонка факт “...пущеня части имена Святска от пана Муравицкого, малжонки и сына...” пану Мікалаю Габрыэлевічу Сапоцьку падцвердзілі сваім лістом ад 5 чэрвеня 1637 г. [1, КП № 9216, а.3 адв.].

Яшчэ адная частка Свяцкага Афанасаўскага спачатку была застаўлена Юрью Валянцінавічу Яцунскаму і яго жонцы Раіне Даўгялаўне, а яны сваім улеўковым запісам ад 14 чэрвеня 1653 г. перазаставілі яе пану Яну Аляксандравічу Кошчыцу [1, КП № 9216, а.2]. У кастрычніку 1653 г. з апошнім судзіўся Геліаш Бялаблоцкі²⁵, які прэтэндаваў на трэцюю частку як рухомай, так і нерухомай маёmasці пасля смерці Ядвігі Бялаблоцкай²⁶ на падставе сфальшаванага лісту Афанаса Свяцкага ад 1606 г. [1, КП № 9216, а.1]. Земскі суд Гарадзенскага павету вынес рашэнне на карысць Кошчыца, але Бялаблоцкі падаў апеляцыю ў суд Галоўнага Трыбуналу ВКЛ [1, КП № 9216, а.2 адв.].

Нейкая частка Свяцкага Афанасаўскага (засценак Яшкоўшчызна) заставалася ў руках рода Яшкоўскіх яшчэ ў першай палове XVIII ст. [1, КП № 15113, а.1].

У 1636 г. Ваўжынец Гзоўскі і яго жонка Паланея Свяцкая пазычылі ў Мікалая Габрыэлевіча Сапоцькі²⁷ 100 коп грошай літоўскіх тэрмінам на 1 год пад заклад маёнтка Свяцк, дакладней той яго часткі, якая належала Паланеі [1, КП № 9216, а.1]. Але аддаць пазычаныя гроши яны не змаглі. У сувязі з гэтым, 19 ліпеня 1637 г. Ваўжынец Гзоўскі, Паланея Свяцкая і Аляксандр Грыгоравіч Грынашкевіч прадалі свой маёнтак Свяцк Сапоцьку за 300 коп грошай, а таксама перадалі яму права дабівацца роўнага падзелу маёнтка з усімі Свяцкімі Пуціўлянінамі [1, КП № 9216, а.1]. Уяўленне аб тым, што ўваходзіла ў склад маёнтку Свяцк Гзоўскі, як пазней ён стаў называцца, дае ліст

²⁴ Родапачынальнік сялянскага роду Радзівілкаў, ад якіх атрымала сваю назну сучасная вёска Радзівілкі.

²⁵ Верагодна, сын Габрыэля Балтрамеевіча Бялаблоцкага.

²⁶ Падобны прэтэкст дазваляе мяркаваць, што Я.Яшкоўская памерла да ці ў 1653 г.

²⁷ М.Г.Сапоцька валодаў яшчэ адным Свяцкам, бо яго маёнтак называўся Свяцк Унучкаўшчына [1, КП № 9216, а.1].

інтрамісійны генерала Гарадзенскага павету Грыгора Міцкевіча²⁸ ад 20/VII 1637 г. Паводле яго, Мікалай Сапоцька ўводзіўся ў валоданне маёнткам Свяцк з сядзібай, якая “...адным бокам ад граніцы Песічанской²⁹, пры той ніве ў канцы малая ніўка берагам ад граніцы Асочніцкай³⁰, а канцом да нівы пана Такарэўскага, трэцім берагам пры Яскаўшчызыне³¹, другая сядзібная ніва канцом ад Перакону, а бокам другім ад Яскаўшчызыны, у другім палетку дзве нівы канцом ад маргоў Асочніцкіх, а другім канцом да Аўксты гары³², а бокам ад Яскаўшчызыны, а другім бокам ад грунту пана Такарэўскага, у трэцім палетку ніва на бочку канцом ад той жа гары Аўксты, а другім канцом да Каўнянскай дарогі, бокам ад Марцінаўскай нівы, другім бокам ад нівы пана Такарэўскага да балота Будняў, якой сенажсаці заходзяць у канец Будняў на адзін воз, зноў ніва ад Перакону аж да гаю, зноў ніва ад Перакону, які ёсьць у гаі, канцом, а другім да Міркінцаў, а бокам адным пры граніцы Песічанской, а другім бокам аблеж пана Януша Свяцкага, зноў ніва на шанец паміж нівамі Марцінаўскімі бокам да Бірыцалішак, зноў ніва з гаем ад дарогі канцом, а другім канцом да Перакону, бокам ад Яскаўшчызыны, а другім ад пана Такарэўскага, сенажсаць на Дзерывоне канцом ад Перакону, а другім канцом да ніваў аромых пана Такарэўскага, бокам ад Ёнкаўшчызыны, а другім бокам ад нівы таго ж пана Такарэўскага, бокам ад Янкаўшчыны³³, а другім бокам ад нівы таго ж пана Такарэўскага, да гэтага з садамі, агародамі, з лясамі, гаямі, барамі, зараслямі, дубровамі, з дрэвам годным бортным, балотамі, выпустамі...” [1, КП № 9216, а.1–1 адв.].

Такім чынам, у руках М.Г.Сапоцькі апынуліся Свяцк Гзоўскі і частка Свяцка Афанасаўскага. Далейшы лёс гэтых маёнткаў такі. Пасля смерці М.Г.Сапоцькі згодна з прыроджаным правам і паводле тэстаменту яны адышлі да яго роднага брата Станіслава Габрыэлевіча Сапоцькі, які, у сваю чаргу, прадаў Свяцк Гзоўскі Юрыю Валянцінавічу Яцунскаму [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Апошні 14 ліпеня 1653 г. прадаў яго за 300 коп грошай Яну Аляксандравічу Кошчыцу [1, КП № 9216, а.2]. У той жа дзень праз генерала Гарадзенскага павету Ольбрахта Дамброўскага Ян Кошчыц быў уведзены ў валоданне набытым Свяцкам Гзоўскім [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Калі згадаць, што новы ўладальнік трymаў у заставе частку Свяцка Афанасаўскага Яновай Яшкоўскай, то вынікае, што ў яго руках апынуліся асноўныя часткі адышоўшых ад Свяцкіх маёнткаў.

Родавым гняздом – Свяцкам Пуціўлянскім валодалі сыны Грыгора Іванавіча Пуціўляніна – Іван, Тэадор, Лаўрын, Гаўрыла, Васіль, Серафін, Юры, Сямён, Себасцян і Марцін. Інфармацыя пра іх вельмі сціслая.

Іван Грыгоравіч Пуціўлянін Свяцкі актыўна дзеянічаў яшчэ пры жыцці бацькі, што дазваляе думаць пра яго, як пра аднаго са старэйшых сыноў. У 1591 г. ён перадае лісты бацькі і дзядзькі Івана Сямёновіча Свяцкага ў Гарадзенскі земскі суд [5, Т.31, с.73]. 7 мая 1592 г. у якасці сведкі на застаўным лісце князя Апаза Асайтовіча Іван Грыгоравіч напісаў: “За устною прозбою кн[я]зя Опаза при печати своей и руку свою подписал Иван Свяцкий рука власна” [5, Т.31, с.102]. З гэтага вынікае, што ён атрымаў пэўную адукцыю, у адрозненне ад вядомага ўжо нам Афанаса Яновіча Свяцкага. У прывілеі караля і вялікага князя Жыгімонта III Вазы ад 17 мая 1597 г. на Магдэбургскія права для мястэчка Лаздзяя згадваецца нейкі Іван Свяцкі, які валодаў там пляцам і двумя валокамі [5, Т.13, с.74]. Цалкам верагодна, што ён ідэнтычны з Іванам Грыгоравічам. Апошні 16

²⁸ Першы, вядомы з дакументаў, прадстаўнік роду Міцкевічаў, да якога належалі вядомы польскі паэт [11, с.156]. Цікава, што інтрамісійны ліст напісаны Грыгорам Міцкевічам па-польску і падпісаны: “Hrehory Mičkiewicz”. Апошніяе сведчыць, што ўжо ў першай палове XVII ст. адбылася паланізацыя Міцкевічаў-Міцкевічаў.

²⁹ Песічаны або Пяшчаны – на той час гаспадарская вёска, якая існуе і сёння.

³⁰ Асока ці Асочнікі – гаспадарская вёска, існуе і сёння [7, № 29, с.4].

³¹ Яскаўшчызна – верагодна, частка Свяцка Яшкоўскіх – Яшкаўшчызна.

³² Аўкста (Auxta) – у перакладзе з літоўскай мовы – высокі, тут: гара Высокая. На нашу думку, сёння гэта безіменная вышыня 198,6 (гл.мапу).

³³ Янкаўшчына і Ёнкаўшчызна, верагодна, адное і тое ж.

сакавіка 1598 г. разам з братамі Васілём, Тэадорам, Марцінам і Серафінам падпісаў “за печатю их” пагадняльны ліст з сынам князя Апаза Асайтовіча Ахметам і прызнаў атрыманне за застаўную сенажаць маёнтка Яцкоўскага на рацэ Асташа 4 коп грошай [1, КП № 9216, а.2]. Па справе аб гэтай спрэчнай сенажаці Іван разам з Васілём, Гаўрылам, Серафінам, Юрыйм, Себасціяном, Марцінам і Сямёном Грыгоравічамі Пущуліянінамі Свяцкімі выклікаўся князем Апазам Асайтовічам 19 студзеня 1605 г. у земскі Гарадзенскі суд [1, КП № 9216, а.1]. Пасля гэтага яго імя ў вядомых нам дакументах знікае. Як можна з іх меркаваць, Іван Грыгоравіч меў дачку **Зоф'ю Іванаўну**. 15 жніўня 1631 г. Ян Эйсімонт, возны Гарадзенскага павету, уручыў Зоф'і Іванаўне Свяцкай і яе мужу Сымону Рымовічу позву ў суд па скарзе Ваўжынца Гзоўскага і Паланеі Свяцкай у справе аб падзеле маёнтку Свяцк [1, КП № 9216, а.1]. Па гэтай жа справе яна выклікалася ў Гарадзенскі земскі суд Мікалаем Габрыэлевічам Сапоцкай 12 кастрычніка 1643 г., пры гэтым памылкова яе імя па бацьку запісалі як “Семеновно” [1, КП № 9216, а.1].

Тэадор Грыгоравіч Пущуліянін Свяцкі згадваецца ў тэксле судовай справы аб спрэчнай сенажаці 1605 г. паміж яго братамі і князем Апазам Асайтовічам. Апошні ў якасці доказаў прадставіў “квіток писма польскага с подпісом руки п[а]на Теодора Свяцкого”, у якім ён прызнаў атрыманне 4 коп грошай за сенажаць, а таксама пагадняльны ліст ад 16/III 1598 г. па таму ж пытанню [1, КП № 9216, а.2]. Невядома ці меў ён нашчадкаў.

Няшмат звестак і аб **Лаўрыне Грыгоравічу Пущуліяніне Свяцкім**. У судовай справе 1605 г. ён не фігуруе. У дэкрэце земскага Гарадзенскага суда ад 16 студзеня 1614 г. па справе аб падзеле маёнтка Свяцк Лаўрын згадваецца ўжо як нябошчык, які пакінуў трох сыноў: **Філона, Паўла і Дзмітра Свяцкіх** [1, КП № 9216, а.2 адв.]. Акрамя іх ён меў двух дачок: першую невядомую з імем, памерлую да 1643 г., якая была замужам за Дарэўскім (згадваецца ў судовай справе з М.Г.Сапоцкай яе дачка – панна Ганна ці Янна Дарэўская), другую – **Марыну Лаўрынаўну Свяцкую**, якая таксама ў 1643 г. выклікалася ў суд і ў той год яшчэ не была замужам [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Нашчадкі сыноў Лаўрына нам невядомы, але яны, безумоўна, былі.

Зусім адсутнічае інфармацыя аб **Гаўрыле Грыгоравічу Пущуліяніне Свяцкім**. Разам з братамі ён толькі аднойчы згадваецца ў справе 1605 г. з князем Апазам Асайтовічам [1, КП № 9216, а.1]. 1 мая 1592 г. у якасці сведкі татарын Сялемша Яцкавіч Асайтовіч запрасіў нейкага Венцлава Габрыялавіча Свяцкага, які падпісаўся па-польску “*Wacław Swiacki*” [5, Т.31, с.101]. Згаданы Венцлаў мог быць сынам Гаўрылы, калі прыняць да ўвагі магчымасць ужывання спольшчанага варыянта імя Гаўрыла – Габрыэль ці Габрыял. У гэтым сэнсе, верагодна, нейкую сувязь з радаводам Свяцкіх мае судовы вырак ад 10 чэрвеня 1578 г. па справе паміж Янам Габрыялавічам, яго сястрой Ядзвігай і іх бацькам Габрыялам Грыгарэвічам (Грыгоравічам Свяцкім?) аб праве валодання маёнткам Адзінцоўскі ў Гарадзенскім павеце [8, а.138–141].

Найбольш звестак захавалася пра **Васіля Грыгоравіча Пущуліяніна Свяцкага** і яго нашчадкаў. Ён згадваецца ў пагадняльным лісле з сынам князя Апаза Асайтовіча Ахметам у 1598 г., у судовых спраўах 1605 і 1614 г. [1, КП № 9216, а.1, 2; а.2 адв.]. У 1606 г. Васіль як сведка прысутнічаў пры напісанні тэстаменту Афанаса Янавіча Свяцкага, на карысць чаго сведчыць яго подпіс: “За устною прозбою пана Офанаса Свяцкого до тога тэстаменту при печати своеi Василей Свяцкай рукой власною подпісал” [Гл.Дадатак 1]. У яго было чацвёрта дзяцей: сын **Януш**, пра якога гаворка пойдзе ніжэй, і троі дачкі, якія, паводле судовай спраўы з М.Г.Сапоцкам 1643 г., былі замужам – **Марына** за Грыгорам Сямёновічам Карасевічам Такарэўскім, **Крыстына** ці **Юстына**³⁴ за Самуэлем

³⁴ Яна мела або падвойнае імя, або першае з іх было памылкова прыпісана ёй, бо сярод Свяцкіх згадваецца яшчэ адная Крыстына – дачка Юрый Грыгоравіча Свяцкага замужам за Марцінам Гнеўскім (гл.далей у тэксле).

Прэсміцкім і **Настазыя** за Міхалам Яшкоўскім [1, КП № 9216, а.1–1 адв.].

Серафін Грыгоравіч Пуціўлянін Свяцкі згадваецца ў дакументах разам з братамі ў 1598, 1605 і 1614 г. Ці меў ён нашчадкаў – невядома. **Юры, Сямён і Себасцян Грыгоравічы Пуціўляніны Свяцкія** значацца ў судовых справах 1605 і 1614 г. [1, КП № 9216, а.1, 2; а.2 адв.]. У Юрыя было две дачкі, у 1643 г. ужо замужам: **Ганна** за Янам Куклікоўскім і **Крыстына** за Марцінам Гнеўскім [1, КП № 9216, а.1 адв.]. У Сямёна быў сын **Ян**, які выклікаўся ў суд М.Г.Сапоцькам у 1643 г. [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Верагодна, дачкой Сямёна з'яўлялася ўжо вядомая нам **Паланея Свяцкая**, жонка В.Гзоўскага. У позве ў Гарадзенскі земскі суд для Зоф'і Іванаўны Свяцкай ад 1631 г. яна згадваецца як “*Семеновна*” [1, КП № 9216, а.1]. У 1614 г. яна была ўжо замужам за Грыгорам Грынашкевічам [1, КП № 9216, а.2 адв.]. З ім Паланея мела сына Аляксандра Грыгоравіча Грынашкевіча, з якім, а таксама са сваім другім мужам Ваўжынцам Гзоўскім, прадала сваю частку Свяцка М.Г.Сапоцьку ў 1637 г. [1, КП № 9216, а.1; а.1–1 адв.]. Себасцян, акрамя згаданых дакументаў, сустракаецца ў якасці сведкі пры напісанні інвентара маёнтка Дзяцелевічы Крыштафа Коса ў 1604 г.: “*Себестян Свяцкій власною рукою*” [5, Т.13, с.297–298]. У судовай спрэве 1643 г. ён згадваецца ўжо як “*небоцык*”, які пакінуў трох сыноў: **Яна, Аляксандра і Стэфана** [1, КП № 9216, а.1 адв., 2 адв.].

Марцін Грыгоравіч Пуціўлянін Свяцкі разам з братамі названы ў дакументах 1598, 1606 і 1614 г. Верагодна, яму належалі “*Марцінаўскія нівы*”, якія згадваюцца ў інтрамісійным лісце Г.Міцкевіча ад 1637 г. [1, КП № 9216, а.1–1 адв.]. Паводле судовай спрэве 1643 г. Марцін пакінуў сына **Сыльвестра** і двух дачок **Еву і Катарыну**, якія былі ў той час яшчэ паннамі [1, КП № 9216, а.1–1 адв.].

У Грыгорыя Іванавіча Пуціўляніна Свяцкага акрамя сыноў былі яшчэ две дачкі: **Паланея і Зоф'я**. Першая ў 1578–1579 г. падаравала свае венныя маёнткі Сухая Баля і Кумпялеўшчызна мужу Шчаснаму Угліку [8, а.284–285 адв.]. Другая згадваецца ў судовай спрэве 1614 г. як жонка Тамаша Андрэевіча Брашкоўскага [1, КП № 9216, а.2 адв.].

Далейшы радавод Свяцкіх прасочваецца толькі ад **Януша Васілевіча Пуціўляніна**. Першы раз ён згадваецца ў інтрамісійным лісце Г.Міцкевіча ад 1637 г. [Гл.вышэй у тэксце; 1, КП № 9216, а.1–1 адв.]. У 1643 г. менавіта Януш, як галоўны адказчык, выклікаўся ў суд земскі Гарадзенскага павету М.Г.Сапоцькам па спрэве аб роўным падзеле Свяцка Пуціўлянскага. Суд прысудзіў Сапоцьку толькі тое, што ён набыў, а не палову маёнтка, як ён патрабаваў [1, КП № 9216, а.1, 5]. А патрабаваў М.Г.Сапоцька палову Свяцка “...у *повете Городенском лежачом так в кгрунтах оромых и неоромых, в садибах, погноях, сенажатах над рекою Анчою*³⁵ *в Нетечах*³⁶, зарослях, гаех, борах, дубровах, в дереве бортном, в выпустах, подданых и млыне и ни в которых пожытках до тое маєтности належасчых...” [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Як можна меркаваць, млын быў стary, бо існаваў яшчэ ў 1586 г. [1, КП № 9216, а.1 адв.].

З пагадняльнага лісту ад 10 студзеня 1648 г. даведваемся, што швагер Януша Грыгоры Карасевіч Такарэўскі, зямянін Берасцейскага ваяводства, таксама судзіўся з ім за 2500 польскіх злотых доўгу [1, КП № 15129, а.1]. Справа дайшла аж да суда Галоўнага Трыбунала ВКЛ і закончылася тым, што на Януша Свяцкага ў каралеўскай канцылярыі быў выпісаны “*ліст баніцыйны*” [1, КП № 15129, а.1]. Але да выгнання яго з краіны і канфіскацыі маёнтку справа не дайшла. Паводле слоў Грыгора Такарэўскага, ён прыйшоўшы з Янушам да згоды, скасаваў судовы працэс і баніцыю, а таму ўсе “...як лісты, ablіgi, так і Дэкэрэты Трыбунальскія, лісты адпраўчыя і самую Баніцыю да рук Яго M[іла]сці Пана Свяцкага аддаў...” [1, КП № 15129, а.1 адв.]. 23 красавіка 1650 г. Януш Пуціўлянін Свяцкі і яго жонка Ганна Сапоцькоўна, суддзянка земская Гарадзенскага павету³⁷, аддалі ў заставу (арэнду) свой маёнтак Свяцк Пуціўлянскі,

³⁵ Анча – сучасная рака Чорная Ганьча – прыток Нёмана.

³⁶ Верагодна, вёска Няцеч (гл.мапу і ніжэй у тэксце), хаця магчымае і іншае прачытанне.

³⁷ Г.зн., што яе бацька займаў пасаду Гарадзенскага земскага суддзі. Верагодна, гэта быў Ян Сапоцька, суддзя земскі Гарадзенскі (1649) [1, КП № 9216, а.1].

дакладней, сваю частку маёнтка, з усімі прыналежнасцямі, грунтамі аромымі і неаромымі, з пагноямі і з жытным засевам, а таксама “з карчмой на гасцінцу, з усім будаваннем дворным гуменным, з агародамі авашчовымі³⁸, хмялёвымі, з садамі, з водамі, сажалкамі, са ставам, з млынам, з лясамі, гаямі, з зараслямі, з сенажаціямі мурожжымі і балотнымі, з уваходамі ў пушчы Пераломскай, з падданымі, на інвентары³⁹ і са збожсам спісанымі...” за 3000 польскіх злотых на трывадлы гады (з магчымым працягам тэрміну, аж пакуль не аддадуць грошай) Міхалу Міцуце, суддзічу земскому Гарадзенскому⁴⁰, і яго жонцы Крысціне Мархачоўне Пузялеўскай [1, КП № 9216, а.1]. Асабліва варты адзначыць уваходжанне ў Свяцк Пуціўлянскі карчмы, млына (таго самага з канца XVI ст.) і ўваходаў у Пераломскую пушчу. Спецыяльна было агаворана, што Міцуты маглі браць дрэва з лясоў і гаёў толькі на абагрэў, а на іншыя “направы дворных будынкаў способам гаспадарскім з пушчы караля Я[г]о Мосci ўжываць, сцерагчы...” [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Ашчадна трэба было адносіцца і да млына, а ў сувязі з tym, што ўсе палі і агароды былі ўжо на час заставы засеяны, новыя ўладальнікі абяцалі вярнуць іх ў такім жа стане, г.зн. засеяць: цыбулі – палтара фунта, ячменя – две салянкі, гароху – палову бочки і грыкі – трывадлы салянкі [1, КП № 9216, а.1 адв.].

Крысціна Мархачоўна Пузялеўская пасля смерці свайго мужа недзе каля 1653 г. выйшла другі раз замуж за ўжо вядомага нам Яна Аляксандравіча Кошчыца, які 14 ліпеня 1653 г. купіў у Юрыя Валянцінавіча Яцунскага маёнтак Свяцк Гзоўскі [1, КП № 9216, а.2]. Януш Васілевіч прысутнічаў пры гэтым у якасці сведкі і падпісаўся па-польску: “Przy pieczęci reką tą podpisał Janusz Putewlanin Swiacki”, што дазваляе меркаваць аб заканчэнні паланізацыі роду ў сярэдзіне XVII ст. [1, КП № 9216, а.3 адв.]. Сын Пузялеўскай ад першага шлюбу Міхал Міхайлавіч Міцута, змянін ЯКМ Гарадзенскага павету, 24 чэрвеня 1673 г. перазаставіў палову маёнтка Свяцк Пуціўлянскі за 1500 польскіх злотых Лукашу Міхалу Ордзе, падчашаму Рэчыцкага, і яго жонцы Зоф’і Грамадскай з правам дабівацца ад нашчадка ўжо памерлага Януша Свяцкага выплаты 100 злотых кожны год за 14 гадоў неаддаванай сумы доўту [1, КП № 9216, а.1–1 адв.]. Як з гэтага вынікае, Януш Свяцкі не змог аддаць пазычаныя ў бацькі М.М.Міцуты ўсе 3000 злотых. Верагодна, была аддадзена толькі палова грошай, бо М.М.Міцута атрымаў у спадчыну па бацьку толькі палову маёнтка [1, КП № 9216, а.1].

Што датычыць нашчадка, то ім быў **Казімер Міхал Янушавіч Пуціўлянін Свяцкі**. З студзеня 1691 г., як вынікае з ліста Лукаша Орды, падчашага Рэчыцкага, ён падцвердзіў усе яго права на палову Свяцкага Пуціўлянскага [1, КП № 9216, а.1–1 адв.]. А 20 ліпеня таго ж 1691 г. Казімер Міхал Пуціўлянін Свяцкі, змянін ЯКМ Гарадзенскага павету, свой вячысты і дзедзічны маёнтак Свяцк Пуціўлянскі “ў парадзії Ожскай”⁴¹, не пакідаючы для сябе нават нейкай малой часткі, прадаў на вечныя часы Яну Францішку Корвіну Гасеўскому, суддзі войск ВКЛ, за 4500 польскіх злотых [1, КП № 9216, а.1]. Прадажны і вызнаны лісты⁴² былі напісаны і падпісаны ім па-польску: “Kazimierz M[i]ch[a]ll Swiacki Putewlanin” [1, КП № 9216, а.2; а.2]. Продаў Казімер і тыя часткі маёнтку, якія былі ў заставе, адзначыўшы, што ён сам павінен “ад Ix M[i]la]scu Паноу Застаўнікаў выкупіць і вызваліць, а вызваліўши, да таго маёнтка Свяцкага далучыць і ў пасэсью Я[го] M[i]lasci] [Я.Ф.Гасеўскому] вечную аддаць...”. [1, КП № 9216, а.2]. 26 лютага 1693 г. Казімер Свяцкі асабіста падцвердзіў свой прадажны ліст яшчэ і ў судзе ў

³⁸ У тэксле “owosczwemi”

³⁹ Інвентар маёнтка Свяцк Пуціўлянскі, як можна меркаваць, таксама быў напісаны ў 1650 г.

⁴⁰ Г.зн., што ён быў сынам суддзі земскага Гарадзенскага павету, магчыма, Яна Міцуты (1637) [1, КП № 9216, а.1].

⁴¹ Г.зн. у Гожскай парадзії.

⁴² У вызнаным ліске К.М.Свяцкага, які быў напісаны ў той жа дзень (20/VII 1691 г.), прызнаваўся і падцвярджаўся ліст прадажны ці вячысты.

Горадні⁴³ [1, КП № 9216, а.1].

Продаж родавага маёнтку быў выкліканы цяжкай сітуацыяй у якую трапіў у 1691 г. Казімер Свяцкі. Як вынікае з рэмісыйнага лісту маршалка⁴⁴ і суддзяў Галоўнага Трыбуналу ВКЛ да караля і вялікага князя Яна III Сабескага ад 27 ліпеня 1691 г., ён меў судовую справу з нейкім Крыштафам Ціжэўскім, на здароўе якога Казімер “одповед и похвалку” чыніў [1, КП № 9216, а.1]. Суддзі⁴⁵ Галоўнага Трыбунала Казімера Янушавіча Свяцкага “...на вечное выволанье всказали есмо...”, а таксама наклалі штраф у суме 4200 польскіх злотых “...на маетности позваного [К.М.Свяцкага] Свяцку Путывлянском и на селе Плоскевичах⁴⁶ правом заставным од велможной ей м[илю]сти пани маршалковой Стародубовской⁴⁷ в повете Городенском лежачых...” [1, КП № 9216, а.1]. Збег дат продажу маёнтка (20/VII 1691 г.) і баніцы (27/VII 1691 г.), а таксама блізкія памеры сум (4500 і 4200 польскіх злотых), дазваляюць думаць, што Казімер Свяцкі такім чынам выплаціў штраф і пазбег выканання прысуду. Нейкія блізкія адносіны звязвалі яго і Я.Ф.Гасеўскага. Як вынікае з прыватнага ліста апошняга да таго ж Казімера Міхала Свяцкага, высланага з Друі 30 жніўня 1700 г., Я.Ф.Гасеўскаму было цяжка кіраваць дзвумя дварамі⁴⁸, таму Казімер працягваў жыць у Свяцку і выконваў абязвязкі эканома [1, КП № 15112, а.1, 2 адв.].

Казімер Міхал Пуціўлянін Свяцкі згадваецца яшчэ ў якасці сведкі ў двух лістах: прадажным і вызнаным ад 29 кастрычніка 1701 г. Яна Уладыслава з Граткова Граткоўскага, падстоліча Галіцкага, таварыша Панцырнай роты пана Агінскага, і ў пагадняльным лісце Міхала Лявона Перасвета Солтана, падкаморага Стародубаўскага, з ксяндзом Багуславам Корвінам Гасеўскім, кантарам прэлатам Віленскім, пісарам ВКЛ, ад 7 студзеня 1701 г.⁴⁹ [1, КП № 15112, а.2; КП № 8801, а.2; КП № 8629, а.2]. Верагодна, хутка пасля гэтага ён памёр.

У Казімера Свяцкага былі дзеци, бо ў прадажным лісце на маёнтак Свяцк Пуціўлянскі ад 20/VII 1691 г. ён згадвае іх⁵⁰, але не называе. Па сутнасці, на ім абрываецца пэўны радавод Свяцкіх. Ніжэй мы падаем вядомых з дакументаў прадстаўнікоў роду, якіх цяжка звязаць з ужо вядомай галінай з-за недахопу інфармацыі.

4 кастрычніка? 1641 г. нейкі **Грыгоры Свяцкі**, зямянін ЯКМ Гарадзенскага павету, прадаў валоку грунту аромага з будынкамі: святліцай, пякарняй, свіранам, адрынамі і хлявамі, а да той валокі яшчэ пяць маргоў за 200 польскіх злотых жыдам Арону Ізаковічу, яго жонцы Фрэйдзе Абрамаўне і іх сыну – неафіту Андрэю Ізайкоўскаму з жонкай Ганнай Выдрычоўнай [1, КП № 9216, а.1]. Чыім сынам быў Грыгоры невядома, бо хаця ён і гаворыць у сваім прадажным лісце аб tym, што вышэй адзначаная валока засталася яму па бацьку, але не называе яго па імені. Не называе Грыгоры і сваіх братоў і сясцёў, таксама згаданых у лісце [1, КП № 9216, а.1]. Калі дапусціць, што імя Грыгоры ён атрымаў у гонар Грыгорыя Іванавіча Пуціўляніна Свяцкага, то верагодным бацькам яго мог быць нехта з сыноў апошняга. Вышэй адзначалася, што мы нічога не ведаем аб нашчадках Тэадора і Серафіна, адсутнічаюць пэўныя звесткі і аб сынах Івана і Гаўрылы

⁴³ Тут ён згадваецца толькі пад другім сваім імем Міхал.

⁴⁴ Ім быў Аляксандр Масевіч, ваявода Мсціслаўскі, гербу “Топач”. [12, Т.1, с.385; 1, КП № 9216, а.1].

⁴⁵ Суддзямы былі: Стэфан Швыкоўскі, староста Оніскі, суддзя гродскі і дэпутат Віленскага ваяводства, Казімер Гэльяшэвіч Гейш, падстолі Парнаўскі, дэпутат Жамойцкага княства, Яраш Аляксандр з Скшэтушова Ваўжэцкі, суддзя земскі і дэпутат Браслаўскага павету, Юзаф з Казельска Пузына, старосці і дэпутат Упіцкага павету, Грыгоры Казімер з Божна Сулімоўскі, пісар земскі і дэпутат Стародубаўскага павету, Пётр Ян Грычына, скарbnік і дэпутат Пінскага павету, Ян Крыштаф Беляўскі, камісар? Ваўкавыскі і дэпутат Мінскага ваяводства і пісар Галоўнага Трыбуналу ВКЛ – Ян? Кошчыч [1, КП № 9216, а.1].

⁴⁶ Сучасная вёска Пласкайцы.

⁴⁷ Асоба не высветлена. Верагодна, гэта была жонка Аляксандра Летава, спачатку стольніка, а пасля маршалка Стародубаўскага, дэпутата Люблінскага сойму ў 1703 г. [12, Т.6, с.82].

⁴⁸ У лісце: “...Ja trudno mam miezkać na dwa dwory...” [1, КП № 15112, а.2]. З неназваных двароў адзін – гэта куплены Свяцк Пуціўлянскі, другі – невядомы, недзе на Ўсходзе Беларусі.

⁴⁹ У апошнім выпадку ён подпісаўся: “Kazimierz Putywlanin Swiacki”

⁵⁰ У лісце: “...oddaliwszy od niej [maiētnosci] dzieci moich...” [30, а.1].

Грыгоравічаў Свяцкіх⁵¹. На гэта як быццам бы ўказвае і размяшчэнне самой валокі, якая ляжала “пры межах грунтоў Пясчанскіх⁵², над ракой Свяціца, а маргі над балотам Куркуля названым⁵³” [1, КП № 92316, а.1]. Акрамя гэтага, як вынікае з прыпіскі, зробленай канюшым ВКЛ⁵⁴ 25 студзеня 1642 г. у Кадышы⁵⁵, праданая валока належала да зямель караля, а менавіта да канюшства ВКЛ [1, КП № 9216, а.1 адв.], і была хутчэй за ёсё нададзена бацьку Грыгора за нейкія заслугі.

Сярод сведкаў Грыгора Свяцкага быў **Беняш ці Бенедыкт Свяцкі**, які падпісаўся па-польску і прыклаў да ліста аж чатыры разы сваю пячатку з гербам [1, КП № 9216, а.1 адв.].⁵⁶ Кім ён прыходзіўся Грыгору – невядома, але зыходзячы з таго, што яго пячатка была прыціснута замест Грыгоравай пячаткі, можна гаварыць аб ім, як аб нейкім блізкім крэўным.

Герб Свяцкіх (гл.мал.), паводле пячаткі Бенедыкта [1, КП № 9216, а.1 адв.]⁵⁷, выглядаў наступным чынам: на тарчы ўруб, пад якім кірылічная літара “П”, над тарчай – гелм без кароны, а ў кляйноце – трох пёры стравуса, ініцыялы “B[ieniedikt]” “S[wiacki]”. Гэта быў уласны герб Свяцкіх, які, на нашу думку, утварыўся шляхам спалучэння ўруба, у якім бачацца запазычанні з польскага гербу “Карчак”⁵⁸, і літары “П” – першай літары іх прыдомка “Пущіялініны”. Па сутнасці, можна казаць пра прыклад сінтэзу мясцовых і польскіх геральдычных традыцый у ВКЛ, якія ўзмацніліся пасля Люблінскай уніі 1569 г.

Акрамя Грыгора і Бенедыкта ў XVII ст. вядомы шэраг прадстаўнікоў роду Свяцкіх, якіх пакуль што немагчыма звязаць разам у агульны радавод. Згаданы вышэй дакумент Міхала Міцуты, яго жонкі Крысціны Пузялеўскай і Януша Свяцкага ад 23/IV 1650 г. у якасці сведак падпісалі **Пётр і Габрыэль Свяцкія** [1, КП № 9216, а.2].⁵⁹

Першы атаясамляецца намі з **Пятром Свяцкім**, які згадваецца ў спісе ад 9 чэрвеня 1654 г. сярод шляхцічаў, абложаных у Смаленску маскоўскім царом Аляксеям Міхайлівічам. Адтуль мы даведваемся таксама, што Пётр меў у Смаленскім ваяводстве маёнткі: Сабрыкіна, Пенязева і Вашукова, з якіх ён павінен быў абараняць Смаленск [16, Т.14, с.18–19]. Быў “пан Свяцкі” і сярод тых, хто выйшаў са “Смаленскай аблогі”, як аб гэтым сведчыць “Рэестр”, складзены ў сакавіку 1655 г. [16, Т.14, с.36]. Яшчэ 2 лістапада 1654 г. Пётр Свяцкі падпісаў сведчанне Філіпа Абуховіча, ваяводы Смаленскага, аб геройскіх учынках палкоўніка пяхоты Вільгельма Корфа [5, Т.34, с.28]. Пазней, разам са згаданым ваяводай Смаленскім, ён абвінавачваўся ў сдачы Смаленска ворагу, але быў апраўданы на сойме 1658 г. [16, Т.14, с.38, 54–55; 17, Т.4, с.242]. Пасля страты сваіх смаленскіх маёнткаў Пётр Свяцкі апынуўся ў Гарадзенскім павеце. Аб гэтым сведчыць яго подпіс пад “Пастановай” шляхты Гарадзенскага павету, адносна адтэрміноўкі збору

⁵¹ Калі наша дапушчэнне пра Гаўрылу–Габрыяла слушнае, то Грыгоры Свяцкі мог быць і сынам Яна Габрыялавіча з судовай справы 1578 г.

⁵² Г.зн. пры грунтах вёскі Пясчаны.

⁵³ У апісанні Гожскай парафіі, зробленым у 1784 г., гаварылася: “балота...за Нёманам, якое называецца Куркуль, пачатак ад Нёмана за Яцьвежжу [сучасная вёска Ятвэзь] ад поўначы, канец на заходзе за Сонічамі [вёска існуе і сёння] над Ганьчай, дзе косяць лугі. На tym балоце ад Пясчан да Сонічаў мост доўгі цалкам небяспечны” [13, с.52].

⁵⁴ Канюшым ВКЛ быў у 1642 г. Ян Казімер Хадкевіч, пазней (з 1646 г.) каштэлян Віленскі [14, с.55].

⁵⁵ Сучасная вёска Кадыш.

⁵⁶ У лісце подпіс Беняша Свяцкага: “Piecz[a]tar do tego lysttu Bieniedikt Swiacki”. Грыгоры Свяцкі падпісаўся таксама па-польску: “Hrihorij Swiacki nra? swey”. Але і ў першым, і ў другім выпадках яшчэ адчуваюцца ўплывы старабеларускай мовы.

⁵⁷ Пячатка: выразаная ў аркушы кустодзяя, 13x15 мм.

⁵⁸ У польскім гербе “Карчак” было трох ўрубы [15, с.80].

⁵⁹ Подпісы па-польску: “Piotr Swiackij”, “Gabryel Swiacki”.

падаткаў на ўтрыманне войска, прынятай на сойміку ў 1674 г. [5, Т.1, с.203].⁶⁰ Акрамя гэтага, у прадажным лісце ад 8 студзеня 1706 г. Юзафа Мінтаўта Чыжка, падкаморыча Віленскага ваяводства, для ксяндза Багуслава Корвіна Гасейскага, пісара ВКЛ, кантара і прэлата Віленскага, на частку мястэчка Сапоцкін “у павеце Гарадзенскім у старosteve Пераломскім ляжасага за добра земскія Старадубаўскія зышоўшаму з гэтага свету Я[го] M[ila]c[и]i пану Казімеру Мінтаўту Чыжу, падкамораму Віленскаму...Радзіцелю майму выдзеленую...” гаварылася, што разам з бацькам за страчаныя “добра земскія Старадубаўскія” кампенсацыю ў Гарадзенскім павеце атрымала цэлая група шляхты, сярод якой быў і Пётр Свяцкі [1, КП № 15118, а.1–1 адв.].⁶¹ Невядома хто быў яго бацькам. Зыходзячы з таго, што яго сын Марцін мог быць так названы ў гонар дзеда, верагодна, Пётр з’яўляўся сынам Марціна Грыгоравіча Пуціўляніна Свяцкага і братам Сыльвестра.

У лісце ад 1 верасня 1671 г. **Марціна Пятровіча Свяцкага**, зямяніна ЯКМ Гарадзенскага павету, гаварылася аб tym, што ён меў маёntак Свяцк “...правам спадковым прыроджаным па бацьку майм пану Пятру Свяцкім і па маці маёй Крыстыне Юркоўскай...” [1, КП № 15114, а.1]. Далей з ліста мы даведваемся, што Марцін Пятровіч Свяцкі, ўзяўшы шлюб з Тэкляй Марцінаўнай Крэўскай і атрымаўшы па ёй 200 злотых польскіх пасагу і выправы, за 300 злотых заставіў і запісаў згаданы маёntак сваёй жонцы, абяцаючы абараніць яе ад прэтэнзій “к्रэўных маіх найблізшых братоў і сясцёр” [1, КП № 15114, а.1]. На жаль ён называе імя толькі адной сваёй сястры – Ганны Пятроўскай⁶²: “...А калі ж родная сястра мая пані Ганна Свяцкая ў выніку невыпасажэння з гэтага маёntка турбацьі нам чыніла і чыніць бымагла аб належытасці сваёй, тады я паводле прыяцельскага рашэння завёў ёй трэцюю частку гэтага маёntку майго асаблівым правам у злотых сто польскіх...” [1, КП № 15114, а.1 адв.]. Згадвае Пётр Свяцкі і сваіх дзяцей, але не называе іх па імёнах [1, КП № 15114, а.1 адв.]. Таму на ім радавод Свяцкіх зноў абryваецца.

Габрыэль Свяцкі, сведка ў 1650 г., згадваецца яшчэ ў той жа якасці ў лісце “улеўковым” ад 24/VI 1673 г. Міхала Міхайлавіча Міщуты для Лукаша Міхала Орды, Рэчыцкага падчашага [1, КП № 9216, а.1 адв.].⁶³ Больш аб ім звестак няма, таму аб яго паходжанні можна толькі меркаваць. Верагодна, ён належаў да галіны Свяцкіх, якая ішла ад Гаўрылы Грыгоравіча Пуціўляніна.

Далей мы падаем у храналагічным парадку прадстаўнікоў роду Свяцкіх, якія жылі ў XVII–XVIII ст. у розных паветах і ваяводствах ВКЛ:

1630 і 1640 г. **Андрэй Свяцкі**, умацаваны, ў першым выпадку, Полацкага архіепіскапа Антонія Сялявы ў справе апошняга з Соф’яй Янаўнай Астроўскай Корсакавай, у другім – ўжо самой Астроўскай Корсакавай [16, Т.10, с.253, 270]. У іншым дакуменце ад 30 ліпеня 1630 г. Андрэй Свяцкі называў сябе Полацкім гродскім пісарам [22, с.261].⁶⁴ Быў ён, на нашу думку, заснавальнікам полацкай галіны Свяцкіх.

1639–1640 **Мікалай Свяцкі** ў вёсцы Няцечы на “кухарскай павіннасці” трymаў 6 валок гаспадарскай зямлі, на якія не паказаў нікага прывілею [20, с.6]. Прывязка яго да Няцечы і гаспадарскіх валокаў можа сведчыць на карысць таго, што ён быў бацькам або братам Грыгора Свяцкага, які прадаў адную валоку ў 1641 г. На карысць таго, што гэта быў бацька Грыгора ўскосна сведчыць ліст палонных літвінаў да гетмана Яна Караля Хадкевіча з Ніжняга Ноўгараду ад 30 верасня 1614 г., падпісаны сярод іншых нейкім

⁶⁰ Подпіс Пятра Свяцкага надрукаваны з відавочнай памылкай, якая ўзнікла ў выніку прачытання злітых літар “wi” як “m”: “Piotr Smatski”.

⁶¹ У лісце пералічваюцца: Грыгоры з Божна Сулімоўскі, пісар земскі Старадубаўскі, Пётр Свяцкі (Piotr Swiad[z]ki), Ян Буйна, Мельхіёр Мільвід, пісар земскі Старадубаўскі, Якуб Міткевіч і Аляксандр Харкевіч. Старадубаўскі павет уваходзіў у склад Смаленскага ваяводства.

⁶² Г.зн., што яна была замужам за нейкім Пятроўскім.

⁶³ Подпіс: “Gabryel Swiacki”.

⁶⁴ Падпісаўся па-польску: “Andrzey Swiacki pisarz grodzki Połocki”

Мікалаем Свецкім⁶⁵ [16, Т.4, с.76]. Палонныя пісалі, што “...тяжело нам было в осаде в Москве седечы, кровью своею его королевской милости роботать...” і, што маскоўскі цар не хоча брать за іх ні золата, ні срэбра, ні гарадоў, а патрабуе выдачы з палону Рэчы Паспалітай свайго бацьку, мітрапаліта Раствоўскага Філарэта [16, Т.4, с.75]. Відаць, пасля абмену⁶⁶ Мікалай за службу атрымаў ад караля згаданыя валокі.

1663 **Міхал Свяцкі** выступіў у якасці сведкі, засведчыўшы страты і пакуты палонных шляхцічаў Сухціцкіх у час “Маскоўскай вайны” [5, Т.34, 309].⁶⁷

1665 **Н.Свяцкі**, таварыш кампаніі Белай харугвы пана Юрэя Карава Глябовіча, старосты генеральнага Жамойцкага княства. На яго скардзіліся за разбой насельнікі маёнтка Асавец і вёскі Ялочча Пінскага павета і за напад і збіццё ў мястэчку Янава – таварыш Татарскай харугвы Гелваноўскі [5, Т.34, с. 380, 384].

1667 **Хрызастом і Павел Свяцкія**, сведкі на атэстациі, выдадзенай шклуюскімі дамініканамі шляхцічу Паўлу Сліўоўскому па вяртанню з “Маскоўскага палону” [5, Т.34, с.434]. Падпісаліся яны па-польску: “*Będąc w tymże więzieniu do tey atestacy rękę podpisał Chryzostom Swiacki*” і “*Paweł Swiacki*”. Як вынікае, яны таксама былі палоннымі ў Речі Паспалітай. У “Дыярыушы” Яна Цадроўскага пад 1672 г. ёсць запіс аб tym , што яго “...ледзь не забіў Свяцкі, сын пана Хрызастома...” [19, с.131]. Верагодна, гэта той жа самы Хрызастом. На жаль імя яго сына не называецца. Што датычыць Паўла, то ці не быў гэта сын Лаўрына Грыгоравіча Пуціўляніна Свяцкага?

1681, 1684 **Ева Свяцкая** згадваецца ў рэляцыі ад 19 жніўня 1724 г. генерала Гарадзенскага павета Яна Запольскага, паводле якой гаворыцца, што ён быў накіраваны ксяндзом Багуславам Корвінам Гасеўскім у Гарадзенскую гродскую канцылярию “...для рэвізіі і пошуку тэстаменту ці акту року тысяча шасцьсот восемдзесят першага чацьвёртага снежня...і запісу вячыстага ці акту року тысяча шасцьсот восемдзесят пятага дваццаць восммага студзеня прац да Бога пайшоўшую пані Еву са Свяцкіх Цыдзікаву⁶⁸ да Бога пайшоўшаму пану Юрэю Кміце ўчыненых, якімі запісамі згаданая Яе М[іласць] фальварак Свяцк Пуціўлянскі Я[го] М[іласці] пану Юрэю Кміце на вечнасць легавала і запісала...” [1, КП № 15112, а.1 адв.]. Аднак, як піша далей Я.Запольскі: “...прыбыўшы да канцылярыі Гродской Гарадзенской, быў праведзены Я[го] М[іласцю] панам Янам Францішкам Алізаровічам, Намеснікам і Рэгентам Гродскім павету Гарадзенскага, ad archium актаў in Collegio ў Бога Прывялебных Ix M[іла]c[ия]у Kс[яндзоў] Езуітаў Гарадзенскіх складзеных, калі праглядаў акты, як першай, так і апошнай даты актаў вышэй згаданых гадоў не знайшоў, in pleno пітого аж да тысяча сямсот шостага году, якія ўсе anterioris numeri ў выніку разрабавання непрыяцельскага Шведскага і Маскоўскага, як меў рэляцыю, у замку Гарадзенскім будучы, усе даічэнту зруйнаваныя, адныя на ладункі забраныя, другія парваныя, пашарпаныя былі, у доказ чаго бачыў некаторыя на зямлі in anteussum забраныя і цяпер sine ordine ў скрыні складзеныя парваныя, пашарпаныя, ледзь якая штука цэлая ёсць...” [1, КП № 15112, а.1 адв.–2].⁶⁹ Пані Ева Свяцкая Цыдзікова, якая памерла, як можна меркаваць, недзе каля 1685 г., на нашу думку, была дачкой Марціна Грыгоравіча Пуціўляніна Свяцкага – у 1643 г. яна згадвалася як панна. Аб гэтым сведчыць назва фальварку, які быў запісаны Кміце. Кім ёй прыходзіўся гэты Юрэ Кміта – магчыма, сынам ад першага шлюбу, дакладна цяжка сказаць з-за недахопу звестак.

⁶⁵ Подпіс: “Mikołaj Swiecki” – Мікалай Свяцкі?

⁶⁶ Філарэт вярнуўся ў Речі Паспаліту ў 1618 г. [18, с.194]. Відаць, Мікалай Свяцкі атрымаў нейкія землі і ў Старадубаўскім павеце. На гэту думку наводзіць назва вышэй згаданай вёскі, якая адпавядае назве рэчкі Няцечы на Севершчыне [2, с.15]. Аднак, магчыма, гэта – супадзенне, бо падобная назва была даволі распаўсюджана на беларускіх землях.

⁶⁷ Подпіс: “Michał Swiacki”

⁶⁸ Мужам яе быў невядомы з імем Цыдзік.

⁶⁹ Гэта шмат у чым тлумачыць знікненне звестак пра Пуціўлянінаў Свяцкіх у другой палове XVII–першай палове XVIII ст.

1697 **Войцах і Юры Свяцкія**⁷⁰ падпісалі элекцыю караля польскага і вялікага князя літоўскага Аўгуста II ад Гарадзенскага павету [17, Т.5, с.429].

1700 24 красавіка **Геранім Станіслаў Пуціўлянін Свяцкі** склаў інвентар фальварку “Свяцка ў павеце Гарадзенскім над ракой Асташай ляжсачага” і аддаў яго ў заставу на трох гады за 1000 злотых польскіх Станіславу Яну Паплаўскаму, старосце Куняўскаму (Гл. Дадатак 2). 13 чэрвеня 1722 г. Геранім ужо разам са сваёй жонкай Тэрэзай Баранецкай перазаставіў згаданы фальварак вядомаму нам ксяндзу Багуславу Корвіну Гасеўскаму, біскупу Акатэнъскаму. “Свяцк над ракой Асташай” – гэта, як можна меркаваць, быў той маёнтак Свяцк Асташскі, землі якога яшчэ ў канцы XVI ст. скупаў Грыгоры Пуціўлянін Свяцкі ў татар з роду Апазаў. Паводле інвентару, ён складаўся з велькага будынку, хаты, пякарні, стайні, двух гумнаў, свірану, аборы, адрыны, двух брамаў, агарода, альховага гаю, грунтоў і сенажацій.

Прыдомак “Пуціўлянін”, якім карыстаўся Геранім Станіслаў Свяцкі⁷¹, і размяшчэнне фальварку робіць яго верагодным нашчадкам Казімера Міхала Пуціўляніна Свяцкага, пра якога мы ведаем, што ён меў дзяцей. Аднак прымых доказаў гэтаму няма. Пра Гераніма Свяцкага яшчэ вядома, што ён перасяліўся ў Берасцейскае ваяводства. У 1714 г. ён згадваецца сярод шляхцічаў гэтага ваяводства, падпісаўшых інструкцыю на лімітацыйны соймік [5, Т.4, с.405].⁷² Улічваючы тое, што ў 1700 г. пры першай заставе Геранім выступаў адзін, а ў 1722 г. – з жонкай, можна меркаваць аб прыблізным часе яго шлюбу. Адбыўся ён недзе да 1722 г. або нават у гэтым годзе, у сувязі з чым, ліст “рэфармацыйны” невядомага Свяцкага сваёй жонцы, які занатаваны ў “Інвентары правоў, дакументаў, прызнанняў і г.д. у актах Магдэбургскіх местаў соймавага Я[г]о К[а]р[алеўскай] месці Гродна запісаных і знаходзячыхся” пад 1722 г., мог адносіцца таксама да Гераніма Свяцкага [1, КП № 8584, а.16].⁷³ У 1744 г. апошні згадваецца ўжо як нябожчык, пры гэтым становіцца вядомым, што ён меў 7 валокав зямлі ў вёсцы Кадзянец Берасцейскай эканоміі ЯКМ у Крывавербскім ключы [5, Т.5, с.393].⁷⁴ Аб іх нашчадках нічога невядома.

1709 **Хрызант Свяцкі** ксёндз, Віленскі вікарый і эканом, удзельнік XXVI Кангрэгацыі уніяцкага Ордэну Святога Базыля ў Бельску [16, Т.12, с.160]. На ёй ён быў прызначаны старэйшым базыліянскага Менскага Святадухаўскага кляштару [16, Т.13, с.14; 5, Т.11, с.370–371]. Памёр Хрызант Свяцкі ў 1713 г. не дажыўшы некалькі тыдняў да віленскай Кангрэгацыі Ордэну [16, Т.13, с.14].

1722 **Пётр Свяцкі** шляхціч Аршанскага павета згадваецца ў запісках ігумена Арэста як актыўны прыхільнік уніі, які напаў на праваслаўнага біскупа, Магілёўскага архіярэя Сыльвестра князя Чацьвярцінскага, збіў яго і парапіў [16, Т.5, с.85]. Можа яго сын **Юзаф Свяцкі** быў суддзёй пагранічным таго ж Аршанскага павету ў 1762 г. [5, Т.12, с.197].

1751 **N.Свяцкая** прадала разам з сынамі Клюкоўскімі⁷⁵ маёнтак Чыжоўцы ў Гарадзенскім павеце пану Шэллаху [1, КП № 8584, а.33 адв.].

1785 22/XI **Казімер Свяцкі** крайчы Полацкага ваяводства і яго жонка Марыяна

⁷⁰ Іх подпісы па-польску падаюцца так: “Wojsciech Świącki” і “Jerzy Świącki”, але гэта памылка выдаўцоў у прачытанні. Пра гэта сведчыць падобная ж памылка ў подпісу Яна Антонія Давойны Свяцкага, лоўчага Смаленскага: “Jan Antoni Dewoyna Świącki”, вядомага з іншых дакументаў. 30 студзеня 1698 г. ён, як сведка, падпісаў прадажны ліст Міхала Казімера Эйсімонта: “Jan Anton Dowoina Świacki łow[czy] Smo[leński]” [1, КП № 9216, а.1 адв.]. Гэта быў прадстаўнік Свяцкіх з роду Давойнаў. Былі яшчэ Свяцкія з Даўмонтатаў, бо ў 1614 г. Віленскім намеснікам і харужым Вількамірскім з’яўляўся нейкі Ян Даўмонт Свяцкі [16, Т.10, с.233]. Карысталіся прозвішчам Свяцкі і татары з роду Апазаў [19, с.3].

⁷¹ Інвентар ён падпісаў так: “Hieronym Stanisław Putewlanin Swiadzki”.

⁷² Подпіс: “Heronim Swiacki”.

⁷³ Пад 1722 г. запісаны: “Zapis Reformacyjny od JP Swiackiego JP Swiackiey żenie”.

⁷⁴ Жонка Гераніма Свяцкага тут памылкова падаецца як Баянецкая – “z Boianeckich” з-за прачытання літары “г” як “і”.

⁷⁵ Г.зн., што невядомая з імем Свяцкая была замужам за нейкім Клюкоўскім.

Кукель атрымалі ад Ліўскага скарбніка Якуба Зубовіча правы на “калятарства” царквы ў маёнтку Гарадзенскім ваяводстве [5, Т.12, с.423]. Ён жа ў тым жа Полацкім павеце згадваецца яшчэ і ў 1795 г. [21, с.71].

У прыведзеным спісе бачна, што Свяцкія толькі да сярэдзіны XVIII ст. згадваюцца ў Гарадзенскім павеце ВКЛ, а пасля гэтага часу найбольш актыўна прайўляюць сябе тыя прадстаўнікі роду, якія аселі на ўсходзе Беларусі, што і адзначыў у сваім гербоўніку Пётр Малахоўскі: “Свяцкі ў Полацкім, Аришанскім і г.д. [ваяводстве і паветах]” [23, с.458]. Праўда, якога яны ўжывалі гербу і ён не ведаў. У самым поўным гербоўніку шляхты Рэчы Паспалітай XVIII ст. Каспара Нясецкага Свяцкія ўвогуле не згадваюцца.

На падставе прыведзеных дакументаў, можна сцвярджаць, што распрадаўшы і аддаўшы ў заставу свае землі Пуціўляніны Свяцкія ў другой палове XVIII ст. знікаюць з Гарадзенскага павету ВКЛ.⁷⁶ Iх родавае ўладанне Свяцк (былы Пуціўлянскі, Гзоўскі, Афанасаўскі, Асташскі) апынуўся ў руках іншых уладальнікаў, галоўным чынам, Гасеўскіх [13, с.48–49]. Пуціўляніны Свяцкія на Гарадзеншчыне не займалі нейкіх дзяржаўных пасад, у адрозненне ад прадстаўнікоў галін, асеўшых ва ўсходніх ваяводствах і паветах ВКЛ. У сувязі з гэтым, палітычнае значэнне роду было мінімальным. Разам з тым, вывучэнне радаводу і гербу Пуціўлянінаў Свяцкіх дазваляе зразумець паступовы працэс паланізацыі шляхецкага саслоўя ВКЛ, а таксама высвятліць лакальную гісторыю і мікратапаніміку тэрыторый, прылягаючых да сённяшняга Аўгустоўскага каналу, пабудаванага ў першай палове XIX ст.

Аляксей Шаланда

Літаратура і крыніцы:

1. ГДГАМ, КП №№ 9216, 8584, 8618, 8629, 8801, 15112, 15113, 15114, 15118, 15129.
2. Казлоў Л., Цігоў А. Беларусь на сямі рубяжах.– Мн.: Беларусь, 1993.– 71с.
3. Jakubowski J. Powiat Grodzieński w w. XVI: mapa w skali 1:400000 (z tekstem).– Kraków, 1934.– 16 s.
4. РИБ.– Спб, 1910.– Т.27.– 872, 150 с.; – Пгд, 1915.– Т.33.– 1378 с.
5. АВАК.– Вильна, 1865.– Т.1.– 212 с.; 1870.– Т.4.– 615 с.; 1871.– Т.5.– 450 с.; 1874.– Т.7.– 614, 80 с.; 1880.– Т.11.– 545, 69 с.; 1883.– Т.12.– 651, 67 с.; 1886.– Т.13.– 480 с.; 1894.– Т.21.– 418 с.; 1897.– Т.24.– 548 с.; 1906.– Т.31.– 586 с.; 1909.– Т.34.– 588 с.
6. ЭГБ.– Мн.: БелЭн, 1996.– Т.3.– С.527.
7. Трусаў І. Гарадзенскія ваколіцы// Биржа информации.– 1999.– 22 июля.– № 29.– С.4; – 28 октября.– № 43.– С.4.
8. НГАБ у Менску, ф.№ 1755, вол. 1, спр.7.
9. Dziadulewicz S. Herbarz rodzin tatarskich w Polsce.– Wilno, 1929.– 495 s.
10. РПП.– Вильна, 1867.– 381 с.
11. Грыцкевіч А. Беларускія карані радаводу Міцкевіча// Спадчына.– 1999.– №2.– С.143–162.
12. Niesiecki K. Herbarz Polski.– Lipsk, 1839–1846.– W 10 t.
13. Rękopiśmienne opisy parafii litewskich z 1784 roku. Dekanat Grodzieński. /Oprac.W.Wernerowa.– Warszawa, 1994.– 168 s.
14. Urzędniczy centralni i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy./ Oprac.H.Lulewicz, A.Rachuba.– Kórnik, 1994.– 255 s.
15. Górzynski S., Kochanowski J. Herby szlachty polskiej.– Warszawa, 1992.– 175 s.
16. АСДСЗР.– Вильна, 1867.– Т.4.– 364 с.; 1871.– Т.5.– 136 с.; 1874.– Т.10.– 392 с.; 1900.– Т.12.– 230 с.; 1902.– Т.13.– 235 с.; 1904.– Т.14.– 229 с.
17. VL.– Petersburg, 1859.– Т.4.– 501 с.; 1860.– Т.5.– 463 с.
18. Козлов Ю.Ф. От князя Рюрика до императора Николая II: (Страницы правления гос-вом Российским).– 2-е изд., доп. и перераб.– Саранск: Мордов. кн. изд-во, 1992.– 352 с.
19. Помнікі мемуарнай літаратуры Беларусі XVII ст.– Мн.: Навука і тэхніка, 1983.– 175 с.
20. Postołowicz L. Administracja leśna w puszczaach ekonomii grodzieńskiej do połowy XVII w./ Białostocczyzna.– 1993.– №1.– S.5–11.

⁷⁶ 4 каstryчніка 1765 г. у попісе шляхты Гарадзенскага павета з Сакольскай парафіі згадваецца на гняздым кані, з шабляй і пісталетамі нейкі “Teodor Swicki” (Свяцкі?) [5, Т.7, с.410]. Здаецца, аднак, ён не мае да роду Пуціўлянінаў Свяцкіх ніякага дачынення.

21. Яцкевіч З. Малы гербоўнік халопеніцкай шляхты.– Мн.: Беларускі кнігазбор, 1999.– 111 с.
 22. ІЮМ.– Вітебск, 1900.– Вып.28.– 356, 159 с.
 23. Małachowski P. Zbior nazwisk szlachty z opisem herbów własnych familiom zastaiącym w Królestwie Polskim i Wielkim Księstwie Litewskim.– Lublin, 1805.– Wyd.2-e,помн. i popraw.– 717 s.

**Мапа ваколіц Свяцка Пуціўлянскага.
(фрагмент тапаграфічнай мапы “Генеральнога штаба Красной Армии № 34–84,
Гродно”, 1940 г.– 2 выданне, маштаб 1:100000) [1, КП 6/н].**

ДАДАТАК 1

a.1

Выпис с книг справ земских повету Городеньского

На роках судовых земских водле порадку статутового по Светом Михале святе
римскомъ припалых и судовне отправованых, лета от нароженя сына Божого тисеча
шесть сотъ семого м[е]с[я]ца октебра девятого дня, перед нами врадниками судовыми
земскими повету Городенского Лвом Михайловичом Сапегою судею, а Геронимом
Григоревичом Воловичом подсудьком и Кондратом Мелешком писаром на mestцы
судовом, постановивши очевисто земенин г[оспо]д[а]рьский повету Городенского пан
Костантый Томило покладал и оповедал выпис кградский Городенский на том уrade
учиненый зъ тэстаменту остатней воли земенина г[оспо]д[а]рьского повету Городенского
небожчыка Офанаса Яновича Свяцького, справеный малжонце его Ядвize Белоблоцькой
на реч меновите в том выписе кградском Городенскомъ описаную, и переносечы тот
выпис до земства, просил помененый пан Костантый Томило абы до книг земских был
уписанъ, которы, уписуючи до книг слово в слово таксе в собе маєт, Выпис с книг справ

кгородских повету Городенского, лета от нароженя сына Божого тисеча шестьсот семого м[е]с[я]ца генвара десятого дня, на рочкох судовых кгородских водле порадку статутового сего м[е]с[я]ца генвара припалых и судовне отправованых перед нами⁷⁷ Сасином Путятою Раевъским подстаростим, Стефаном Нешковскимъ судею, а Миколаем Сопотъкомъ писаром врадниками судовыми кгородскими повету Городенского, от велможного пана его м[и]л[о]сти пана Андрея Войны крайчого Великого Князства Литовского, старосты Городенского на справы судовые высанжоными, постановившице очевисто земянка г[оспо]д[а]рьская повету Городенского пани Ядвиги Белоболоцкая Офанасовая Свяцькая оповедала и покладала тэстамент остатней воли небожчыка малジョンка ее пана Офанаса Свяцкого Свяцкого⁷⁸ справеный, ей пани Язвизе Белоболоцкой служачий, просечи абы до книг кгородских Городенских был уписан, который за потребованем ее уписуючи до книг слово до слова таксе в собе маеть:

Воймя Божое стансе ку выконаню и сконченю всіх речей в том тэстаменте моем нижей описаных амен. Я, Офанас Янович Тутэвлянин⁷⁹ Свяцкий земенин гдърский повету Городенского чыню явно и вызнаваю тым моим тэстаментом остатней воли моее, ижъ видечы я уставичную одменость того света, непевность на немъ, а паментаючи и на оные слова сына Божего, кгды нас в Евангелии Светой упоминати рачит, чуйте, бо не ведаете часу и годины приистя смерти, и то тэж добре разумеючи, ижъ вси справы и становеня людские писмом неупевненые и необъварованые зъ часом своим в запаментане зъ одменою веков людских приходят, отколя по зейстю каждого человека с того света межы повинными и кревными розные разтырки и ненависти бывають,proto я менovanый Офанас Свяцкий, а чем ест на тот час от пана Бога

а.1 адв.

хоробою обложною навежоный, вед же будучи еще з ласки Божое при добром разуме, баченю, и памети моей досконалой той мой тэстамент остатнейе воли воли⁸⁰ моее, кром жадное намовы ани примушеня чыего, одно сам по доброй воли сво⁸¹ справую, освечаю и остатне замыкаю кождому кому бы того потреба было ведати нинешним и на потом будучим людем, напервей, кгды ме пан Бог з часом воли своее Светое до хвалы своее Светое с того света поволат рачит, тогды душу мою поручаю в руки пану Богу Всемогущому в Тройцы единому, а тело мое грешное, кгды буде з душою разлучено, яко земля земли поручаю с певною надею весолого змартвых встаня и одержаня живота вечного з ласки Божое даремне для заслуг пана Езуза Христуса за справою Духа Светого, и маеть быти поховано через малジョンку мою и инише приятели мое при церкви руской Сопотковской⁸², а што се дотычеть убогое

⁷⁷ “ми” напісана над радком іншай рукой.

⁷⁸ Так у тэксце.

⁷⁹ Памылка, трэба “Путэвлянин”

⁸⁰ Так у дакуменце.

⁸¹ Слова не дапісана.

⁸² На палях надпіс па-польську: “Ciało każe deponować w Sopockiniach ”

маетъности моее, так лежачое, яко и рухомое, которую маю, то ест
именице мое отчызное Свяцько, лежачое в повете Городенском, а
меновите тот фолварокъ мой Свяцкий зо всим будованем дворным и
гуменным, и с пашнею дворною на поли засееною, и з збожемъ всяkim в
гумне зложоным молочоным и немолочоным, и с поддаными
ойчизными, и з кгрунтами их до того фолварку належачими найме
Радивилом Нешчычомъ и с сыном его Януком и з детми Януковыми, и
зо всими кгрунты дворными оромыми и неоромыми, зъ сеножатми, зъ
гаями, выпустами, з деревом бортным, так теж маентность рухомую всю
огулом, почавши от малое ажъ до великое речи, яко быдло рогатое и
нерогатое, кони, свине, гуси, куры, пъчолы домовые и спратъ домовый
вси речы рухомые, увес спрат домовый, яким бы колвек назиском
назван быти мел, так же и тую часть маентности моее, которую панове
братья мое панове Григоревичы Свяцкие неведати за яким правом
держать, тот малжонка моя у их млсти маеть правне доходить, а
дошедши ажъ до живота своего спокойне уживати маеть, тую всю
помененую маентность свою так лежачую, яко и рухомую всю огулом
малжонце своей пани Ядвизе Болтромеевне Белоблоцкой до живота ее
записал есми ей и лист запис справленый под датою року тисеча
шестсотъ пятого мца декабря семого дня на вrade кгродскомъ
Городенском устьне сознал есми, который лист мой и тепер при
зуполной моцы заховую и тым тэстаментом остатней воли моее ей же
малжонце моей описую, и тот лист перший потвержаю и змоцняю, а
ижъ ме пан Бог з воли своее Светое хоробою долгою и обложною
наведит рачил, а на поратоване здоровья моего и на лекарства, немогучы
ни от кого жадного подпоможеня меть, взял и позычил есми в
малжонки моее пани Ядиги Балтромеевъны Белоблоцкое сто
семдесять копъ грошей личбы литовское, которую суму пенезей
прилучивши до першое сумы осмидесяти одное копы грошей
литовских, ей первой сего за внесене от мене записаное всего двесте
петдесят и одна копа грошей литовских⁸³ на тое жъ имениче мое
Свяцкое взношу и описую, маеть помененая малжонка моя тое имениче
Свяцкое зо всим на все, яко се само в собе маеть, доживота своего
держати и уживати,

a.2

а по животе ее кому бы вечностю тая маентность моя водле права
належала, прод oddавши ей тую суму двесте петдесят копъ грошей,
маеть тую маентность до держания своего взять, а не отдавши не мауть
никоторое трудности задавать, а к тому даю дарую и вечне записую той
малжонце моей пани Ядвизе Болтромеевъне Белоблоцкой ничего не
зоставуючи ни на жадного кровного, повинного своего, але огулом вси
речы рухомые, то ест шаты, цын, медзь, быдло рогатое и нерогатое,

⁸³ На палях надпіс па-польську: "Pozycza u żony 170 kop gr.litt. u przyłącza do pierwszych 81 kopy czyni kop 251 na imienicze Swiack wznosi tę summę y dożywocie żenie zapisuię".

кони и што се колвекъ может назват рухомыми речми, пчолы домовые и дерево бортное, то все малジョンце моей по животе моем тыи тэстаментом вечными часы описую, маєт малジョンка моя пани Ядвиги Белоблоцькая тых всих помененых речий рухомых уживати и ими водлугъ воли и уподобаня своего вечными часы шафовати и того помененого именица моего Свяцького маєт держать и ужыват и в нем всякие пожитки собе привлашат и ими шафоват до живота своего, маючи моць тую суму помененую двесте и пятдесят копъ грошей кому хотечы записат и на тое имениче Свяцькое взнести и во всем водлугъ тых всих вышней помененых паракрафов в том тэстаменте описаных маєт быти захована, а еслли бы тая малジョンка моя по смерти моей замужъ пойти хотела, тогды то на ее воли будет и таким же обычаємъ волно будеть ей и замуж пошедши посполу с тымъ малジョンком своим в том фольварку моем Свяцком мешкаючи, всее тое помененое маєтности уживати и ею шафовати аж до живота своего водлуг того тэстаменту остатнее воли моее во всем, яко се вышней поменило, еслли бы тэж надтые в том тэстаменте моем помененые листы малジョンце моей належачые якие иншие записи от мене даные и хот сознаные показовали, тые яко неслушные и подступные тым тэстаментом моим остатнимъ касую и умораю, и на том дал тот мой тэстаментъ остатнее воли моее малジョンце моей милой пани Ядвизе Белоблоцкой з мою печатю, а не могучы меть ураду земского, кгородского при спровадованю того тэстаменту моего для отлеглости на тот час враду, тогды при спровадованю того тэстаменту моего мелом людей добрих их млти пана Рафала Заневского, пана Войтэха Эйсимонта Жука подписка кгородского Городенского, а пана Василя Свяцького, которые за устьною очевистою прозбою мою до того моего тестаменту при печати моей печати свое приложит и руки подпісат рачыли, писан у Свяцьку, року тисечча шестсотъ шостого м[еся]ца декабря тридцатого дня⁸⁴, у того тестаменту печатей притисненых четыри, а подпісей рукъ три сут подпісаны тымъ словы, за устьною прозбою пана Офанаса Свяцького до того тэстаменту при печати своей Рафал Заневский рукою власною

а.2 адв.

подпісал, Woyciech Eysimonth Żuk do teo testamentu pieczęc przipoził u ręce podpisał, за устьною прозбою пана Офанаса Свяцького до того тэстаменту при печати своеї Василей Свяцкій рукою власною подпісал, который тот тэстаментъ з речю в нем помененою за потребованем пани Офанасове Свяцькое Ядвали Белоблоцькое до книг кгородских Городенских есть уписан, а по уписаню и сей выпис с книг пад нашими печатми пани Офанасової Свяцькай Ядвизе Белоблоцкой естъ выдан, писан у Городне, у того выпису кгородского городенского печатей их млти панов врадников притисненых две и подпіс рука писарска одна естъ подпісана тымъ словы Миколай Сопотко кгородский писар, который тот выпис кгородский Городенский за потребованем пана Костэнтина Томила до книг земских Городенских есть уписан, а по уписаню и сей выпис с книг под нашими печатми врадовыми пани Офанасової Свяцькай естъ выдан, писан у Городне.

⁸⁴ На палях надпіс: "Pisan Roku 1606 Xbra 30".

ДАДАТАК 2

a.1

Extrakt z Xiąg ziemskich spraw
wieczystych wwdztwa Trockiego
Roku tysiąc siedmsetnego dwudziestego wtorego
msca junij trzynastego dnia.

Na rokach sądowych ziemskich po Świętey Troycy święcie rzymskim w roku terazniejszym wysz na dacie pisany, podług prawa przypadłych *officiose* w mieście Jeo Kr Mci Trokach odprawiających się, przed nami Andrzejem Turlaiem sędzią, Franciszkiem Miroslawem Więckowiczem podsektem, a Jozefem Andrzejem Tarussą pisarzem, urzędnikami ziemskimi woiewodztwa Trockiego, stanowszy *personaliter* w sądu Jm Pan Hieronym Stanisław Putewlanin Swiadzki y sama Jey mc Pani Teressa Boranecka Swiadzka małzonkowie, Inwentarz swoj folwarku Swiadzka przy prawie zastawnym Jm Panu Stanisławowi Janowi Popławskiemu staroscie Kuniawskiemu dany, a *pertransfusionem* prawa teraz Jaśnie Wiemu Jmisi Xdzu Bogusławowi Korwinowi Gosiewskiemu biskupowi Akateńskiemu służący przyznali, który ustnym y oczewistym zeznaniem swoim stwierdziwszy, upraszczali ażeby ony zewszystką w nim wyrażoną rzeczą był do Xiąg ziemskich spraw wieczystych przyjęty y wpisany, który w Xięgi wpisując *de verbo ad verbum* tak się w sobie ma: **Inwentarz spisania folwarku mego Swiadzka w powiecie Grodzieńskim nad rzeką Ostaszą leżącego, który Ja Wielmu Jm Panu Stanisławowi Popławskiemu staroscie Koniawskiemu⁸⁵ zastawnym prawem, na lat trzy w tysiącu złotych polskich w**

a.1 адв.

roku terazniejszym tysięcznym siedmsetnym w dzień Świętego Jerzego zawiodłem, któryto folwark spokoynie Jmsc ma dzierżeć, do takowegoż dnia y święta Świętego Jerzego, roku da Pan Bog przyszlego tysiąc siedmsetnego trzeciego, w którym folwarku budynki takowe: naprzod budynek wielki, do którego wchodząc do sieni, po lewej ręce izba biała z komorą, drzwi na zawiashach, okien trzy szklanych, w drzewo oprawnych, w komorze okno szklane y drzwi także na zawiashach, piec z kafel białych y kominek, ław dwie, stol ieden, z tey izby wyszedzsy, po lewej ręce izdebska, w niej piec biały, okno szklane stare, ława iedna, drzwi z zaszczepką. Na przeciw izby bialej, piekarnia, w niej piec piekarniany, okien pięć z okienicami drewnianymi, ław dwie, drzwi na hakach żelaznych, obok tey piekarni staięka, ten budynek wszystek dranicami kryty, stylu staięka słomą kryta, wyszedzsy z tego budynku, po lewej ręce staięka słomą kryta, przeciwko tey staięki gumna dwa zklepiskiem, wiednym guminie z obustron ostronki z deszek, te gumna obok z sobą stoią, kryte słomą, swirem z bierwion słomą kryty, w nim zasieków trzy, drzwi na zawiashach żelaznych y zamek wnętrzny, obora z bierwion słomą kryta, przy tey oborze odrynska pod iednym nakryciem słomianym, wrota z dranic. Wrot dwoje, iedne od pola, drugie od rzeki⁸⁶, wleczki chorściane, ogród wszystek nad rzeką ogrodzony chrostem, gay olchowy nad rzeką et grunta y sianożęci wszystkie, a wszystkie, tak iakim sam ich dzierżącym był y wyrabiał, tak y Jmisi onych używać aż do oddania summy ordynować, a na tym gruncie zasiewu kwart: niemasz nic. Do którego Inwentarza, podając Jmisi ten folwark, rękę moją podpisałem. Pisan w Swiadzku, dnia dwudziestego czwartego apryla, roku

a.2

tysiąc siedmsetnego. A ten zasiew żytny w tym poletku w którym przypadnie przymę,

⁸⁵ Так у дакуменце.

⁸⁶ Маецца на ўвазе речка Асташа.

byleby zasianego tak wiele było, iako ia teraz podaię. U tego Inwentarza podpis ręki Aktora y Ich msciof Panow pieczętarzow temi słowy: **Hieronym Stanisław Putewlanin Swiadzki.** **Podczas dania tego Inwentarza proszony będąc od Jm Pana Hieronyma Swiadzkiego podpisuięsię Michał Bakanowski.** Podczas dania tego Inwentarza przytomnym będąc na affektacyą **Jm Pana Hieronyma Swiadzkiego ręką moią iako pieczętarz podpisuię, Jan Białobłocki czesnik Płocki.** Podczas dania tego Inwentarza przytomny będąc podpisuię **Stanisław Micutta P:G:mp.⁸⁷**, ktory to Inwentarz za przyznanie onego oczewistym przez w wierzchu wyrażone osoby iest do Xiąg ziemskich spraw wieczystych woiewodztwa Trockiego przyjęty y wpisany, z których y ten extract pod pieczęćmi urzędowemi ziemskiemi y z podpisami ręki Wielmgo Jm Pana pisarza Jasnie Wielmu Jmsci Xiędu Bogusławowi Korwinowi Gosiewskiemu biskupowi Akateńskiemu, pisarzowi WoXaLo, dziekanowi, prałatowi Wileńskiemu iest wydan. Pisan w Trokach *ut supra*.

[L.S.], [L.S.] Andrzej Jozef Tarusa ziemski trocki pisarz.

(ГДГАМ, КП № 15112, 13/VI 1722 г.)

Шляхецкі род Сямашкаў гербу “Лебедзь”: рассяленне, паходжанне і гістарычна-культурнае значэнне ў XVI–XIX ст.

The genealogical origin of the nobility family Siemaszka of coat of arms “Swan” (16th–19th c.) is considered in this article. It was found setting and time of appearance of the family in Goradnia region of Grand Duchy of Lithuania. Analysing activity of the representatives of this family author was saed that different clans of Siemaszka couldnot be descended from famous Siemaszka in Volyn. They made their own branches. Most of Belarussian Siemaszka were from Samogitia and Lithuania. After the last allotment of Recz Paspalitaja the role of the family in social life decreased. The ways of receiving of nobility in Russia Empire were analysed here too.

У радаслоўную кнігу дваран Гарадзенскай губерні ўнесена некалькі шляхецкіх родаў Сямашак [1, с.7, 16]. Польскі “Słownik geograficzny” падае две шляхецкіх ваколіцы Сямашкі ў Гарадзенскім і Лідскім паветах і вёску з аднаіменнай назвай ў тым жа Лідскім павеце (20 вёрст ад Васілішак). Першая з ваколіц знаходзілася каля Гудзевіч (у 41 вярсце ад Горадні), а другая – у 53 вярстах ад Ліды і 18 – ад Эйшишак (зараз у Літоўскай рэспубліцы) [9, s.539].

Прозвішча Сямашка пайшло ад імя Сямён, Сімон (Шыман), Сёмка, Сямашка, якое было распаўсяджана ў ВКЛ як сярод сялян, так і шляхты. Недзе ў канцы XVI–пачатку XVI ст. імя асабістасе Сямашка (“Симашко”, “Сомашко”, “Семашко”) трансфармавалася ў прозвішча – спачатку ў Сямашковічы, потым – у Сямашка.

У попісе войска ВКЛ у 1528 г. сярод баяр ВКЛ, якія павінны былі ставіць коней пры адбыцці вайсковай службы, Сямашкі фігуруюць у рэестрах сярод эйшишскіх і радуньскіх баяраў Лідскага павету і баяраў Жамойцкай зямлі. Напрыклад, з эйшишскіх баяраў быў **Якуб Сямашковіч**, з троцкіх баяраў – **Пашко Сямашковіч** [2, Т.24, с.33, 36]. Пераважная ж большасць Сямашак жыла ў першай палове XVI ст. у валасіях: Відуклі, Каршова, Паюры, Тандзягола, Расейкі (Жамойць) [2, Т.24, с.33, 60–61, 66].

На тэрыторыі Гарадзенскага павета род Сямашкаў з’яўляецца ў першай палове XVI ст. У 1528 г. з яго быў запісаны ў войска ВКЛ **Ільяш Сямашка** [3, с.94], які меў сыноў **Судмонта і Гіртаўта**. У 1557 г., 27 студзеня, да земскіх кніг Гарадзенскага павета быў унесены запіс аб продажы роднымі сёстрамі **Ганнай** (муж Лукаш Эйсымант) і **Кацярынай**, дочкамі **Сенкі Судмонтавіча**, “*атчызной зямлі на рацэ Вераци ў Сямашках разам з сядзібай*” сваім крэўным – **Станіславу Судмонтавічу і Стасю Гіртаўтавічу Сямашковічам**” [2, Т.4, с.88]. Станіслаў быў родным братам Сенкі. Акрамя

⁸⁷ P[odkomorzy]? G[rodzieński], manus propria – уласнай рукой.

яго апошні меў яшчэ аднага роднага брата – **Міхаіла Судмонтавіча**. У дакументах 1577 г. у якасці сведак выступалі зямяне Гарадзенскага павету – **Ян Доха Міхайлавіч** (ці дакладней, Ян Міхайлавіч Доха – сын вышэй названага Міхаіла) і **Войцах Станкевіч** (сын Станькі – Станіслава Судмонтавіча?) Сямашкі [22, КП № 8732, а.1 адв.; КП № 9219, а.1 адв.].

У наступным годзе (1578) згадваецца **Мікалай Янавіч** Сямашковіч, які прадаў пляц зямлі ў сяле Сямашкі свайму дзядзьку, Стасю Гіртаўтавічу Сямашку [12, спр.7, а.9–10 адв.]. Апошні, у сваю чаргу, меў сына **Станіслава**. У тым жа годзе адбыўся захоп валоў у маёнтку Сямашкі Стася Гіртаўтавіча яго суседам Арэстам Собalem [12, спр.7, а.154–155]. І першы, і другі былі пароднены з родам Эйсымантай, бо жонкай Стася (Станіслава) Сямашкі была Ядзвіга Мікалаеўна Эйсымант [12, спр.6, а.338]. У сваю чаргу, Арэст Собаль быў жанаты на **Ганне Станькаўне** Сямашцы (сястра Войцаха Станковіча?), а іх дачка Настасся была замужам за Грыгорам Шыманавічам Эйсымантам Бурнёўскім [12, спр.4, а.332–334 адв.]. Яшчэ ў 1571 г. Арэст Собаль перадаў свае ўладанні, а менавіта 1/3 частку маёнткаў Верацея і Бердаў, сваёй жонцы, а зямлю Клепачоўшчыну каля мястэчка Крынкі на рацэ Крынкі – зяцю і дочцы. У тым жа годзе Шыман Эйсымант перадаў свайму сыну правы на маёнтак Бурнева, а той, адначасова – сваёй жонцы Настассі, г.зн. маёнтак Бурнёўскі ў Эйсымантах [12, спр.4, а.210–212].

У попісе войска ВКЛ 1567 г. пералічаны наступныя Сямашкі: **Мікалай Янавіч**, **Войцах Станкевіч**, **Стась** (Гіртаўтавіч), а таксама нейкі **Сямашка Усячны** з маёнтка жонкі Абуховіч, якія ставілі з сваіх уладанняў па аднаму каню ці вершніку, узброеным рагацінай, і толькі Стась Сямашка – кордам [3, с.681–687, 695, 698].

На жаль, матэрыялы, якія б маглі расказаць аб Сямашках у другой палове XVI–XVII ст., нам адшукаць не ўдалося, а таму даследаванне іх тагачаснага радаводу патрабуе дадатковых пошукаў у архівах Беларусі, Польшчы, Літвы і Расіі. Адное можна ўпэўнена сцвярджаць – за гэты час род моцна разгалінаваўся аб чым сведчыць прыведзеная ніжэй інфармацыя за больш позні перыяд.

У XVIII–сярэдзіне XIX ст. у ваколіцы Сямашкі жылі тры ідэнтыфікаваныя галіны роду. I галіна: сярод іх – **Пётр Сямашка** з братам. У першага было два сыны, **Антон** і **Кузьма**, і праўдападобна, што яшчэ адзін **Пётр** быў не ягоным пляменнікам, а трэцім сынам. У **Антона** ў 1823 г. нарадзілася дачка **Антаніна**, у 1824 г. сын **Ануфрый**, жонкай апошняга была **Марыя**. З ёй ён меў дачку **Людзвіку**. **Кузьма** Сямашка меў **Кузьму** (нар. у 1811 г.) і **Вікенція** (нар. 1810 г.). У **Пятра** Сямашкі – **Міхаіл** (нар. у 1819 г.) і **Восіп** (нар. у 1810 г.). У сваю чаргу ў **Міхаіла** нараджаецца пяць дзяцей – **Міхаіл** (ジョンカ Эмілія), **Антаніна** (зг. у 1864 г.), **Марыя**, **Тэрэза**, **Сафія**. З II галіны **Пётр** нарадзіўся прыкладна ў той самы час, што і папярэдні. Яго сын **Міхаіл** нарадзіўся ў 1794 г., жонка Венедыкта. Мелі шасцёра дзяцей – **Фларыяна** (ジョンカ Канстанцыя), **Міхаіла**, **Людзвіка**, **Амелію**, **Разалію**, **Віктара** [17, спр.196, а.1–3]. III галіна: **Міхаіл**, з сынам **Антонам**. **Антон** меў **Восіпа** (нар. у 1797 г.), жанатага на Праскоўі Дашкевіч і **Фаму** (нар. у 1801 г.), які ў 1839 г. знаходзіўся на вайсковай службе ў Галандыі. У **Восіпа** нарадзіліся **Канстанцін** і **Анастасія** [17, спр.196, а.6]

Амаль што дэтэктыўная гісторыя разгарнулася ў Сямашках у 1752–1755 г. У **Казімера і Тэрэзы** Сямашкаў ў 1752 г. была скрадзена сума ў 2000 польскіх злотых Казімерам Ічыбчыкам, сялянінам вёскі Новікі, якая належала да дзяржавы Красніцкага ключа. Праз два гады ў 1754 г. ён спрабаваў з-за сварак уцякчы ад роднага брата, забраўшы гроши, якія захоўваліся ў яго дзядзькі Пятра Якоўшыка з вёскі Сугакі. Калі ж Казімер Ічыбчык выправіўся ў дарогу з гаршчком грошай, то ў гэтым падарожжы трапіўся яму пан Ян Каханьскі, Кіеўскі абозны, арандатар маёнтка Ханусаўшчызна. Ён убачыў селяніна, што хаваўся ад людзей, як “злодзей”. Пан Каханьскі зразумеў, што селянін не без прычыны палохаецца, а таму спыніў яго і паглядзеў што было ў яго торбе. Там ён знайшоў гаршчок грошай “...манетай талеравай, тынфавай і шастаковай...”. Далей пан адабраў гроши і паехаў да свайго двара, а селяніна адпусціў, парайушы яму

выбірацца ў далёкую старану і прыгразіўши, што тут яго чакае злы канец. На дарогу ён даў Казімеру тынфа. Пасля гэтага запалоханы хлопец быў схоплены панам Кашубай у Суцьках і аддадзены **Казімеру** Сямашцы. На допыце перад Красніцкім дваром ён признаўся, што скраў гроши ў Сямашкі і што яны апнуліся ў пана Каҳаньскага. Усе спробы адабраць іх у апошняга скончыліся вяртаннем Каҳаньскім толькі каля 200 тынфаў, хаця Сямашка з прыяцелямі дабіваўся звароту ўсіх грошай. Справа цягнулася доўга, пра што сведчыць перадача Казімерам Сямашкай права дабівацца іх звароту праз суд свайму ўнуку Антонію Эйсыманту [22, КП № 8732, а.1–2].

Сямашкі трывала працягвалі захоўваць старое месца жыхарства, але павялічэнне сямей, асабліва з пачатку XVIII ст., прыводзіць да таго, што іх хоць і невялікія зямельныя ўладанні і сядзібы набліжаюцца да Бурнева (у паўднёва-заходнім накірунку), Воўпы (у паўднёвым накірунку, у гэтым жа накірунку і вёска Крываносы (маёнтак Яцкаўшчызна), Эйсыманты (ці Вялікія Эйсыманты) (у паўночна-заходнім напрамку), Вялікія Ёдкі (там жа) [13, спр.944, а.1–2; 17, спр.197, а.1–17]. Напрыклад, у 1765 г. ставіліся на попіс войска ВКЛ са сваіх уладанняў **Пётр Сямашка** – з фальварку Аленічы, **Міхал і Аляксандэр** – з ваколіцы Эйсыманты, **Міхал Сямашка** з ваколіцы Бурнева парафії Эйсыманты, з парафії Воўпа – **Багуслаў, Юры (1), Юзаф, Юры (2), Ян, Міхал (2), Юры (3), Нікадзім, Тадэвуш (2)** замест нейкага Хлістоўскага з Берагоўшчыны [2, Т.7, с.393–405].

Ваколіцы Сямашкі і Бурнева ў XIX ст. ідэнтыфіковаліся адноўлькава (паміж сабою). Напрыклад, у 1841 г. **Вінцэнт Сямашка**, згодна з пастановай Гарадзенскага дваранскага дэпутацкага сходу, азнаёміў шматлікі род у Сямашках ці Бурнёве з яе рашэннем [17, спр.232, а.12]. Разам з тым, у XVI–XVII ст. Бурнева фігуруе як Бурнева–Эйсыманты і ў 1560–1570-х г. належала Эйсымантам [22, КП № 9216, а.1]. Пазней там з'явіліся Васьковічы, Сезянеўскія, Глінdziчы і іншыя. Да пачатку XVIII ст. Сямашкі ў Бурнева з'яўляюцца ў ролі жыхароў па жаночых галінах. Захаваўся “*дабравольны запіс*” Міхала Жахоўскага, полацкага канюшыца, пану Ўладзіславу Філіповічу Эйсыманту і яго жонцы **Ганне** з Сямашак з абавязкам жаніцца на іх дачцэ Тэрэзе і быць у касцёле ў Рэплі 14.09.1727 г. [22, КП № 8732, а.1].

Там жа некаторыя з іх згадваюцца і ў пазнейшыя часы. У 1946 г. у Бурнева нарадзіўся будучы ксёндз канонік **Мечыслаў Сямашка**, сын **Адама і Яніны** Красніцкай. Быў ён высвечаны 15 чэрвеня 1975 г. кардыналам Стэфанам Вышынскім. Атрымаў званне магістра. З 1988 г. – прапаведнік у парафії Святой Троіцы ў Бельску.

У Вялікіх Эйсымантах у XVIII–XIX ст. [17, спр.197, а.1–17] трапляюцца наступныя з Сямашак – **Мікалай** (зг. у 1765 г.) з сынам **Андрэем** (зг. у 1811 г.), які меў сына **Фабіяна** (зг. у 1811 г.), жонка Тэрэза Чаплеўская. У іх, у свою чаргу – **Яўстахій, Аліцыя і Міхаіл-Ян** (нар. у 1831 г.), жонка Мальвіна Чэрныкевіч. У апошняга нарадзіліся блізняты ў 1879 г. – **Ядзвіга**, на пачатак XX ст. жыла ў г. Кішынёве і **Людзвіка**. Там жа **Міхаіл Паўлавіч Сямашка**, сын **Аляксандра** (зг. у 1765 г.), з сынамі **Міхаілам і Фларыянам**. **Станіслаў** Мацеевіч, унук **Грыгорыя** з сынам **Восіпам** (зг. у 1833 г.). **Адам Станіслававіч** з дачкой **Вікторыяй** (зг. у 1860-я г.).

З копіі пастановы Гарадзенскага Дваранскага дэпутацкага сходу, які адбыўся 9.10.1823 г., відаць, што адна з бурнёўскіх галін, а менавіта **Франц** з сынамі **Вікенціем і Пятром** паходзяць ад бацькі **Міхаіла**, дзеда **Лукаша**, прадзеда **Юрыя** (ジョンカ Дарота Бланіхойна) і прапрадзеда **Крыштафа** і прызнаны ў дваранстве. Але **Лука** (Лукаш) Сямашка меў дзвух сыноў – **Міхаіла і Андрэя**, бо Андрэй Сямашка нарадзіўся 1.06.1721 г. у ваколіцы Бурнева ад законных бацькоў – дваран Лука і Крысціны Сямашак і тады ж быў ахрышчаны ў Рэплянскім рымска-каталіцкім касцёле [22, КП № 8732, а.1–2]. Дарэчы, 30 гадамі раней прадзед згаданага Франца – Юры Сямашка пражываў у Сямашках, дзе ён моцна пацярпеў ад нападу суседа Яна Цыдзіка. У 1692 г. будучы па сваіх патрэбах у сяле Нацэвічах Юры вяртаўся звычайнай дарогай дадому ў Сямашкі. Раптам на яго каля дому Цыдзіка ў Сямашках сам гаспадар разам са шматлікімі памагатымі “...*патаемна напаў* з

тылу, а пан Цыдзік наперадзе цэпам пана Сямашку агідана ўдарыў, ад чаго той адразу ўпаў на зямлю, дзе ляжачага ўсёй грамадой зблі, а калі жонка кінулася ратаваць яго, то і яе заадно зблі, але людзі выратавалі... ”. Пры гэтым нападаўшыя абяцалі забіць Юрый Сямашку насмерць [22, КП № 8732, а.1–2].

Міхайл меў таксама двух сыноў: **Антона**, які нарадзіўся каля 1765 г. у Сямашках і вышэй згаданага Франца. У Антона нарадзіліся **Фама** (каля 1800 г.) і **Восіп** (у 1798 г.), а ў апошняга з жонкай Пракседай быў сын **Канстанцін** (1837–1860 г.). У Франца – Вікенці і Пётр (нар. у 1804–1858 г.). У апошняга, у сваю чаргу, з жонкай Юзэфай Цыдзік пяць дзяцей: дачка **Марцэля** (Марыянна) (нар. у 1836–1858 г.) і сыны **Міхайл**, **Восіп**, **Валянцін**, **Вікенці**. Міхайл Сямашка меў пяць дачок – **Эмілію**, **Антаніну**, **Марыю**, **Тэрэзу** і **Софію**. Другая галіна – ад Андрэя Лукіча Сямашкі была больш разгалінаванай.

Сыны Андрэя Сямашкі нарадзіліся ў мястэчку Пяскі і былі ахрышчаны ў Струбніцкім рымска-каталіцкім касцёле: **Іван-Вікенці** 7.08.1768 г., а **Мацвей** 1.09.1779 г. Андрэй ажаніўся ўжо ў сталым узросце, калі меў 47 год, а да таго, верагодна, жыў разам з братам, ці займаўся якой-небудзь службай, бо менавіта брат Міхайл запісаны ў попісе войск ВКЛ у 1765 г. Дарэчы, у гэты год, як ніколі, гарадзенскія Сямашкі ставіліся аж з 17 сядзібай. У Расійскай імперыі справа доказу дваранства галіны Сямашак, якая пайшла ад Андрэя Лукіча, была працяглай і складанай. Тлумачыцца гэта тым, што ўжо сам Андрэй Сямашка з 60-х г. служыў у мясцовых магнатаў – сястры Антонія Тызенгаўза Тэрэзы і яе мужа Аскеркі, а пасля яго смерці, сыны **Мацвей** і **Іван** Андрэевічы апынуліся ў залежнасці ад ксяндза-каноніка Ігнація Аскеркі і былі незаконна запісаныя ў рэвізскія казкі. Судовая справа, якая цягнулася не адзін год выявіла, што яны сапраўды не былі прыгоннымі сялянамі. Ды і самыя ўмовы іх жыцця розніліся ад проста сялянскіх. У іх налічвалася 5 коней, 9 кароў, 8 цялят, 15 авечак, 9 свіней [18, спр.40, а.1]. У метрычных кнігах Пескаўскага рымска-каталіцкага касцёла знаходзім, што зваліся яны “яснавяльможнымі панамі”. **Мацвей Сямашка** (1779–1853 г.), жонка Ганна Заблоцкая (1782–1853 г.) [21, спр.1, а.5], мястэчка Пяскі, ад яго пайшлі: **Марыянна**, муж Адам Антушэвіч, Каэтан-Лаўрэнці (памёр не пазней 1840 г.), Марцыяна, муж Банавентура Янкоўскі, адстаўны падхарунжы расійскіх войскаў, фальварак Арлоўшчына Аршанская ўезда, Магілёўскай губерні, **Фелікс-Андрэй** (1817–1881 г.), жонка Разалія Піятроўская (1824–1866 г.). Ад апошняга, у сваю чаргу, пайшлі **Уладзіслаў** (1841–1850 г.), **Аўгусцін**, жонка Ядзвіга Фокт і **Генавера**, далей **Рафаіл-Сымон** (1814–1882 г.) і **Тэафілія** (нар. у 1824 г.), муж Аляксандар Морскі, ваколіца Цэхлявічы, парафія Мендузірэча.

Другі сын – **Іван-Вікенці** Андрэевіч Сямашка (1768–1852 г.), 1-я жонка Магдалена Вялічка, 2-я – Елізавета Заблоцкая, 3-я – Разалія Цераневіч. У яго было дзесяць дзяцей: **Міхайл-Людвіг** (нар. у 1815 г.), жонка Паўліна Шымкевіч (нар. у 1832 г.), **Іван-Аляксандар** (1817–1876/77 г.), жонка Карапіна Балтрукевіч (у яго дзеци **Ядзвіга** (1854–1852 г.), **Маргарыта**, **Аляксандар** (1850–182 г.), **Восіп** (1850–1852 г.) і **Пётр**), **Вікенці-Юры** (1810–1861 г.), **Гіпаліт-Бернард**, **Эмілія**, **Дамініка** (нар. у 1825 г.), муж Павел Друскаляскі, **Паўліна**, **Елізавета** (1817–1863 г.), муж Марцін Себасцьянавіч (1823–1860 г.), **Юры-Ілідор** (1814–1882 г.), 1-я жонка Тэкля Себасцьянавіч, 2-я Канстанцыя Багатырэвіч, 3-я

Францішка Купрыяновіч. Ягоныя дзеци ад першага шлюбу – **Сігізмунд**, жонка Эмілія Паўлоўская (дачка **Антаніна** (1880–1883 г., **Марыяна**, **Вікенці** (нар. у 1856/57 г.), **Іван** (1857–1862 г.), ад другога – **Софія**, **Пелагея**, **Паўліна**, **Кацілій**, **Юзэфа**. У Вікенція было трох сыновей, з якіх адзін 1N меў дзесяць дзяцей, другі 2N (фота 1)⁸⁸, быў войтам у Пясках і

⁸⁸ Фота 1 (30-я г. XX ст.): Сямашка 2N Вікенцьевіч, войт у Пясках (?–1939 г.), рэпрэсаваны ў СССР у 1939 г.

меў трох дзяцей, трэці – **Вікенці** (фота 2)⁸⁹ меў **Вітольда** (фота 3)⁹⁰, **Марыю** і **Ганну**. **Вітольд Вікенцьевіч**, у сваю чаргу, пакінуў дачку **Леакадзію**, муж **Лянец** і сына **Станіслава**, жонка **Ванда Мокрская**. У апошняга нарадзіліся дачкі **Святлана**, муж **Уладзімір Гулянскі** і **Валянціна**, муж **Сяргей Благун** [19, 20, 21, спр.1–2].

Аднак даказаць сваё дваранскае паходжанне ім не ўдалося. Адной з прычын было змяненне заканадаўства і прадстаўляемых дакументаў. Ім быў дадзены дазвол Гарадзенскай казённай палаты на далучэнне да ліку мяшчан: **Рафаіла** – г. Слоніма, **Івана** – г. Горадні, **Юрыя** – г. Ваўкавыска, **Фелікса** – пры маёнтку Майсевічы, **Гіпаліт** – служыў пры Ваўкавыскім уездным доктары малодшым вучнем (1840–50-я г.) [14, спр.1271, а.45–52]. Апошні, ці яго сын служыў у 1871 г. у Мастоўскай і Дубнаўскай валаціях фельчарам і характарызаваўся сельскім участковым доктарам **П. Яхантавым**, як “*строго относящимся к своим обязанностям, всегда трезвый и оказывающий медицинскую помощь по первому требованию*” [15, спр.1638, а.5]. Актыўная грамадская пазіцыя малазаможнай шляхты знаходзіла прайўленне ў рэлігійным жыцці прыходаў. Адным з такіх прыкладаў можа служыць удзел у касцельных брацтвах, нават, калі апошнія былі забаронены расійскімі ўладамі ў 1864 г. У мястэчку Пяскі сярод пяці братчыкаў былі два браты **Георгій (Юры)** і **Іван Іванавіч** Сямашкі [16, спр.26, а.58]. **Івана Пятровіча** Сямашку сустракаем сярод членаў спецыяльнага камітэту па пабудове ў Пясках новага касцёла ў 1894–1912 г., у склад якога уваходзіла сем чалавек [13, спр.1279, а.44]. Да сярэдзіны 1980-х г. у Пясках застаўся апошні з Сямашак – **Станіслаў**, які доўгія гады працаваў тут дырэктарам школы, а пазней, да выхаду на пенсію – дырэктарам спартыўнага вучылішка алімпійскага рэзерва ў Горадні.

Вяртаючыся ж да вываду дваранства, трэба адзначыць, што другой перашкодай, якая стала на шляху доказаў дваранскага паходжання згаданай галіны роду Сямашак, сталі прадстаўленыя імі дакumentы. Яны выклікалі сумненне па некалькіх прычынах:

1. На купчай крэпасці на маёнтак Бердаўшчызу з сялянамі ад Антона Бярдоўскага **Луке Юр'евічу Сямашцы** 23.04.1730 г. дадзенай, а 11.02.1744 г. у Гарадзенскім гродскім судзе здзейсненай, старонка, на якой паказана ў кнізе гэтая крэпасць выдзертая.
2. На духоўнай, складзенай **Міхайлам Сямашкай** 18.09.1770 г., а 10.07.1771 г. прад'яўленай ў Гарадзенскім земскім павятовым судзе і на прадажнай на маёнтак Бердаўшчызу ад **Франца і Антона Міхайлавічаў Сямашкаў**, дадзенай Фаме Кандыбе 11.04.1790 г., а прад'яўленай 23.02.1791 г., было падвергнута сумненню тое, што яны былі ўпісаны ў кнігу “па-чорнаму”, почаркам, падобным на почарк вядомага расійскаму ўраду складальніка фальшывых дакumentaў Іоча.

⁸⁹ Фота 2 (1915 г.): Сямашка Вікенці Вікенцьевіч (1884–1945/46 г.), удзельнік “Брусялаўскага прапрыву”, рэпрэсаваны ў СССР у 1945 г.

⁹⁰ Фота 3 (30-я г. XX ст.): Сямашка Вітольд Вікенцьевіч (1906–1945 г., Германія) з жонкай, служыў у 2 арміі Войска Польскага. Усе фотаздымкі з прыватнага архіву аўтара.

3. У архіве Гарадзенскага суда не было актавых кніг за 1699, 1763 і 1777 г., у якіх былі пералічаны дакументы рода [17, спр.198, а.9].

Трэба адзначыць, што яшчэ адна галіна Сямашак жыла побач з ваколіцай Сямашкі і Эйсыманты – у ваколіцы Міткевічы. Але яны не прадстаўлялі дакументаў на сваё дваранскае паходжанне і невядома зусім ці знайшла гэтая галіна свой далейшы працяг. У 1690 г. **Аляксандр Сямашка** з маёнтка Міткевічы з 1 дыма плаціў падымны падатак, а ў 1710 г. – ужо не [7, с.44]. Нейкі **Ян Сямашка** (можа яго сын) згадваецца ў гэтым жа маёнтку [22, КП № 8732, а.1], а яшчэ ў 1777 г. там жа жыве **Юзаф** з сынам **Юрыям** [22, КП № 9217, а.1].

Як ужо адзначалася, прозвішча Сямашкі было даволі пашырана сярод шляхты ВКЛ. Найбольш вядомыя – валынскія Сямашкі [6, с.184], якія ў XVII–XVIII ст. былі зблытаны з жамойцкімі Сямашкамі і прыпісаны да аднаго з імі гербу – “Лебедзь” [8, Т.7, с.334] (мал.⁹¹). Відаць, найбольш гэтаму паспрыяла тое, што валынскія Сямашкі на Гарадзеншчыне валодалі дваром Струга, які знаходзіўся ўсяго ў 2 км ад ваколіцы Сямашкі.

Пад час попісу 1567 г. з двара Стругі Гарадзенскага павету запісаўся пан **Аляксандр Багданавіч Сямашка**, уладзімірскі падкаморый. Пры гэтым сам ён знаходзіўся пры двары вялікага князя літоўскага і караля польскага, а за яго быў выпраўлены служэбнік Нясвіцкі [3, с.518]. З іншых Сямашак вядомы ў 1585 г. татарын **Кіцко Сямашковіч**, які меў сядзібу над ракой Ласосна [2, Т.21, с.67], а ў грамаце баярына Мікалая Марціновіча ад 1690 г. згадваецца **Мікалай Сямашка** – літвінец Троцкага павету [5, с.189]. Асобная галіна існавала і ў Ашмянскім павеце, якая ішла ад **Себасцяна Сямашкі** (каля 1618 г.) [4, с.9–10].

Згодна з тымі вывадовымяi справамі, якія захаваліся да нашых дзён, паасобныя лінii Сямашак не звязваліся паміж сабой і большасць з іх адносіла пратапласту роду да пачатку XVII ст. Выключэнне было хіба што для сямей, якія жылі ці то побач, ці то ў адной мясцовасці.

Найлепш дакументаваныя справы тычацца тых галін, якія вылучыліся ў сярэдзіне XVII ст. і валодалі маёнткамі. Адная з іх валодала маёнткам Струпін. У 1686 г. земянін **ЯКІМ Казімер Сямашка** паводле ўводнага акту (інтрамісіі) быў уведзены ў валоданне фальваркам Струпін, які дастаўся яму па спадчыне пасля бацькі **Івана** [17, спр.195, а.2–3]. У сваю чаргу, **Гаўрыла Казімеравіч Сямашка** тэстаментам ад 1726 г. запісаў яго сваім сынам **Восіпу і Пятру**. Разам з тым, у гэты час вядомы толькі адзін **Казімер Сямашка**, які быў абраны ротмістрам Гарадзенскага павета на сойміку 1711 г. (згодна з пастановай шляхты павету для склікання паспалітага рушэння на выпадак нападу “Атаманскай порты”) [2, Т.7, с.190–192]. У 1713 г. сярод падпісавых пастанову паслам, якія былі накіраваныя да караля, Казімер Сямашка фігуруе як абозны Гарадзенскага павету. Разам з ім згадваецца яшчэ адзін **Казімер Сямашка** [2, Т.7, с.297]. Магчыма, у далейшым ужо ён падпісвае розныя дакументы, бо за нейкі час да 1726 г. Казімер Сямашка (1) мог адысці ад спраў, а затым і памерці [2, Т.7, с.211]. Сапраўды, у 1715 г. Казімер Сямашка (2) згадваецца ўжо адзін. У 1726 г. Казімер Сямашка, гарадзенскі ландвойт, прызначаецца генеральным мярнічым ВКЛ і быў ім яшчэ ў 1750–1757 г. [10, с.100–101; 2, Т.7, с.321]. Яго (ці-то яшчэ аднаго) імя сустракаем у 1722 г. [22, КП № 9217, а.1], у 1735 г. нейкі Казімер Сямашка быў каморнікам Гарадзенскага павету [2, Т.7, с.300], а ў 1744 г. – ён ці іншы згадваецца сярод атрымаўшых каралеўскі глейт [22, КП № 15115, а.1]. Па 1755 г. весткі аб ім губляюцца [22, КП № 8732, а.1]. Ён жа мог быць уладальнікам маёнтка Астрравок, які ў 1732/33 г. быў у яго адаbrane, у сувязі з чым гарадзенскай шляхтай была паслана павятовым паслам на выбарчы сойм у Варшаву інструкцыя аб вырашэнні гэтай

⁹¹ Малюнак гербу “Лебедзь” падаецца паводле гербоўніка К.Нясецкага.

справы і звароце яму Астраўка. Як было сказана: “...*Aстравок пана Казімера Сямашкі у парадзе Хадароўскай за прывілеем Найяснейшага regnanta дажывотна служачы, analiter адабраны, але пры ім мог быць астаўлены, рэкамендуеца пільнаму старанню Яго Мосыці*” [2, Т.7, с.393]. Вядома, аднак, што Астравок прыкладна ў гэты час належалі Вольмеру, Гарадзенскому абознаму, але быў яшчэ адзін – Фурэвічавай [2, Т.7, с.292].

Сыны Гаўрылы Сямашкі, Пётр і Восіп прадалі фальварак Струпін, забяспечыўшы продаж на маёнтак Аленічы. Імя яго сыноў часта ўспамінаецца у розных дакументах з 1724 па 1777 г. У 1765 г. Пётр Сямашка не змог ставіцца на попіс войска ВКЛ са свайго фальварку Аленічы. Замест яго прыбыў Юзаф Мінучыц, “енерал Каралеўскай Мосыці”. У 1793 г. Пётр перадае маёнтак Аленічы сваім сынам **Івану** і **Міхailу**, якія, у сваю чаргу, у 1808 г. прадаюць яго **Станіславу Станіслававічу** Сямашцы, суддзі Гарадзенскага межавога суда, аб якім размова пойдзе ніжэй.

Гэтая галіна рода была прызнана ў дваранстве Расійскай імперыі 6.07.1817 г. (перапрызнана 8.07.1832 г.) і ўнесена ў 6 частку радаслоўнай кнігі Гарадзенскай губерні. Акрамя вышэй пералічаных уладанняў яе прадстаўнікі валодалі часткай маёнтку Рашаў, вёскай Скаброўка ў Мінскай губерні і Крываносамі (маёнтак Яцкаўшчызна). У 1830 г. маёнтак Яцкаўшчызна Ваўкавыскага ўезда меў восем душ мужчынскага полу і належалі **Аляксандру, Міхailu і Яну** Сямашкам. Апекунамі над малалетнімі дзецьмі **Міхaila Пятровіча** Сямашкі былі прызначаны пакаморый Ігнат Чачот і пісар Гродзенскага суда **Адам Сямашка**, якія ў 1833 г. займаліся справай залічэння апякаемых да іх роду. У **Міхaila** былі сыны: **Аляксандр-Пётр і Міхail-Канстанцін**, а трэці – **Іван-Рамуальд** вучыўся ў Гродзенскай мужчынскай гімназіі. І вось тут ізноў узнікае іншая галіна - ад **Станіслава, Станіслава і Адама**. Па-першы, яны купілі былы маёнтак Аленічы. Па-другое, гэтая купля здзеіснілася яшчэ з прычыны блізкага радства – другая жонка Станіслава Сямашкі, бацькі Адама, Кацярына з Бжазоўскіх была сястрой жонкі **Міхaila Сямашкі, Анелі Бжазоўскай** [17, спр.193, а.1–3].

Першапачатковую згадку пра іх мы знаходзім у канцы XVII ст., калі ў 1684 г. **Якаў Казімеравіч** Сямашка адпісаў свой маёнтак Мальцавічы з сялянамі сину **Себасцяну. Станіслау Себасцянавіч** служыў ротмістрам Гарадзенскага павету па патэнту харужага Аляксандровіча ў 1750 г., а ў 1753 г. прадаў родавы маёнтак двараніну Ромеру. Станіслау Сямашка ў наступныя гады (у 1756 г.) фігуруе сярод шляхты Гарадзенскага павету, а яго сын таксама **Станіслау**, суддзя межавога суда, становіцца ўладальнікам фальварку Аленічы ў Гарадзенскім павеце, яго ж сын **Адам** (нар. у 1795 г.) па адных крыніцах быў пісарам, па другіх засядацелям Гарадзенскага гродскага суда (ジョンка Ёганна Вольмер) і валодаў па закладному праву фальваркам Астравок з 25 сялянамі мужчынскага полу. Акрамя **Адама** ў яго былі сын **Кляменці** (нар. у 1822 г.) і дачка **Саламея** (нар. у 1808 г.). Згадаем Вольмераў, уладальнікаў Астраўка. Яны і Сямашкі значацца ў спісах шляхты 1798 і 1826 г. Адзін з іх, **Казімер Адамавіч** Сямашка ў 1837 г. паступіў у Віленскае вучылішча. Шасцю гадамі пазней, у 1843 г. два яго браты **Канстанцін і Ўладыслау** знаходзіліся ў Свіслацкай гімназіі. Усяго ж было дзесяць дзяцей. Акрамя вышэйпералічаных – **Раман, Сцяпан, Іван, Станіслау-Амбrozій, Ганна, Юзэфіна і Вікторыя**. Яны былі прызнаны ў дваранстве 26.02.1817 г., 20.01.1838 г. і 20.12.1841 г. [11, спр.685; 17, спр.195, а.1–16].

Такім чынам, аналізуучы радаводы, дзейнасць і рассяленне роду Сямашак гербу “Лебедзь” у быlyм Гарадзенскім павеце ВКЛ і Рэчы Паспалітай, можна сцвярджаць, што ён не мае, акрамя прозвішча, нічога агульнага з вядомымі валынскімі Сямашкамі. Прычым, паходзіць ён з Жамойці і Літвы, дзе гэтае прозвішча было даволі паходжанне і агульны герб. Пасля апошняга падзелу Рэчы Паспалітай роля гарадзенскай галіны роду ў грамадскім жыцці змяншаецца і, калі раней яны прымалі актыўны ўдзел у сойміках, займалі розныя пасады, то цяпер яны прыходзяць да росту свайго статусу толькі праз 40–

50 год [14]. Закончыўшы розныя навучальныя установы, шмат хто з Сямашак пераїзджае жыць у гарады, у тым ліку і ў Горадню. Роля ж тых, хто працягваў займацца сельскай гаспадаркай паступова звужаецца да ўдзелу ў рэлігійным жыцці парафіі, адпраўленню ніжэйших пасад у мясцовым кіраванні. Час мінае, але традыцыі застаюцца. У XX ст. Сямашкі сустракаюцца сярод актыўных удзельнікаў “Саюза польскіх засценкаў”, дзеячоў Арміі Краёвай і г.д. Але гэта ўжо іншая старонка гісторыі роду, якая яшчэ чакае свайго даследавання.

Сяргей Амелька

Літаратура і крыніцы:

1. Алфавітныі спісок дворянскіх родов Гродненскай губерніи, внесённых в дворянскую родословную книгу.– Гродно, 1900.– 17 с.
2. АВАК.– Вільно, 1870.– Т.4.– 615 с.; 1874.– Т.7.– 614, 80 с.; 1894.– Т.21.– 418 с.; 1897.– Т.24.– 548 с.
3. РІБ.– Т.33.– 1378 с.
4. Зямчонак П. Сямашкі герба Лебедзь// Падарожнік–Наш край.–1998.– № 2 (87).– С.9–10; № 3 (88).– С.9–10.
5. Варатнікова А.А. Гісторыка-культурная інтэрпрэтацыя Жыровіцкага дыярытуша// Наш радавод.– Гродна, 1991.– Кн.3.– Ч.1.– С.185–190.
6. Kamiński A. Karjera rodu Siemaszkyw w XV–XVII ww// Lituano-Slavica Posnaniensis. Studia historica.– Poznan, 1989.– Т.3.– S.179–202.
7. Krakowski S. Wykaz podatku podymnego powiatu Wołkowskiego z r.1690.– Wilno, 1938.– 64 s.
8. Niesiecki K. Herbarz Polski.– Lipsk., 1840.– Т.5.– 588 с.; – 1841.– Т.7.– 652 с.
9. Słownik geograficzny królewstwa Polskiego i innych krajów słowiańskich./ Pod red. B.Chlebowskiego.– Warszawa, 1889.–Т.10.– 960 s.
10. Urzędniczy centralni i dostojuńcy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy./ Oprac. H.Lulewicz, A.Rachuba.– Kórnik, 1994.– 255 s.
11. РДГА, ф.1343, воп.51, спр.685.
12. НГАБ у Менску, ф.1755, воп.1, спр.4, 6–7.
13. НГАБ у Горадні, ф.1, воп.18, спр.1279; воп.27, спр.944.
14. НГАБ у Горадні, ф.2, воп.3, спр.1216, 1561, 2360, 2366 і г.д.; воп.35, спр.1271.
15. НГАБ у Горадні, ф.9, воп.1, спр.1638.
16. НГАБ у Горадні, ф.78, воп.1, спр.26.
17. НГАБ у Горадні, ф.92, воп.1, спр.193, 195–198, 232.
18. НГАБ у Горадні, ф.96, воп.2, спр.40.
19. НГАБ у Горадні, ф.891, воп.1, спр.1.
20. НГАБ у Горадні, ф.892, воп.1, спр.1.
21. НГАБ у Горадні, ф.894, воп.1, спр.1–2.
22. ГДГАМ, КП № 8732, 9216, 9217, 9219, 15115.

Да пытання класіфікацыі клейнавых гербаў шляхты ВКЛ⁹².

Scantly explored questions of nobility marked heraldry of Grand Duchy of Lithuania are analyzed in this article. The author paid attention on previous attempts to classified marked arms was not perfect and he proposed his own classification. It was based on the emblematic principle. Its main idea is apportionment of a heraldic mark on elements and extraction them from the principal part. According to this principle all marked arms of nobility of Grand Duchy of Lithuania are divided into four main types: cross, arrow, cross and arrow, basic.

У шляхецкай геральдыцы ВКЛ вылучаецца вялікая колькасць так званых клейнавых гербаў у выглядзе крыжоў, стрэлаў, рысак і іх спалучэнняў. У моц сваёй абстрагаванасці яны заўсёды выклікалі ў даследчыкаў цяжкасці з тлумачэннем і апісаннем. Каб вырашыць гэтыя праблемы, вядомыя польскія геральдысты другой паловы XIX–пачатку XX ст. А.Вярыга-Дароўскі і Ф.Пекасіньскі паспрабавалі неяк сістэматызаваць клейнавыя гербы шляхты ВКЛ. Першы ў аснову сваёй класіфікацыі паклаў іх падабенства на літары “славянскага” алфавіта (кірыліцы) [1, с.7], другі –

⁹² Артыкул падрыхтаваны на падставе паведамлення, якое было прачытана на I-ай рэспубліканскай канферэнцыі “Генеалогія, геральдыка і гісторыя беларускай шляхты”, якая адбылася 21–22 мая 1999 г. у Менску.

прыстасаваў з гэтай жа мэтай нарманскія руны [2, s.109–114], але ўсё багацце клейнавай геральдыкі ВКЛ праста немагчыма ўціснуць у рамкі кірылічнага або рунічнага алфавітаў.

Праблема класіфікацыі клейнавых гербаў у беларускай геральдычнай літаратуре да сённяшняга дня не падымалася. Паводле А.Цітова, усе гербавыя выявы беларускай шляхты падзяляюцца на дзве асноўныя групы: натуралістычныя і штучныя [3, c.25]. Па сутнасці, гэтай жа класіфікацыі прытрымліваецца і Ў.Крукоўскі [4, c.167]. Што датычыць клейнавых гербаў, то ў адносінах да іх у некаторых беларускіх даследчыкаў знайшла падтрымку рунічная тэорыя Ф. Пекасіньскага [3, c.18–19; 5, c.61–62].

Сістэматызацыя клейнавых гербаў шляхты ВКЛ ускладняеца тым, што клейны прайшлі даволі складаную эвалюцыю ў працэсе ператварэння іх у гербы. У сувязі з гэтым, уся клейнавая геральдыка ВКЛ складаецца з трох стадыяльных груп гербаў:

- 1) непасрэдна клейнавыя, якія захавалі ў сабе без якіх-небудзь змен ці дадаткаў чисты тып знакаў-клейнаў (мал. 1);
- 2) камбінаваныя, якія складаліся са знакаў-клейнаў і нейкіх натуралістычных ці рэалістычных выяў (мал.2);
- 3) натуралізаваныя, якія ўтварыліся ў выніку натуралізацыі клейнавых гербовых знакаў.

Пад натуралізацыяй клейнавых гербаў трэба разумець такую мастацкую расшыфроўку знакаў-клейнаў, пры якой яны цалкам раскладаліся на зразумелыя элементы натуралістычнага і рэалістычнага характару. Ф.Пекасіньскі называў гэты працэс “абгербеннем” (“*uherbieniem*”) [2, s.122]. Натуралізаваныя гербы ўжо амаль нічым не адрозніваліся ад гербаў заходнееврапейскага тыпу, бо супадалі з выявамі негеральдычнай групы [6, c.38].

Працэс натуралізацыі клейнавых гербаў адбываўся ў ВКЛ у XVI–XVII ст. [2, s.22], што было звязана з уплывамі заходнееврапейскага рэнесансавага і барочнага мастацтва. У сувязі з гэтым, у гербовых знаках-клейнах шукалі нейкага падабенства з рэалістычнымі і натуралістычнымі выявамі. Так, знак трывуба вялікага князя Вітаўта атрымаў назову “Калюмны”, зыходзячы з вонкавага падабенства кляйна на згаданую рэч. У 1555 г. у земскіх судовых кнігах Гарадзенскага павету быў зроблены наступны запіс: “...до мене писара земскага Фёдора Кунцевича земянин господарский пан Ондрей Скіпоров оповедал то, иж дей теперешнега часу, идучы мне через рынок тут в Городне мимо коморы, выймаючи пенези за хлеб з мошны, в том час печать мою з гербом моим уронил и втратил и знайти не мог, на которой печати вырыт был герб мой шляхетский сердцем, а в серцы криж и над серцом другой криж, а имя Ондрей...” [7, c.19]. На адшуканай намі пячатцы нейкага крэўнага Андрэя – Багдана Сямёновіча Скіпарава (1543 г.) быў змешчаны герб з клейнавым прататыпам апісанай вышэй выявы (мал.3).

Падобныя прыёмы тлумачэння і апісання клейнавых гербаў былі даволі распаўсюджаныя ў тагачасным грамадстве ВКЛ, аб чым сведчаць папулярныя ў старабеларускай літаратуре другой паловы XVI–першай паловы XVII ст. вершаваныя “Епікрамы”. На герб Лукаша Іванавіча Мамоніча, старосты Дзісенскага і скарбніка ВКЛ, які ўяўляў сабой стралу два разы перакрыжаваную, у кляйноце – пяць пёраў (“Ліс” зменены), паэт Лявон Мамоніч напісаў такія радкі (1593 г.):

“Стрела убо воздух пререзуе высоко,
Туголучно испущена летит широко.
Крест же паче сея небеси ся касает,
Сего носяй светлее паче всех бывает.
Ты же ми богомыслыне взирай на обое:
Велико бо едино, много паче двое” [8, c.212, 216].

У прыведзеных прыкладах дакладна вымалёўваецца эмблематычны прынцып, сутнасць якога ў раскладзе гербавага знаку-кляйна на зразумелыя элементы натуралістычнага ці рэалістычнага характару і вылучэнні з іх галоўнай эмблемы. Гэты

прынцып мы прапануем пакласці ў аснову класіфікацыі клейнавай геральдыкі ВКЛ. Ён дазваляе падзяліць усе клейнавыя і камбінаваныя гербы на некалькі асноўных тыпаў.

Першы з іх уключае ў сябе ўсе шматлікія варыянты крыжоў на самых розных клейнавых асновах (гл. мал.1 і 3). Сярод клейнавых гербавых крыжоў можна вылучыць: простыя-чатырохканцовыя, падвойныя-шасціканцовыя, патройныя-васьміканцовыя, палутарныя-пяціканцовыя, няпоўныя ці ўсечаныя-трохканцовыя, раздзёртыя, касыя і свастыкі [9, с.67, № 60; с.70, № 78–79; с.73, № 101; с.74, № 107; с.76–77, № 117–119, 122–123; с.78, № 126–127; с.83, № 160; с.96, № 238–239 і інш.].

Другі тып клейнавых гербаў складаецца з гербавых знакаў-клейнаў, у аснове якіх дакладна прасочваецца страла (гл. мал.2). Сярод іх вылучаюцца два асноўныя віды: простыя стрэлы – з адным вастрыём і складаныя – з двумя і больш вастрыямі, якія, у сваю чаргу, падзяляюцца на поўныя, няпоўныя і раздзёртыя [9, с.73, № 100; с.79, № 136–137; с.80, № 140; с.89, № 196; с.90, № 198, с.100, № 262 і інш.].

Прамежкавы стан паміж гербамі першых дзвух тыпаў займаюць гербавыя знакі-клейны, у якіх спалучаецца крыж са стралой. Крыжастрэлы, як найбольш папулярны сярод шляхты ВКЛ тып клейнавых гербаў, сустракаюцца ў самых розных камбінацыях і варыянтах (мал.4). Сярод іх таксама можна вылучыць: поўныя, няпоўныя і раздзэртыя [9, с.64, № 44; с.67, № 61; с.68, № 66; с.74, № 106; с.75, № 109; с.79, № 135; с.81, № 149; с.89, № 197 і інш.].

Вялікую колькасць складаюць клейнавыя гербы, якія не ўтрымліваюць у сабе ні крыжоў, ні стрэлаў, ні іх спалучэнняў. Адначасова менавіта яны з'яўляюцца тымі клейнавымі асновамі ці падставамі, на якіх змяшчаліся ўсе трэћыя згаданыя тыпы гербавых знакаў. Гэта найбольш шматлікі тып клейнавых гербаў і настолькі разнастайны, што яго цяжка абмежаваць нейкімі жорсткімі рамкамі. Зыходзячы з іх падабенства на нейкую рэч, эмблему ці сімвал, да найбольш распаўсюджаных падстававых клейнавых гербаў трэба аднесці: літарападобныя, у аснове якіх ляжаць літары кірыліцы або лацініцы і знакі, падобныя на іх, пры гэтым, уключаюцца сюды і руны ці рунападобныя знакі [9, с.85, № 169; 10, с.190, мал.2], калюмнападобныя, уяўляючыя сабой розныя варыянты трывубаў і двузубаў [9, с.65, № 53; с.75, № 111; с.102, № 273], геаметрычныя, накшталт кола, дугі, трохкунтніка, чатырохкунтніка і інш. (мал.5), урубападобныя, якія выйшлі з насечак і ўяўлялі сабой розныя па колькасці і свайму напрамку крэскі [9, с.68, № 71, с.82, № 152] і інш.

Такім чынам, прыведзеная класіфікацыя дазваляе звесці ўсю разнастайную масу клейнавых гербаў шляхты ВКЛ да чатырох асноўных тыпаў: 1) крыжовага, 2) стрэлавага, 3) крыжастрэлавага і 4) падстававага, што значна абліягчае апісанне такіх гербаў. Акрамя гэтага, незамкнёнасць класіфікацыі ў такім тыпе, як падстававы, спрыяе ахопу ўсёй колькасці клейнавых гербаў шляхты ВКЛ.

Аляксей Шаланда

1.

2.

3.

4.

5.

- Ян Ждановіч Стрыйка**, земянін гаспадарскі зямлі Наваградскай, 1604 г. Выразаная ў аркушы кустодзея, 13x14мм. ГДГАМ, КП № 9216, арк.1 адв.
- Яраш Прошынскі**, земянін павету Ваўкаўскага, 1602 г. Выразаная ў аркушы кустодзея, 15x17 мм. НГАБ у Гродне, ф.1783, воп.1, спр.2, арк.7 адв.
- Багдан Сямёновіч Скіпараў**, земянін павету Гарадзенскага, 1543 г. Кустодзея, 13x14мм. ГДГАМ, КП № 15195/22, арк.2.

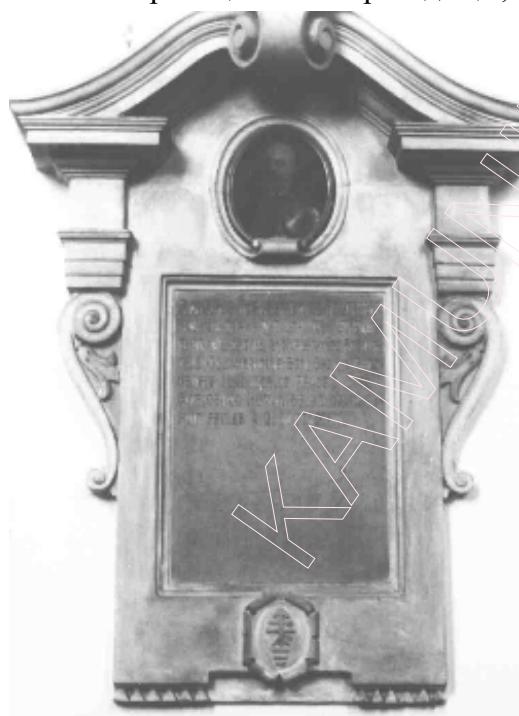
4. Павел Зяньковіч Ціхінські, шляхціч павету Наваградскага, 1622 г. Выразаная ў лісце кустодзея, 11x13 мм. ГДГАМ, КП № 9216, арк.1.
5. Яска Дунаевіч, татарын гаспадарскі павету Наваградскага, 1580 г. Выразаная ў аркушы кустодзея, 13x16 мм. ГДГАМ, КП № 9219, арк.1 адв.

Літаратура і крыніцы:

1. Вярыга-Дароўскі А. Рускія пячаткавыя знакі. Геральдычныя тлумачэнні. // Спадчына.– 1992.– № 5.– С.5–18.
2. Piekosiński F. Rycerstwo polskie wieków średnich.– Kraków, 1896.– Т.1.– 399 s.
3. Цітоў А. Беларуская прыватная геральдыка. // Спадчына.– 1995.– № 3.– С.18–26.
4. Крукоўскі У. Срэбная страла ў чырвоным полі. // Спадчына.– 1995.– № 2.– С.161–180.
5. Галяк Л. Аб паходжанні вялікіх князёў літоўскіх. // Спадчына.– 1993.– № 6.– С.54–62.
6. Лакіер А.Б. Русская геральдика.– М.: Книга, 1990.– 432 с.
7. АВАК.– Вильна, 1894.– Т.21.– 418 с.
8. Саверчанка І.В. Старажытная паэзія Беларусі: XVI–першая палова XVII ст.– Мн.: Навука і тэхніка, 1992.– 254 с.
9. Цітоў А. Пячаткі старажытнай Беларусі: Нарысы сфрагістыкі.– Мн.: Полымя, 1993.– 239 с.
10. Шаланда А. Гербы і радавод Адамовічаў у другой палове XVI–XVII ст. // Наш радавод: 36 арт. / Пад рэд. Д.В. Карэва.– Гродна, 1996.– Кн.7.– С.187–190.

Геральдычныя, генеалагічныя і эпіграфічныя крыніцы Беларусі: Горадня.

Негледзячы на неспрыяльныя ўмовы, у Беларусі і Літве да нашых дзён захаваліся даволі шматлікія каштоўныя помнікі старажытнай культуры і мастацтва, якія з'яўляюцца важнымі крыніцамі па геральдыцы, генеалогіі і эпіграфіцы. На жаль, доўгі час на іх,

менавіта ў гэтай якасці, беларускія гісторыкі і краязнаўцы не звярталі ніякай увагі. У Гарадзенскім Фарным (езуїцкім) касцёле да нашых дзён захавалася пахавальная пліта Францішка Дарашкевіча Боўфала з лацінскім надпісам: “FRANCISCO DOROSZKIEWICZ BOUFFAŁ // VENATORI CURIAE M.D.LITH. 1773–1790 PRAE // FECTO WIERZBOVIENSI MARESCHALCO SOCOLS//Censi COMMISSIONIS BONI ORDINIS GROD//Nensis BENE MERITO PRAESIDI VIRO // CLARISSIMO HUMANISSIMO GRATA POSUIT PROLES A.D.MCMXIII”. У перакладзе на беларускую гэта значыць: “Францішак Дарашкевіч Боўфал, лоўчы надворны В[ялікага] К[няства] Літ[оўскага] 1773–1790, староста Вярбоўскі, маршалак Сакольскі, камісар камісіі па ўпарадкаванню Гарадзенскага павету, найзаслужаны муж славуты і адукаваны, пахаваны [тут] удзячнымі нашчадкамі, год 1913”. Акрамя надпісу звяртаюць на сябе ўвагу партрэт

пахаванага, напісаны ў так званым “сармацкім” стылі: пагрудная выява Францішка Дарашкевіча Боўфала ў латах, з лентай ордэна Святога Станіслава (чырвоная з белай ажаймоўкай), і герб унізе пліты: на картушы ў авальным полі выява стралы, раздзёртай унізе і перакрыжаванай двума папярочкамі рознай даўжыні, бо верхняя меньшая за ніжнюю, пад стралой – тры ўрубы (“Карчак”). А.Банецкі так згадваў пра яго: “Францішак, стражнік і пісар гродскі гарадзенскі 1765 г., падстолі 1769 г., стольнік 1773 г. і староста Вярбоўскі, нарэшце лоўчы надворны літоўскі 1774 г. і кавалер ордэну Св.Станіслава 1777

г.” [1, s.91; 2, s.34]. Негледзячы на спробы вывучэння гісторыі роду ў мінульм [3, s.4–19; 4], радавод і герб Боўфалаў Дарашкевічаў яшчэ чакае свайго ўважлівага даследчыка.

Аляксей Шаланда, Сяргей Амелька (фота)

Літаратура:

1. Bonecki A. Herbarz Polski.– Warszawa, Т.2.– 396 s.
2. Postołowicz L. Franciszek Bouffał – pan na Łosośnie// Magazyn Polski.– Grodno.– 1992.– а 2.– s.34.
3. Zychliński T. Złota księga szlachty polskiej.– Poznań, 1891.– Т.13.– 405 s.
4. Bouffał B. O pochodzeniu i herbie rodu Bouffałów Doroszkiewiczów// МН.– Warszawa, 1933.– Р.XII.– № 7–8.– S.113–118; № 9.– S.141–143.

(працяг будзе)

Дадатак да “Алфавітнага спісу дваранскіх родаў Гарадзенскай губерні, унесеных ў дварансскую радаслоўную кнігу” (1900 г.).

Радаслоўныя кнігі Дваранскага дэпутацкага сходу (ДДС) складаліся дэпутацкім сходам разам з губернскім маршалкам шляхты (“*предводителем дворянства*”), у якія ўносяліся асобы, меўшыя неабвержаныя доказы дзедзічнага шляхецтва (“*потомнога дворянства*”) і валодаючыя нерухомай маёmacцю ў той жа губерні. Асобы, дасягнуўшыя патомнага дваранства па чынах і ардэнах, уносяліся ў радаслоўную кнігу якой-небудзь губерні па іх асаbістаму жаданню. Пры ўнясенні ў кнігу кожны атрымоўваў грамату на дваранства. Дэпутацкія сходы павінны былі ўтрымоўваць і дапаўняць дваранская радаслоўныя кнігі, але апошняя абагульненне па Гарадзенскай губерні адбылося ў 1900–1901 г. Кнігі дзяліліся на 6 частак: у 1 ўносяліся жалаванныя ці сапраўдныя дваране (згодна з практикай Дэпартаменту герольдыі кіруючага сената – гэта былі звычайна тыя роды, продкі якіх валодалі нерухомым маёнткам раней чым за 100 год да 1785 г.), у 2 – па вайсковым чынам і ардэнах, у 3 – па грамадзянскіх чынах і ардэнах, у 4 – замежныя роды, у 5 – баронскія, графскія і княжацкія, у 6 – “старажытныя шляхетныя дваранскія роды”, г.зн. продкі якіх валодалі дваранскім маёнткам раней 1685 г. [1, с.919–920].

У адшуканым намі ў Гарадзенскім НГАБ “Дадатку” ад 1900 г. падаюцца прозвішчы дваран, якія паводле вышэй апісаных правілаў размерковаліся наступным чынам: у 2 частку радаслоўных кніг – Заткалік, Сахараў, Фалькоўскі, Галалюбаў, Шастакоўскі, Кавелін (?), Карыцкі (?), Ранчэўскі, Восіпаў; у 3 – Антанікоўскі, Барзакоўскі, Бузылаў, Ваккрасенскі, Вульферт, Гамаліцкі, Кавецкі, Круглякоў-Чардацкі, Мірановіч (?), Муха, Мухін, Парфёненка, Пляшкёў, Пратасовіч, Пchyцкі [2, с.26], Рэдзько, Рэвут, Свянціцкі, Стаянаў, Шваб; у 5 – князь з Казельска Пузына, граф Старжэнскі; у 6 – Вышаслоўцаў (з Тамбова), Пратасовіч (з 3-й). У 1 і 4 кнігі дадатковых запісаў не было [3, а.1–170]. З прыведзенага спісу добра відаць як старажытная беларуска-літоўская шляхта Гарадзенскай губерні паступова папаўнялася выхадцамі з іншых губерняў Расійскай імперыі – дваранамі-вайскоўцамі і дваранамі-чыноўнікамі.

Сяргей Амелька

Літаратура і крыніцы:

1. Энциклопедический словарь Ф.А.Брокгауза–И.А.Ефрана.– Спб., 1899.– Т.26/а.– 960 с.
2. Михайлов А.А., Шумков А.А. Белорусско-литовские и польские дворянне в родословной книге Псковской губернии// Годнасьць.– 1997.– № 2.– С.24–30.
3. НГАБ у Горадні, ф.332, воп.1, спр.37.

РЭЦЭНЗІІ.

Анатоль Цітоў.

Сфрагістыка і геральдыка Беларусі (ілюстраваны курс лекцый).

Апошнім часам беларуская гісторыяграфія па сфрагістыцы і геральдыцы пабольшала на яшчэ адную працу нашага вядучага геральдыта Анатоля Цітова. На гэты раз выйшаў з друку ілюстраваны курс лекцый па сфрагістыцы і геральдыцы Беларусі. Рэдкасць, з якой з'яўляюцца ў нас працы падобнага накірунку, сведчыць наколькі мы адстаем ад наших суседзяў у галіне гісторычных дапаможных дысцыплін. Па сутнасці, новая кніга А.Цітова з'яўляецца першай спробай стварэння падручніка па сфрагістыцы і геральдыцы ў Беларусі, таму не дзіўна, што яна адразу была заўважана навуковай грамадскасцю краіны, абы чым сведчаць рэцэнзіі на працу ў беларускім перыядычным друку [1; 2].

Першаму заўсёды цяжка. Яшчэ цяжэй, калі вялікую па аб'ёму працу робіш практычна адзін, без магчымасці абаверціся на даследаванні і

грунтоўныя распрацоўкі калегаў. Для параўнання ўзгадаем, што ў Польшчы падручнік па сфрагістыцы выдання 1960 г., напісалі такія трох яе знаўцы, як Мар’ян Гумоўскі, Мар’ян Хайсіг і Сыльвіуш Мікуцкі [3], а Ян Шыманьскі свае “Nauki pomocnicze historii” (1972 г.) стварыў на падставе багатай гісторыяграфіі [4]. Апошні савецкі падручнік “Введение в специальные исторические дисциплины” (1990 г.), зноў жа быў напісаны калектывам аўтараў і на падставе ў асноўным заходненіеврапейскай літаратуры [5]. Вядома, што адсутнасць папярэдніх грунтоўных прац па сфрагістыцы і геральдыцы ў Беларусі, не магла не адбіцца на форме і змесце рэцэнзуемай кнігі.

Што да формы, то кніга надрукавана на шэрай тонкай паперы, што некалькі зніжае якасць змешчаных малюнкаў і фотаздымкаў. Мяккая вокладка таксама не падыходзіць для падручніка, бо не спрыяе захаванасці агульнага стану кнігі пры частым карыстанні. Аднак, у сучасных умовах, прыходзіцца здзіўляцца таму, што ў нас увогуле яшчэ нешта выдаецца па-беларуску.

Змест кнігі складаецца з уводзін, 10 лекцый (главаў) і спісу літаратуры. Падзел лекцый-главаў тэматычны, пры гэтым яны, як вынікае з іх назваў, прысвечаны сфрагістыцы, геральдыцы і сімволіцы. Апошняя ніяк не згадваецца ў назве працы, таму адразу ўзнікае пытанне аб адпаведнасці зместу назве, тым больш, што геральдыка і сімволіка, таксама як герб і сімвал – паняцці нятоесныя.

Ва ўводзінах акрэсліваецца прадмет вывучэння сфрагістыкі і геральдыкі, падаюцца вызначенні гэтых паняццяў, разглядаюцца функцыі пячаткі і герба. Праўда, у дачыненні да апошніх А.Цітоў не можа дакладна вызначыцца колькі іх усяго – спачатку гаворыць аб чатырох галоўных функцыях герба, а на наступнай старонцы (с.6) – аб двух.

Невызначанасць такіх паняццяў, як сімвал, эмблема, кляйно, часта прыводзяць да того, што аўтар выкарыстоўвае іх замест терміну “герб” або нават адначасова (“сімвал-герб”). Што датычыць прывязкі тэрміну “кляйно” толькі да знакаў (у аўтара – “сімвалаў”), якія выкарыстоўваліся ў “працэсе зацверджання дакументаў” (с.6), то з гэтым цяжка пагадзіцца. Меў ён больш шырокое ўжыванне – так называлі і межавыя знакі, і знакі бортныя, а ў прыкладзе, прыведзеным самим А.Цітовым, і знакі напячатковыя.

Нераспрацаванасць у беларускай гісторыяграфіі пытанняў мяшчанская геральдыка адбілася на даволі павярхойным яе асвяленні А.Цітовым. Аб гэтым сведчыць выкарыстанне ім такіх словазлучэнняў, як “мяшчанская ўмоўны” і “поўнавартасны” гербы (с.7) без нікага тлумачэння гэтых паняццяў. Тому незразумела, чым адрозніваліся паміж сабой, напрыклад, “поўнавартасны” герб мяшчаніна і герб шляхціча? Увогуле проблема “мяшчанская гербу” і яго крытэрыяў засталася невырашанай, а таму вывучэнне мяшчанская геральдыка Беларусі застаецца надалей актуальнай задачай. Дарэчы, у

польскай гістарыяграфіі па гэтаму пытанню [6; 7, Т.2, с.324–382], у адносінах да “мяшчанскага гербу” выкарыстоўваецца тэрмін “тмерк”⁹³, што зроблена з-за істотных адрозненняў, якія існуюць паміж мяшчанскай і шляхецкай геральдыкай. На нашу думку, гэты тэрмін можа быць прыняты і ў нас, нягледзячы на тое, што самая беларуская мяшчане называлі геральдычна аформленыя свае клейны гербамі. Не зусім зразумела пра якія графскія атрыбуты гербу “Ляліва” Васіля Тышкевіча, падляшскага ваяводы, гаворыць А.Цітоў на с.8. Магчыма, яны былі на нейкай яго гербавай пячатцы, але аўтар яе не прыводзіць. На гербавай жа пячатцы Марціна Тышкевіча Лагойскага, берасцейскага ваяводы (1585 г.), якая ёсць у “Пячатках старажытнай Беларусі” [8, с.71, № 86], якія-небудзь графскія геральдычныя элементы, у адрозненне ад згаданых Радзівілаў, адсутнічаюць.

Найболыш пытанняў ва “Уводзінах” выклікае прапанаваная аўтарам перыядызацыя “сфрагістычных і геральдычных помнікаў Беларусі”. Праўда, А.Цітоў адразу агаворваецца, што яна не прэтэндуе на “дасканалае асвятленне кожнага перыяду” (с.11). У аснову сваёй перыядызацыі ён кладзе “аналіз комплексу сфрагістычных помнікаў” Беларусі. Пярэчанні выклікаюць як асобныя назвы перыяду, так і іх храналогія. Так, “Старажытны перыяд (Х–ХІІІ ст.)” лагічна было б назваць “Перыядам старажытнарускіх княстваў (Х–ХІІІ ст.)”, а “Вялікакняжацкі” – “Перыядам Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага” і закончыць яго 1569 г. Пропанаваныя ж храналагічныя рамкі – канец ХІІІ–XVII ст. (с.12), нельга прыніць, бо наступным этапам аўтар вылучае “Перыяд позній Рэчы Паспалітай (XVIII ст.)”. Відаць, недарэчнасць такога падзелу адчувае і сам А.Цітоў, адзначаючы, што характэрныя для этапу “позній Рэчы Паспалітай” працэсы, пачынаюць “добра прасочвацца ўжо ў другой палове XVII ст.” (с.14). Зусім незразумелай становіцца пропанаваная перыядызацыя пасля 1917 г. Паводле А.Цітова, наступае “Новы этап”, які падзяляецца на тры перыяды: даваенны, пасляваенны і новы (!?) (с.17). Па логіцы, зыходзячы з назвай папярэдніх этапаў, яго трэба было б назваць “Перыядам Беларускай дзяржавы (1918–наш дзень)”. У выніку таго, што пры вылучэнні этапаў галоўная ўвага звярталася аўтарам на аналіз пячатак, проблема перыядызацыі гісторыі геральдыкі Беларусі засталася невырашанай⁹⁴.

У першай главе (лекцыі) аўтар даволі падрабязна разглядае галоўныя і другасныя элементы пячатак: поле, выяву, “легенду”, храналагічны элемент, матэрыйял і спосабы прыкладання. Звяртаючы ўвагу на мастацкія стылі і напрамкі, якія панавалі ў Еўропе у розныя часы і знаходзілі адбітак на пячатках Беларусі, А.Цітоў прыходзіць да выисновы, што найбольш надзейным паказальнікам стылю з’яўляецца кшталт тарчы. У сувязі з гэтым, ён, па-сутнасці, пропаноўвае класіфікацыю геральдычных тарчаў паводле стылёвых асаблівасцяў: гатычная, рэнесансавая, барокавая, ракаковая і г.д.⁹⁵, насуперак, прынятай сёння, “неаб’ектыўнай” класіфікацыі па іх нацыянальнай прыналежнасці (с.25). Наўрадці яна больш удалая. Ужо на с.27 гербавыя пячаткі Івана Яцыніча (1548 г.) і Васіля Кураўскага (1545 г.) ніяк у гэтую класіфікацыю не ўпісваюцца. Варта адзначыць і такую акалічнасць – аўтар гаворыць аб шырокім распаўсюджанні ў беларускай геральдыцы сярод іншых гатычных тарчаў, але не прыводзіць ніводнага прыкладу.⁹⁶ Гэтым ускрываецца яшчэ адная недаследаванная проблема беларускай геральдыкі – проблема класіфікацыі тарчаў па іх кшталту. З даследчыкаў яе закранаў толькі Г.Пікарда на матэрыйяле гравюраў Ф.Скарыны [9, с.62–65]. Нельга пагадзіцца і з датай нараджэння рэнесансу ў Італіі, якую падае А.Цітоў – пачатак XV ст., бо там ён распачаўся значна раней, таму ўся наступная яго перыядызацыя памылковая. Больш маецца падстаў звязаць Адраджэнне ў ВКЛ і Беларусі з так званым Паўночным Адраджэннем, характэрным для

⁹³ “Тмерк” – ад ням. “Marke” – знак.

⁹⁴ Спраба яе перыядызацыі даецца ў артыкуле рэцэнзента на с.3 “ГЛ”.

⁹⁵ Дарэчы, цікава што крывецца за гэтым аўтарскім “г.д.”?

⁹⁶ Змешчаная пячатка Вільні, у “гатычным стылі” (с.21) мае толькі гатычны надпіс-“легенду”.

Нідэрландаў і Нямеччыны, прыпадаючым на канец XV–XVI ст. [10, с.226–227]. Але згаданая недакладнасць наўрадці можа быць аднесена да хібаў аўтара, хутчэй гэта недапрацоўка беларускіх культуролагаў.

Сярод высноў першай главы пытанне выклікае сцверджанне аўтара аб tym, што галоўныя і другасныя элементы пячатак “эвалюцыяніруюць у бок ускладнення да канца XVIII–першай паловы XIX ст., дасягаючы свайго апагею ў *гэтым працэсе* (вылучана намі – А.ІІ.) ў другой палове XVII ст.”? На нашу думку, тут відавочная памылка.

У другой главе, дзе гаворыцца аб шляхах развіцця пячаткі, А.Цітоў галоўную сваю ўвагу звяртае на сігілічнае заканадаўства, што некалькі звужае заяўленую тэму. У аснову лекцыі аўтар паклаў свае публікацыі па сігілічнаму заканадаўству [8, с.110–120; 11, с.4–12]. Галоўны недахоп як іх, так і лекцыі, заключаеца ў адсутнасці аналізу той “легітимнай базы”, якая, паводле словаў самога А.Цітова была створана на Беларусі ў “глыбокай старажытнасці” (с.42). На нашу думку, для высвятlenня гэтай проблемы варта было б звярнуцца да працы расійскай даследчыцы Н.А.Собалевай “Русские печати” [12], якая адсутнічае ў аўтарскім спісе літаратуры. Таму агляд заканадаўчых актаў, які пачынаеца з польскага “Вісліцкага статута” 1347 г.⁹⁷, будзе непоўны.

Наступную главу 3: “Асноўныя працы па сфрагістыцы і галоўныя зборы беларускіх пячатак”, як і главу 5: “Крыніцы і даследаванні па беларускай геральдыцы” метадычна правільней было б змясціць сярод першых лекций, гэтаак сама як і главу 4: “Геральдыка: галоўныя паняцці і тэрміналогія”. Агляд гісторыяграфіі па сфрагістыцы Беларусі А.Цітоў пачынае з працы Т.Дзялянінскага (1841 г.), называючы яе першай. З гэтым можна пагадзіцца⁹⁸, калі не ўлічваць публікацыю М.Вішнеўскім у 1837 г. асобных малюнкаў пячатак вялікіх князёў літоўскіх і каралёў польскіх у сваім шматтомніку “Pomniki historyi i literatury polskiej” [13]. Аднак, нельга не згадаць шэраг прац па шляхецкай сфрагістыцы і геральдыцы ВКЛ такіх польскіх даследчыкаў 20–30-х г. XX ст., як У.Сэмковіч, Ю.Пузына, Р.Мяніцкі і інш. [14]. На жаль, аўтар па нейкай прычыне іх даследаванні не згадвае ні сярод прац па сфрагістыцы, ні сярод прац па геральдыцы. Недапрацоўкай А.Цітова з’яўляецца згадка ў тэксле прац асобных даследчыкаў (напрыклад, В.Вітыга на с.53 і 84 ці Г.В.Штыхава на с.53 і 85) без падачы іх у спісе выкарыстанай літаратуры. Таму, неабазнаному чытчу будзе цяжка зразумець аб якіх працах ідзе размова. Асобна трэба адзначыць адсутнасць спасылак на цытаваныя матэрыялы. На нашу думку, гэта варта было б зрабіць пры падрыхтоўцы тэксту лекций да друку.

Вельмі каштоўным, хаця і даволі лаканічным, з’яўляеца агляд А.Цітовым былых і сучасных збораў беларускіх пячатак у Беларусі, Літве і Расіі. Як высвятляеца, найбольш пільна ад беларускіх даследчыкаў захоўвае нашу сфрагістычна-геральдычную спадчыну “старэйши брат”. Тут, як кажуць, без каментарыяў. Варта было б спыніцца і на зборах беларускіх пячатак у Польшчы.

У першай выснове, зробленай аўтарам пасля 3 главы (с.57), незразумела з якога ж часу – з пачатку або сярэдзіны XIX ст., як на с.54, пачаліся першыя спробы збору, захавання і публікацыі сфрагістычнай спадчыны Беларусі.

Што датычыць аналізу крыніц і гісторыяграфіі па геральдыцы Беларусі, то ён таксама даволі павярхоўны, а таму непоўны. З гербоўнікаў XV ст. згаданы толькі

⁹⁷ В.Пазнякоў у сваёй рэцензіі не пагаджаеца са схемай распаўсюджання сігілічнага заканадаўства на Беларусі, прапанаванай А.Цітовым, на той падставе, што быццам бы “Вісліцкі статут” дзейнічаў толькі ў Польшчы [1, с.8]. Тут ён памыляецца, бо не ўлічвае таго, што гэты документ сігілічнага права быў перакладзены на старабеларускую мову значна пазней таго часу, як ён быў прыняты ў Польшчы – у канцы XV–пачатку XVI ст. Менавіта ў гэтыя часы “Вісліцкі статут” разглядаўся як юрыдычна крыніца ў ВКЛ, інакш не было б патрэбы яго перакладаць.

⁹⁸ Гл. таксама: Haisig M. Osiągnięcia i postuły w zakresie sfragistyki polskiej// Studia źródłoznawcze.– Warszawa, Poznań, 1959.– Т.4.– С.153–166.

стакгольмскі “Codex Bergshammer” і праца полькага гісторыка Я.Длугаша, у той час, як іх было больш [15; 16]. Тое ж самае можна сказаць і пра іншыя часы [17]. Увогуле, лекцыю на тэму: “Крыніцы і даследаванні па беларускай геральдыцы” лагічна было б падзяліць на два раздзелы – “Крыніцы” і “Гісторыяграфія”. Аднак, аўтар, зыходзячы з храналогіі, падзяліў яе на: “Першыя гербоўнікі і геральдысты” і “Працы і даследаванні па геральдыцы ў XIX–XX ст.”. У выніку, дакладнага размежавання крыніц і даследаванняў па геральдыцы няма, што перашкаджае іх аналізу і спрыяе блытаніне. Сярод недахопаў адзначым галоўны – першым даследаваннем па геральдыцы Беларусі (А.Цітоў яго не згадвае) трэба лічыць працу Яўхіма Лелявеля, надрукаваную ў прадмове да другога выдання гербоўніка К.Нясецкага ў 1839 г. [18]. Адсутнічае згадка прац і іншых польскіх даследчыкаў [19].

Нельга, як гэта робіць аўтар, змешваць геральдычныя канцэпцыі А.Вярыгі Дароўскага і Ф.Пекасіньскага, бо яны прынцыпова адрозніваліся паміж сабой. Так, першы імкнуўся даказаць самабытнасць геральдыкі былой шляхты ВКЛ, другі – даказваў, што яна прыняла ўсе свае гербы з Польшчы. Цяжка пагадзіцца і з той класіфікацыяй геральдычных крыніц, якую дае А.Цітоў у першым і другім пунктах сваіх высноў (с.85). Больш дакладна гэта зрабіў расійскі геральдыст А.П.Чарных [5, с.51–53].

Найбольш заўваг выклікае глава 4, прысвечаная геральдычным паняццям і тэрміналогіі, пры чым ужо ў самым пачатку. Так, А.Цітоў даволі шырока акрэслівае час з’яўлення гербаў у Заходній Еўропе – XI–XIII ст., прывязваючы гэту падзею да крыжовых паходаў. Аднак, у XI і нават першай палове XII ст. ніякіх гербаў яшчэ не існавала, а з’яўляюцца яны ўпершыню ў заходненеўрапейскага рыцарства толькі ў другой палове XII ст. [20, с.8]. Час з’яўлення гербаў на Беларусі аўтар даволі неакрэслена адносіць да XIV–XV ст. (с.60). Далейшы падзел беларускіх гербаў на “мовячыя” і “звычайнія” і іх тлумачэнне не зусім удалае. Па-першае, у якасці прыкладу беларускіх “мовячых” гербоў А.Цітоў прыводзіць назвы польскіх шляхецкіх гербаў “Тапор” і “Темпа падкова”⁹⁹, што ўжо само па сабе недарэчна. Лепш гэта было б зрабіць на прыкладах гербаў “Кентаўр” і “Сава”, малюнкі якіх змешчаны побач (с.60). Па-другое, што такое “звычайніы герб” зусім ніяк не тлумачыцца і аўтар адразу пераходзіць да іншай класіфікацыі. Паводле яе, вылучаюцца прыватныя, карпарацыйныя, зямельныя і дзяржаўныя гербы. У сваю чаргу прыватныя падзяляюцца аўтарам на тры катэгорыі: родавыя, прыватныя (?) і асабістыя (с.61). На нашу думку, зручней было б замест тэрміну “прыватныя” у першым выпадку ўвесці “шляхецкія”, а сярод іх вылучыць наступныя катэгорыі: родавыя, сямейныя і асабістыя. Пад родавымі разумеюцца гербы, якія аб’ядноўвалі шмат родаў, часам нават някрэўных, з’яўляючыся візытоўкай так званага “роду геральдычнага”¹⁰⁰, пад сямейнымі – гербы, якія належалі адной сям’і або некалькім яе галінам¹⁰¹, а пад асабістымі – гербы, якія належалі адной асобе або так званыя складаныя шматчастковыя гербы.¹⁰²

Наконт праблемы беларускай геральдычнай тэрміналогіі адзначым, што ўжо даўно наспела неабходнасць яе шырокага абмеркавання і вырашэння геральдыстамі Беларусі. Гэта яшчэ раз падкрэсліла праца А.Цітова. Ён адзначыў, што ва ўмовах занядбанасці ў савецкі час дапаможных гісторычных дысцыплін і адсутнасці нацыянальнай школы геральдыкі ў Беларусі, шмат геральдычных тэрмінаў было запазычана пераважна ў Расіі (с.68). Некаторыя з гэтых запазычанняў выкарыстоўваюцца і самым аўтарам (“эмалі”, “фініфі”, “дваранскія” у адносінах да карон, “бардзюр”), прычым часта разам з іх

⁹⁹ Тлумачэнне назвы гербу “Темпа падкова” ад лацінскага слова “tempo” – хутка, хуткая падкова, памылковае. У перакладзе з польскай мовы “Tępa podkowa” значыць толькі “Тупая падкова” з-за таго, што сам герб уяўляў сабой падкову ўніз канцамі, унутры якой быў крыж [21, табл. №XXXIX], у адрозненне ад падобных гербаў такіх, як “Любіч”, “Пабог” і д.п., дзе быў крыж наверсе падковы.

¹⁰⁰ У асноўнай сваёй масе гэта былі польскія гербы, прынятые ўпершыню шляхтай ВКЛ у Горадлі ў 1413 г.

¹⁰¹ У А.Цітова гэта родавыя гербы.

¹⁰² Гэта – прыватныя і асабістыя гербы, паводле класіфікацыі А.Цітова.

беларускімі адпаведнікамі. Сярод апошніх А.Цітоў часам не можа аддаць нейкаму з іх перавагу. Амаль адначасова сустракаюцца ў кнізе тэрміны “тарк” і “шчыт”, “прылбіца” і “гелм”, “вянок” і “начэлле”, “клейнод” і “наверша”, што яшчэ больш заблытвае сітуацыю. Да смелых геральдычных новатвораў аўтара трэба аднесці “шыльд” (чаму не шыльда?), “пахолкі”, “чало”, “пята”, “мыліца”, “ліштва”, “намітка”. Не ўсе з іх можна прыняць за ўдалыя. Неяк не паварочваецца язык называць пахолкамі тарчатрымальнікі ў выглядзе быка і аленя на с.66. Незразумела, чаму А.Цітоў упарты выкарыстоўвае тэрмін “тарк” (у мужчынскім родзе), калі нават у прыведзеным на с.67 дакуменце па старабеларуску было “тарчи”? У форме ж прапанаванай аўтарам яго нельга прыняць, бо таркай некалі ў народзе называлі пральную дошку. У сваім пошуку вырашэння праблемы беларускай геральдычнай тэрміналогіі аўтар правільна бачыць галоўную крыніцу – старабеларускую мову, толькі галоўную увагу, на нашу думку, трэба звярнуць на тыя тэрміны, якія выкарыстоўваліся ў тыя часы для апісання менавіта гербаў, а пасля ўжо – зброі. Недаацэньваецца, як тэрмінатворчая крыніца, латынь, а дарэмна, бо яна вельмі шырокая ўжывалася ў ВКЛ і Рэчы Паспалітай для “блазаніравання” гербаў. У цэлым, варыянты геральдычных тэрмінаў, пропанаваных А.Цітовым, можна ўзяць за падставу для далейшай шырокай дыскусіі.

У лекцыі 6: “Прыватная геральдыка”¹⁰³ А.Цітоў дае агляд развіцця шляхецкай геральдыкі ВКЛ і Беларусі ў XV–XIX ст., а таму так і просіцца іншая назва главы, на нашу думку, дакладнейшая: “Шляхецкая геральдыка”, tym больш, што ёй зусім не адпавядае трэцяя выснова аўтара на с.99. Паводле яе, у беларускай прыватнай геральдыцы было некалькі відаў гербаў: родавыя, прыватныя, асабістыя і сямейныя. У гэтым выпадку да так званай “прыватнай геральдыкі” могуць адносіцца толькі гербы другога віда. Што датычыць зместу лекцыі, то кідаецца ў очы прыхільнасць аўтара да раскрытыкаванай яшчэ ў канцы XIX–пачатку XX ст. “рунічнай” тэорыі вядомага польскага даследчыка Ф.Пекасінскага¹⁰⁴, у выніку чаго сцвярджаецца факт пераймання славянамі ў германцаў рунічнага пісьма, а ўслед за ім і “рунападобнай сімволікі” (с.89). На нашу думку, не трэба перабольшваць гэтыя ўплывы. Славяне ў дапісменную эпоху маглі мець і свае ўласныя знакі, аб якіх, дарэчы, недзе ў канцы IX–пачатку X ст. згадваў чарнарызец Храбр: “Прежде убо словене неймеаху писменъ, ну чертами и резанми гадааху погани суши” [23, с.5]. Хутчэй за ўсё, менавіта яны ляглі ў падмурак так званых клейнавых гербаў.

Шмат увагі аўтар удзяляе “геральдычнаму антаганізму” у ВКЛ у пачатку XV ст., падмацоўваючы сваю думку звесткамі з “Хронікі Быхаўца” (с.90–91). Але апошнія з’яўляюцца вынікам палітычных поглядаў і густаў летапісца, які жыў значна пазней згаданых падзей. Некаторыя з гісторый, на якія спасылаецца А.Цітоў, напрыклад, гісторыя з адасланнем гербаў, навогул была прыдумана аўтарам “Хронікі”, што даказаў яшчэ польскі даследчык А.Халецкі [19, с.200–206]. Больш падстаў гаварыць не аб “геральдычным антаганізме”, а аб суіснаванні ў ВКЛ мясцовых, пераважна клейнавых, і польскіх шляхецкіх гербаў. Менавіта з яго вырасла з’ява двухгербавасці або “сімвалавага дуалізму”, аб якім піша аўтар на с.92. Дарэчы, не зусім ясная сітуацыя з гербамі Дзяржынскіх, якія згадвае А.Цітоў як прыклад згаданай з’явы. У сваім артыкуле, надрукаваным у “Спадчыне” у 1995 г., ён падае наступныя два гербы гэтага роду: “Кентаўр” і “Самсон”, а праз 4 гады – “Кентаўра” і “Суліму” (с.92). Падобнае не магло бы здарыцца, калі б былі змешчаны адпаведныя тэксты малюнкі або фотаздымкі. Аднак, аўтар свой багаты ілюстрацыйны матэрыял не заўсёды падбіраў па гэтаму прынцыпу.

Што датычыць масавага пераходу шляхты ВКЛ ад клейнавых гербаў да новых (с.93), то варта было б згадаць аб пераважным польскім паходжанні апошніх. Наўрадці

¹⁰³ Лекцыя напісана на падставе ранейшага артыкула А.Цітова, надрукаванага ў 1995 г. у часопісе “Спадчына” [22].

¹⁰⁴ Гл., напрыклад, працу А.Малецкага [7].

гэты працэс можна растлумачыць толькі рэлігійным фактарам. Тыя ж Корсакі і Пацеі, згаданыя А.Цітовым, прыняўшы каталіцтва, засталіся пры сваіх уласных гербах. Прывычны “гербавай паланізацыі” больш разнастайныя і патрабуюць уважлівага вывучэння. Пачалася яна з акцыі ў Горадлі 1413 г. і закончылася, як слушна адзначыў аўтар, ужо пасля падзелаў Рэчы Паспалітай у складзе Расійскай імперыі. Зноў прыходзіцца шкадаваць, што А.Цітоў ніяк не падмацаваў гэты працэс малюнкамі і фотаздымкамі з вывадовых дакументаў канца XVIII–першай паловы XIX ст.

Нельга пагадзіцца з аўтарам, што ў канцы XIX ст. герб у Расійскай імперыі выконваў ужо толькі дэкаратыўную ролю. Расія была манархіяй, дзе прывілеяванае становішча мела дваранства, адзнакай прыналежнасці да якога з’яўляўся герб. У гэтай функцыі (гл. с.5) ён праіснаваў да лютайскай рэвалюцыі 1917 г., калі была агалошана саслоўная роўнасць.

Выклікае здзіўленне А.Цітовым на с.95 класіфікацыя беларускай “геральдычна-эмблематычнай спадчыны”. Падзяляючы яе толькі на дзве групы: натуральную і штучную, аўтар пакідае па-за ўвагай вялікую колькасць клейнавых гербаў. У сувязі з гэтым, прыведзеная класіфікацыя далёка непоўная і патрабуе ўдакладнення.

Нядалы тэрмін “прыватны герб”, якім карыстаецца А.Цітоў для характарыстыкі шматчастковых гербаў шляхты ВКЛ, сутыкае яго з невырашальнай проблемай – якім чынам выходзіць з сітуацыі, калі ў сям’і было некалькі сыноў, маючых аднолькавыя права на гербы як па бацьку, так і па маці (“па мячы і кудзелі”). На нашу думку, тут няма проблемы. У падобнай сітуацыі шматчастковыя гербы складаліся аднолькава, а распазнавальную функцыю выконвалі ініцыялы, на якія аўтар не звярнуў увагі. Па сутнасці, аб ініцыялах у шляхецкай геральдыцы ВКЛ можна казаць як аб яшчэ адным дадатковым геральдычным элеменце, які стаіць у адным шэрагу з намётам, тарчатрымальнікамі і г.д. Вытокі свае яны бяруць ад надпісаў на пячатках (тут варта яшчэ раз згадаць аб атаясамленні “пячаткі” і “герба” у тагачасным грамадстве ВКЛ і Рэчы Паспалітай).

Наибольш распрацаванай з’яўляецца 7 глава: “Карпарацыйная геральдыка”, што тлумачыцца даўняй даследчыцкай працай А.Цітова над праблемамі гарадской геральдыкі Беларусі. Яна, а таксама цэхавая і брацкая, на думку аўтара, уяўляюць сабой асноўныя элементы беларускай карпарацыйной геральдыкі. Пачынаецца лекцыя з перыядызацыі гарадской геральдыкі Беларусі, якая апошнім часам падвяргалася крытыцы ў беларускім друку [24]. Мы ж адзначым толькі, што даючы агульную перыядызацыю гісторыі сферагістыкі і геральдыкі Беларусі ва ўводзінах (праўда, у аўтара яна названая “перыядызацыяй сферагістычных і геральдычных помнікаў”), вылучаць асобна перыядызацыю геральдыкі гарадской наўрадці было мэтазгодна. У адваротным выпадку ўзнікае пытанне: чаму гэта не рабілася для ўсіх элементаў геральдычнай сістэмы Беларусі?

Нераспрацаванасць пытання ў цэхавай і брацкай геральдыкі, што адзначаецца і самым аўтарам (с.107), сведчыць аб яшчэ адной актуальнай праблеме, якая патрабуе сёння ўвагі геральдыстаў. Да заслуг жа А.Цітова трэба аднесці тое, што ён першы ўзняў іх у беларускай гісторыяграфіі.

Што датычыць 8 лекцыі: “Канфесійная сімволіка”, то, калі зыходзіць з накірункаў, на якія падзяляе аўтар “хрысціянскую сімволіку”: “уласніцка-прыватны” і “карпаратыўна-царкоўны” (с.121), можна паставіць пытанне: а ці нельга было разглядзець гэты матэрыял у папярэдніх лекцыях – “Прыватная” і “Карпарацыйная геральдыка”? Адказ, як кажуць, ляжыць на паверхні. Акрамя гэтага, у тэксце ёсць пэўныя недакладнасці. На с.125 сцвярджаецца, што меч у гербах каталіцкіх іерархай выступае “як сімвал змагання за веру і ўлады, якая адлучае”. На самой справе меч змяшчаўся разам з ляскай у гербах духоўных асоб, якія мелі права свецкай улады [20, с.26]. Герб Віленскай капітулы (с.127) меў наступнае апісанне: у блакітным (а не срэбраным, як у А.Цітова) полі паміж дзвумя залатымі каронамі ў пас такіх самы крыж лацінскі, раздзёрты ўнізе ў крокву [15/a, с.86,

мал.13]. Нельга пагадзіцца і з сцверджаннем аўтара аб tym, што герб “Корсак” паходзіць ад тамгаў Нагайскай або Крымскай ордаў, бо род Корсакаў, які ім карыстаўся належалаў да старажытнага беларускага баярства з Полацку [25, с.200–201].

Лекцыя 9: “Гістарычнае сімволіка” прысвечана станаўленню дзяржаўнага гербу ВКЛ і Беларусі – “Пагоні” і пабудавана на шэрагу папярэдніх публікацый аўтара, якія падаюцца ў спісе літаратуры. Негледзячы на сведчанні позніх хронік і летапісаў аб узінкенні “Пагоні” у 70–90 г. ХІІІ ст., гаварыць аб ім як аб сапраўдным гербе, а не эмблеме ці сімвале, з поўнай упэўненасцю можна толькі з канца XIV ст. Што датычыць сцверджання А.Цітова аб tym, што ў Заходній Еўропе выява “рыцара на кані” нідзе не ператварылася ў “зямельны, дзяржаўны ці нацыянальны гербы” (с.133), то яно не зусім адпавядае рэчаіснасці. Дастаткова згадаець герб Дзітмарсена: у чырвоным полі на срэбраным кані рыцар з мячом у руцэ ў залатых латах, які ўваходзіў у гербы Галштэйн-Гаторпскай дынастыі, злучанай з дынастыяй расійскіх імператараў Раманавых [26, с.26–27]. Пагаджаючыся з аргументамі аўтара, якія даказваюць права беларусаў на герб “Пагоні”, tym не менш, трэба адзначыць, што зямельная геральдыка Беларусі XIV–XVIII ст. застаецца пакуль што “белай плямай”.

Матэрыял лекцыі 10: “Палітычная сімволіка ў Савецкі час на Беларусі” з’яўляецца працягам папярэдняй тэмы, але ўтрымлівае гісторыю станаўлення і развіцця дзяржаўных эмблем і сімвалаў (гербамі іх называць можна толькі з вялікімі агаворкамі) Беларусі ў перыяд поўнага занядбання геральдычнай спадчыны беларускага народа і адмаўлення ад еўрапейскіх геральдычных традыцый. Таму не дзіўна, што ўсе “гербы” БССР, уключна з “гербам” РБ пасля 1996 г., больш падобныя на дзяржаўныя сімвалы краін Азіі і Афрыкі, дзе геральдыкі не было ўвогуле. Але, калі там гэтая з’ява цалкам зразумелая, то ў выпадку з “гербам” РБ пра яго аўтараў можна сказаць толькі адное: “паспяшаліся і людзей насмяшылі”. Пры гэтым, варта адзначыць, пагаджаючыся з усімі высновамі А.Цітова, што “герб” БССР варыянту 1919 г. быў больш геральдычны, чым яго наступныя ўзоры, бо галоўная выява – перакрыжаваны серп і молат у праменях узыходзячага Сонца, усё ж такі была пакладзена на тарчы-картушы. Гэта хоць неяк нагадвала аб tym, што БССР – еўрапейская краіна. Зараз няма і гэтага. Трэба прызнаць, сучасны “герб” РБ дакладна фіксуе стан геральдычнай навукі ў краіне і яе агульную геральдычную культуру.

Такім чынам, падсумоўваючы ўсё вышэй сказанае, адзначым, што ўзняцце занядбаных праблем сферагістыкі і геральдыкі Беларусі з’яўляецца адным з галоўных накірункаў шматгадовай даследчыцкай працы А.Цітова. Прыцягненню да іх увагі беларускіх даследчыкаў, а таксама папулярызацыі нашай геральдычнай спадчыны сярод падрастаючага пакалення садзейнічае і рэцэнзуемы “Курс лекций”, дзе аўтар закрануў усе элементы геральдычнай сістэмы ВКЛ і Беларусі. Не ўсе з іх разгледжаны аднолькава поўна, бо большасць праблем сферагістыкі і геральдыкі Беларусі ўзнята і акрэслена даследчыкам упершыню ў нашай гістарыграфіі. Кніга запаўняе існуючыя прагал у навучальна-метадычнай літаратуры па дапаможным гістарычным дысцыплінам і ў гэтым таксама бачыцца яе каштоўнасць. З улікам заўваг і ўдакладненняў, яна будзе карыснай пры напісанні фундаментальнага падручніка па сферагістыцы і геральдыцы Беларусі, патрэба ў якім існуе ўжо даўно.

Аляксей Шаланда

Літаратура:

1. Пазнякоў В. Ад пяцірогу да зоркі// Наша ніва.– 27 сакавіка.– 2000.– №13.– С.8.
2. Жаўна П. Тысяча гадоў беларускай бюракратыі// Наша свабода.– 16 чэрвеня.– 2000.– №32.– С.8.
3. Sfragistyka./ M.Gumowski, M.Haisig, S.Mikucki.– Warszawa, 1960.– 268 s.
4. Syzmański J. Nauki pomocnicze historii.– Warszawa, 1972.– 430 s.
5. Введение в специальные исторические дисциплины: Учебн. пособие./ Т.П.Гусарова, О.В.Дмитриева, И.С.Филиппов и др.– М.: Изд-во МГУ, 1990.– 280 с.

6. Wittig W. Znaki pieczętne mieszkańców w Polsce w zaraniu XVII wieku.– Kraków, 1906.– 175 s.
7. Małecki A. Studia heraldyczne: W 2 t.– Lwów, 1890.– T.1.– 347 s.; T.2.– 285s.
8. Цітоў А. Пячаткі старажытнай Беларусі: Нарысы сфрагістыкі.– Мн.: Полымя, 1993.– 239 с.
9. Пікарда Г. Алегарычна геральдыка Францыіска Скарыны і кароткі дапаможнік па беларускай геральдыцы// Спадчына.– 1992.– №5.– С.60–72.
10. Культурология: Учебн. пособие./ Под ред. Драча Г.В.– Р-н-Д: Феникс, 1997.– 576 с.
11. Цітоў А. Сілічнае заканадаўства Беларусі XIV–XVIII ст// Полацак.– 1994.– №7–8.– С.4–12.
12. Соболева Н.А. Русские печати.– М.: Наука, 1991.– 240 с.
13. Wiszniewski M. Pomniki historyi i literatury polskiej.– Kraków, 1837.– Т.4.– 330 s.
14. Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413// Lituano-Slavica Posnaniensia.– Poznań, 1989.– Т.3.– S.7–139; Pużyna J. Niektóre pieczęcie litewskie z XVI i XVII w// Miesięcznik heraldyczny.– Warszawa, 1933.– R.XII.– № 4.– S.55–58; № 5.– S.73–77; Mienicki R. Trzy dokumenty z wieku XV dotyczące ziemi Połockiej// Atheneum Wileńskie.– Wilno, 1930.– R.VII.– zeszyt 3–4.– S.893–903; Suchodolska B. Radziwiłłowski tłok pieczętny z drugiej połowy XVIII wieku// Studia źródłoznawcze.– Warszawa, Poznań, 1997.– Т.36.– S.89–100.
15. Heymowski A. Herby polskie w Sztokholmskim Codex Bergshammer// Studia źródłoznawcze.– Warszawa, Poznań, 1967.– Т.12.– S.73–111; яго ж: Herby polskie w Brukselskim Armorial Gymnich, recte Lyncenich// Studia źródłoznawcze.– Warszawa, Poznań, 1985.– Т.29.– S.95–124.
16. Mikucki S. Rycerstwo słowiańskie w Wapenboek Gelrego// Studia źródłoznawcze.– Warszawa, Poznań, 1958.– Т.3.
17. Wdowiszewski Z. Marek Ambroży z Nissy i jego „Arma regni Poloniae” z lat 1562 r// Miesięcznik heraldyczny.– Warszawa, 1934.– R.XIII.– №11.– S.166–170; Mironowicz E. Herbarz Michała Szczęśliwego// Białoruskie zeszyty historyczne.– Białystok, 1995.– №1.– S.28–39.
18. Lelewiel I. Herby litewskie i województw russkich oraz rozrodzenie się polskich 1413–1600// Niesiecki K. Herbarz polski.– Lipsk, 1839.– Т.1.– S.549–567.
19. Halecki O. O początkach szlachty i heraldyki na Litwie// Kwartalnik historyczny.– Lwów, 1915.– R.29.– zeszyt 1–4.– S.177–207; Bouffal B. O pochodzeniu i herbie rodu Bouffałłów-Doroszkiewiczów// Miesięcznik heraldyczny.– Warszawa, 1933.– R.XII.– №7–8.– S.113–118; №9.– S.141–143; Wittig W., Dziadulewicz S. Nieznana szlachta polska i jej herby.– Kraków, 1908.– 436 s.
20. Górzynski S., Kochanowski J. Herby szlachty polskiej.– Warszawa, 1992.– 175 s.
21. Лукомский В.К., Модзалевский В.Л. Малороссийский гербовник.– СПб., 1914; перавыд.– Київ: Либідь, 1993.– 213 с., табл.
22. Цітоў А. Беларуская прыватная геральдыка// Спадчына.– 1995.– №3.– С.18–26.
23. Древняя русская литература: Хрестоматия: Учебн. пособие./ Сост. Н.И.Прокофьев.– 2-е изд. доп.– М.: Просвещение, 1988.– 429 с.
24. Шпунт А. Да пытання аб перыядызацыі гісторыі гарадской геральдыкі Беларусі// Архівы і справаводства.– 1999.– №1.– С.38–42.
25. Рыбчонак С., Свяжынскі У. Радавод Корсакаў гербу “Корсак”// Спадчына.– 2000.– №2.– С.200–216.
26. Петров Н.П. История родов русского дворянства.– М.: Современник: Лексика, 1991.– Кн.1.– 431

Jacek Rozmus, Jerzy Gordziejew

Cmentarz Farny w Grodnie. 1792–1939.

Kraków, 1999.– 122 s.– 90 il.

Не так даўно, у Кракаве, пабачыла свет кніга “Фарныя могілкі ў Горадні. 1792–1939” Яцка Розмуса і Юрыя Гардзеева, які з’яўляецца нашым земляком. Да гэтага часу па ўзнятай тэмэ з’яўляліся толькі асобныя артыкулы і даследаванні як ў польскім друку, так і ў нас, прычым, пераважна згаданых аўтараў [1–7]. Варта таксама ўзгадаць падобныя працы па менскіх, бабруйскіх, наваградскіх і інш. могілках [8–13].

Час не шкадуе нікога і пасля смерці аб нас застаецца надмагільны помнік з невялікай эпітафіяй. Адным з такіх прыкладаў служыць месца вечнага адпачынку многіх каталіцкіх вернікаў па вуліцы Падольнай ў Рэчы Паспалітай ад 18 лютага 1792 г., выданым Камісіяй паліцыі абодвух народаў. Горадні. Яго размяшчэнне і адкрыццё было абумоўлена універсалам для вольных гарадоў На ім першапачаткова змяшчалася драўляная капліца, узвядзеная на сродкі грамадзяніна Якуба Зарэкі, а затым, дзякуючы фундушу, зложанаму Казімерам Судніцкім у 20 тысяч злотых ў 1815 г., каменная.

З пачатку адкрыцця могілак на іх штогод хавалася ад 100 ад 200 чалавек, але толькі больш—менш заможныя маглі дазволіць сабе на шыкоўнае пахаванне і адпаведны помнік. Таму зразумела, што не гледзячы на ваенныя віхуры і ліхалецці, захаваліся надгробкі, у большасці, менавіта прадстаўнікоў мясцовай адміністрацыі, вайскоўцаў, ксяндзоў, сярод якіх Гарадзенскі віцэ-губернатар Канстанцін Максімовіч з жонкай, в.а. Гарадзенскага губернатара Тэадозы Яневіч—Янёўскі і г.д. Побач з імі ляжаць былыя архітэктары, скульптары і рамеснікі, вядомыя пісьменніцы і манашки. Тут і выхадзец з Вайкавыскага павета шляхціч—рамеснік Баляслаў Шышкевіч, удзел якога у гэтым відзе дзеяніасці сам па сабе даволі рэдкі, каваль Сіліневіч, Эліза Ажэшка і Вільгельміна Зындрэм-Касцялкоўская, архітэктары Дж.Сака і Я.Фордан.

Зменшчаны ў кнізе спіс пахаваных можа служыць добрым параднікам па генеалогіі мясцовых жыхароў, а менавіта выхадцаў са шляхецкага асяроддзя. Некаторыя з іх былі пародненія паміж сабой, ведалі адзін аднаго, разам жылі і дзеянічалі. У сувязі з гэтым, вельмі прыдатнымі будуць даты нараджэння, смерці, а галоўнае — сціслыя жыццярысы, пералік займаемых пасад. Спіс даволі ўнушальны — налічвае 550 пазіцый.

Выданне добра ілюстравана, утрымлівае розныя планы і дэталёвае даследаванне архітэктуры, гісторыі могілак, складзенай на багатым архіўным матэрыяле. Кніга зацікавіць ўсіх, хто не абыякавы да мінулага роднага краю і людзей, якія насялялі яго.

Сяргей Амелька

Літаратура:

1. Zawisza K., Michaluk D. By nie odeszli w mrok zapomnienia// Goniec kresowy.— 1989.— № 2.
2. Rozmus J., Skowronek B. Stary cmentarz w Grodnie// Ojczysta Polszczyzna.— 1992.— № 4 (39).— S.75—79.
3. Gordziejew J. Tu wszystko spoczeło// Głos nad Niemnem.— 1993.— № 50.
4. Гардзееў Ю. Фарныя каталіцкія могілкі ў Горадні// Пагоня.— 30.12.1994—5.01.1995.
5. Гардзееў Ю. Гродзенскія фарныя каталіцкія могілкі (канец 18—першая трэць 20 ст.). Гісторыя і культура// Краязнаўчыя запіскі.— Гродна, 1995.— Вып.3.— С.114—121.
6. Гардзееў Ю. Хто здзекуеца над магіламі продкаў// Пагоня.— 17—23.01.1997.
7. Гардзееў Ю. Лёсам звязаныя з Элізай Ажэшкай (Гродзенскія фарныя каталіцкія могілкі).// Вяртанне да Элізы Ажэшкай (1995—1996).— Гродна, 1997— С.64—67.
8. Rzymsko-katolicki cmentarz kalwaryjski w Minsku na Białorusi./ Oprac. T.Czerniawska, A.Jaroszewicz.— Warszawa, 1996.— 482 s.
9. Зорына Л.Кавалі / ПГКБ.— 1989.— № 2.— С.30—33.
10. Бондараш Я. Старыя бабруйскія могілкі// Магілёўская даўніна.— 1988.— Вып.6.— С.74—79.
11. Вайцяховіч А. Бабруйскія гістарычныя могілкі// Старажытнасці Бабруйшчыны.— Mn.—Бабруйск, 1998.— Вып.2.— С.12—15.
12. Ханецкі В. Пахаваньні на могілках у Астрашыцкім Гарадку, Раубічах, Аколіцы, Губічах (да 1917 года).// Годнасць.— 1997.— № 2.— С.45—51.
13. Гайба М. Могілкі і пахаванні ў Навагрудку.— Mn.: Пейто, 2000.— 38 с.

ПЫТАННІ, АДКАЗЫ, КАНТАКТЫ, ІНФАРМАЦЫЯ

Пытанне № 1

3 верасня 1584 г. Ян Юр'евіч Салагуб і яго жонка **Райна Шчапанаўна** ("Reina Ščepanovna") прадалі сваё ўласнае айчызнае поле названае Курганы на 15 бочак жыта, якое ўрочышчам прылягала да іх Косіцкага маёнтку ў Наваградскім павеце, за 30 коп літоўскіх грошай пану Грыгору Мацеявічу Цырулі. Прадажны ліст быў напісаны ў Косічах і замацаваны пячаткамі Яна Салагуба, яго жонкі і сведкаў [ГДГАМ, КП № 9216, а.1 адв.]. Згадка Раіны Шчапанаўны толькі з імем і з імем па бацьку, без прозвішча,

ставіць пытанне: з якога роду паходзіла жонка Салагуба? На яе пячатцы (выразаная ў аркушы кустодзея, 13x14 мм) быў змешчаны наступны герб: на тарчы две дугі ці два месяцы, рагамі ад сябе ў правы і левы бакі, над тарчай стылізацыя пад гелм з адной перынай, ініцыялы зацертыя – “S” і “I”? (гл. мал.) Магчыма, ён дапаможа вырашыць пастаўлене пытанне.

Рэдакцыя

Кантакты

- Збіраем інфармацыю аб геральдычных выявах на мурах касцёлаў, цэркваў, будынкаў, на нагробках, рэчах і г.д. на тэрыторыі Гарадзеншчыны і Берасцейшчыны. Будзем вельмі ўдзячныя за надасланыя матэрыялы ў выглядзе замалёвак з натуры (з указаннем памераў і інш. характарыстык) і фотаздымкаў.

Рэдакцыя

- Шукаем любую інфармацыю аб родзе Сямашак гербу “Лебедзь”.

Рэдакцыя

Спіс скаротаў:

АВАК – Акты, издаваемые Виленской археографической комиссией.

АСДСЗР – Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-западной России.

БЭФ – Белоруссия в эпоху феодализма.

ГДГАМ – Гарадзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей.

ГЛ – Герольд Litherland.

ИЮМ – Историко-юридические материалы.

КП – Кніга паступлення.

НГАБ – Нацыянальны гісторычны архіў Беларусі.

ПГКБ – Помнікі гісторыі і культуры Беларусі.

РДГА – Расійскі дзяржаўны гісторычны архіў.

РИБ – Русская историческая библиотека.

РПП – Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском.

ЭГБ – Энцыклапедыя гісторыі Беларусі.

ЯКМ – Яго Карабеўская Міласць.

МН – Miesięcznik Heraldyczny.

L.S. – Locus Sigilli.

VL – Volumina Legum.